

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KADIN HAKLARININ GELİŞMESİNDE
AB’NİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

Seher AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi ZERRİN SAVAŞAN

Konya-2019

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KADIN HAKLARININ GELİŞMESİNDE
AB’NİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

Seher AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi ZERRİN SAVAŞAN

Konya-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SEHER AYDIN
	Numarası	154229001010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER / Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişmesinde AB’nin Dönüştürücü Etkisi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	SEHER AYDIN
	Numarası	154229001010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER / Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Dr.Öğr.Üyesi Zerrin SAVAŞAN
	Tezin Adı	Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişmesinde AB’nin Dönüştürücü Etkisi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişmesinde AB’nin Dönüştürücü Etkisi” başlıklı bu çalışma 14.../...11.../2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı	Danışman/Üye	İmza
Dr.Öğr.Üyesi Zerrin SAVAŞAN		
Dr.Öğr.Üyesi Demet Şefika MANGIR		
Dr.Öğr.Üyesi Segah TEKİN		

Not: Tezlerde **ıslak imzalı suretleri** yer almalıdır.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Seher AYDIN		
	Numarası	154229001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER/Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Zerrin Savaşan		
	Tezin Adı	Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişmesinde AB’nin Dönüştürücü Etkisi		

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de kadın hakları konusunun, Avrupa Birliği’nin etkisiyle nasıl bir konuma geldiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle Avrupa Birliği’nin temel organları kapsamında, kadın haklarına yönelik genel bakış, stratejiler ve kadın istihdamı konusu incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye’de kadın haklarının tarihsel gelişimi incelenerek, AB’nin hangi aşamalarda yönlendirici ve dönüştürücü olduğu değerlendirilmiştir. Son bölümde, AB’nin Türkiye’de kadın haklarının gelişimine etkisi AB’nin genişleme politikası kapsamında ele alınmış, Türkiye’den beklenenler, yapılanlar ve yapılamayanlar üzerinden tartışılmıştır. Sonuç olarak, yapılan inceleme temelinde, konu ile ilgili AB’nin olumlu anlamda dönüştürücü etkisinin Türkiye’de kadın haklarının gelişimine ve kadınların daha çok ön planda tutulduğu, emeklerinin ve varlıklarının geri plana itilmediği, toplumsal değerlerinin arttığı ve karar alma mekanizmalarında etkin olarak rol alabildikleri sistemlerin oluşumuna katkısının çok önemli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adalet Divanı, Avrupa Birliği, Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, kadın hakları, kadın istihdamı, Türkiye,

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Seher AYDIN		
Numarası	154229001010		
Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER/Uluslararası İlişkiler		
Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Zerrin Savaşan		
Tezin İngilizce Adı	The EU's Transforming Effect on the Development of Women's Rights in Turkey		

SUMMARY

In this study how women rights have been evolved in the influence of European Union (EU) is investigated. Firstly, general perception to the women rights, strategies and women employment in the context of main organs of European Union were investigated. Then, an evaluation was made considering in which stage EU was directive and converter, after examining the historical development of women rights in Turkey. In the final chapter, the EU's impact on the development of women rights in Turkey in the context of EU's enlargement widening policy was examined. Furthermore, the expectations from Turkey, what have been executed and what have not, were discussed. In conclusion, this study shows that the EU's positive transforming effect on the development of women rights in Turkey, additionally, it acknowledges that the EU has a very crucial contribution in prioritizing women in the community and by increasing their importance in the society, more importantly it helps to create a system where women are involved in the decision-making process.

Keywords: Council of Europe, Council of the European Union, Court of Justice, European Union, European Union Commission, European Parliament, Turkey, women's rights, women's employment.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KADIN HAKLARI

1.1.Avrupa Birliğinde Kadın Haklarına Yönelik Genel Bakış.....	3
1.2.Avrupa Birliği Temel Organları Kapsamında Kadın Hakları.....	7
1.2.1. Avrupa Konseyi (Zirve).....	8
1.2.2. Avrupa Bakanlar Konseyi.....	9
1.2.3.Avrupa Parlamentosu.....	11
1.2.4.Avrupa Komisyonu.....	13
1.2.5.İlgili Adalet Divanı Kararları.....	16
1.3. Avrupa Konseyi.....	18
1.4.Kadın Hakları Stratejisi.....	21
1.5.Avrupa Birliğinde Kadın İstihdamı.....	22
1.6.Avrupa Birliği'nde Karar Alma Konusunda Kadınların Statüsü.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ

2.1.Avrupa Birliği Öncesi Türkiye'de Kadın Hakları.....	28
2.1.1.Tevhid-i Tedrisat (Eğitim Birliği) Kanununun Kabulü.....	30
2.1.2. İsviçre Medeni Kanunu'nun Kabulü ve Etkileri.....	32
2.1.3.Kadınlara Siyasal Hakların Tanınması.....	35
2.2. Avrupa Birliği Sonrası Türkiye'de Kadın Hakları.....	35
2.2.1. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Kadın Hakları.....	37
2.2.2.1980- Günümüze Kadar Olan Sürede Kadın Hakları.....	39
2.3.Türkiye'de Kadın Haklarına Yönelik Hukuki Düzenlemeler/ Değişiklikler.....	43
2.3.1. Kadın Haklarına Yönelik Anayasal Düzenlemeler/ Değişiklikler.....	46
2.3.1.1. Uluslararası Anlaşmalara Uygunluk Bağlamında Kadın Hakları....	51
2.3.1.2. Kanun Önünde Eşitlik.....	54
2.3.1.3. Sosyal, Ekonomik Haklar ve Ödevler.....	55
2.3.2.Türk Medeni Kanunu'nda Yapılan Düzenlemeler/ Değişiklikler.....	57

2.3.3. Türk Ceza Kanunu’nda Yapılan Düzenlemeler/ Değişiklikler.....	60
2.3.4. İş Kanunda Yapılan Düzenlemeler/ Değişiklikler.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİNDE AB’NİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

3.1. Avrupa Birliği Genişleme Politikası Kapsamında Aday Ülkelerden Beklenenler.....	64
3.1.1. Genel Olarak.....	64
3.1.2. Kadın Hakları Bağlamında Beklenenler.....	68
3.2. Avrupa Birliği Genişleme Politikası Kapsamında Türkiye’de Kadın Hakları.....	69
3.2.1. Türkiye’den Beklenenler.....	77
3.2.2. Türkiye’de Yapılanlar/Yapılamayanlar.....	79
3.2.2.1. Kadın İstihdamı.....	81
3.2.2.2. Şiddet Mağduru Kadınların Korunması.....	84
3.2.2.3. Kadın Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmesi	84
3.2.2.4. Kadının Siyasette Temsili.....	86
3.2.2.5. Kadınların Eğitim İmkânlarının Arttırılması.....	88

SONUÇ.....	90
------------	----

KAYNAKÇA.....	93
---------------	----

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABA:** Avrupa Birliği Antlaşması
- ABAD:** Avrupa Birliği Adalet Divanı
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- ABGS:** Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
- AÇEV:** Anne Çocuk Eğitim Vakfı
- AİHM:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- AİHS:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- AİS:** Avrupa İstihdam Stratejisi
- AKÇT:** Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
- AKP:** Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP:** Anavatan Partisi
- ASPB:** Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- AVE:** İleri Düzeyde Mesleki Eğitim Programı
- BDP:** Barış ve Demokrasi Partisi
- BM:** Birleşmiş Milletler
- CEDAW:** Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- COREPER:** Daimî Temsilciler Komitesi
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- DSP:** Demokratik Sol Parti
- ECOSOC:** Ekonomik ve Sosyal Konsey
- EIGE:** Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü
- GREVIO:** Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet Uzmanlar Grubu
- HDP:** Halkların Demokratik Partisi
- IDLO:** Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü
- JUMP:** Eğitim için Acil Eylem Planı
- KADAV:** Kadınlarla Dayanışma Vakfı
- KA.DER:** Kadın Adayları Destekleme Derneği
- KAGİDER:** Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
- KAHDEM:** Kadınlara Hukuki Destek Merkezi
- KSK:** Kadının Statüsü Komisyonu
- MHP:** Milliyetçi Hareket Partisi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TEGV: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

W20: Kadın 20 Platformu

WEPS: Kadının Güçlenmesi Prensipleri

GİRİŞ

Kadın üzerinden meydana gelen tartışmalar yaşamın her periyodunda güncelliğini korumaya devam etmektedir. Bu durumda sosyal yapılarda meydana gelen tadiller de doğrudan ve dolaylı bir biçimde kadının topluluk içindeki durumuna tesir etmektedir. Orta Çağ'ın bitimine doğru Batı'da meydana gelen değişim ve dönüşüm evresi kadının topluluk içindeki durumunun değişmesinin mihenk taşıını oluşturmuştur. Batı'da gerçekleşen bu çok uygun değişim ve dönüşüm süreci, tabii olarak onunla benzer dönem dilimini benimseyen başka toplulukları da etkilemiştir (Çiçek, Aydın ve Yağcı, 2015: 269).

Kadın haklarının tarihsel gelişimi, bir manevi savaşın, kadın hareketinin oluşumudur ve Türkiye'deki gelişim evresi ile Avrupa'daki gelişim evresi birbirinden farklı sürelerde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, bugün Avrupa ve Türkiye'nin karşılaştırıldığı bir tabloda karışımıza çıkacak olan sonuçlarda, kuşkusuz bazı temel farklar bulunmaktadır.

Bu karşılaştırma ve değerlendirme Avrupa Birliği'nin temelinde yapıldığında öncelikle Türkiye ve AB ilişkilerinin dönüm noktasını, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleşen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi olduğunun ortaya konması gerekir.

Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'nin adaylığı kesin olarak kabul edilmiş ve diğer aday ülkelerle eşit pozisyonda olacağı net ve değişmez bir üslupla dile getirilmiştir. Türkiye'nin AB'ye attığı bu ciddi adımla birlikte AB'ye uyum süreci ve dolayısıyla da bir yenilenme ve değişim süreci kendiliğinden başlamıştır.

Aslında özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadın tutumu güç elde etmiştir; kadın hakları hususunda sosyal şuurlu yavaş yavaş artmaya başlamıştır. Bu vaziyetin bir neticesi olarak, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, bu konuyu içeren milli mevzuat incelenmiş, türlü yasal tertipler düzenlenerek kadın ve erkek eşitliğinin gerçekleşmesi hususunda mühim gelişmeler yaşanmıştır. Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'nin AB adaylığının kesinleşmesi, bu gelişmelerin hızlanmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Örneğin, Avrupa Birliği müktesebatına uyum çerçevesinde uygulanan çalışmalar içerisinde kadın hakları hususunda önemli yasal tertipler bulunmaktadır. Bunlardan 1998 senesinde yürürlüğe konulan 4320 sayılı 'Ailenin Korunmasına Dair Kanun' bu manada hususi ehemmiyet arz etmektedir. Bahsedilen Kanunda, aile içerisinde şiddete maruz kalan kadın ve çocuklara bizzat şikâyet edebilme olanağı verilmiştir. Bu şikâyetler için Cumhuriyet Başsavcısı'nın bildirisi üzerine mağduru koruma altına almak tedbiriyle cezai hüküm uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca 17 Ekim 2001 tarihinde TBMM'de onaylanarak, yürürlüğe

konulan Anayasa tadilleri, aile içerisinde kadın ve erkek eşitliği konseptini ciddi manada önemseyen kararlar içermektedir.

Eşitlik anlayışı birbirini takip eden yönergeler ile genişletilmiş; ayrımcılığın önlenmesi, eşitliğin sağlanması ve sosyal koruma alanlarında daha fazla haklar getirilerek bu konuya verilen önem vurgulanmaya devam etmiştir. Zira, ayrıntılı uzun mûhletli düşünceler üzerinden yola çıkan Avrupa Kadın Lobisi'nin "2006-2010 Avrupa Topluluğu İçin Yol Haritası" altı esas başlıktan meydana gelmektedir. Bu başlıklar şunlardır: Cinsiyet Boyutunun Entegrasyonu ve Kadın Erkek Eşitliği'nin Gerçekleştirilmesi için Eğitsel Mekanizmalar; Karar Alma Mekanizmalarında Kadının Konumunu Güçlendirmek; Uluslararası Düzeyde Kadın Haklarının Tanıtılmasında Avrupa'nın Rolü; Kadınlar için Ekonomik ve Sosyal Adaleti Gerçekleştirmek; Ataerkil Model Üzerine kurulmuş Geleneksel Cinsiyet Modellerini ve Rollerini Ortadan Kaldırmak; Kadınlara Karşı Şiddete Son Vermek ve Kadının İnsan Haklarını İşleme Koymak (Sarı, 2014). Ayrıca cinsiyet eşitliği AB'de esas bir gerçek olduğu gibi bağlılık siyasetlerinin de en mühim taşlarından biridir. Sosyal politika ve istihdam başlıklı Fasıl 19'un alt başlıkları arasında bulunan kadın ve erkek arasındaki eşit davranma, ayrımcılıkla mücadele, sosyal koruma gibi maddeler bu bahsin önemini yeniden belirtmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışma AB kapsamında kadın haklarına yönelik geliştirilen anlayış ve mekanizmaların, Türkiye'de kadın haklarının gelişimine dönüştürücü bir etkisi olup olmadığını araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmada öncelikle AB ve Türkiye'nin konu hakkında geçirdikleri tarihsel süreçler incelenecektir. AB'nin bu konu hakkında oluşturduğu yaklaşımlar ile Türkiye'nin oluşturduğu yaklaşımın bağdaşp bağdaşmadığı irdelenecektir. Üç bölümden oluşan çalışmada Türkiye ve AB'nin uygulamadaki durumları, eksikleri ve gerçekleştirdikleri uygulamalar ortaya koyulacaktır. Çalışmanın sonunda AB'nin genişleme politikası, Türkiye üzerindeki etkileri, Türkiye'den beklenenler, Türkiye'nin yerine getirdikleri ve getiremedikleri üzerinden bir tartışma yürütülerek inceleme tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KADIN HAKLARI

1.1.Avrupa Birliği'nde Kadın Haklarına Yönelik Genel Bakış

19. yüzyılda ilk kez üzerinde konuşulmaya başlayan kadın hakları kavramı, yasal alandaki eşitlikten çok, pratikte karşılaşılan her türlü ‘cinsiyet ayrımcılığı’ nı ifade etmeye yönelik bir kavramdır. Bu dönemde kavram altında kadınlar açısından eğitimde eşitlik, hukuksal ve toplumsal anlamda eşitlik ve siyasi hayattaki oy oranları konuları tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ‘ABD’ de 1848 yılında gündeme getirilen “Seneca Falls Bildirisi” söylenilen talepleri içinde içermesi bakımından önemli bulunmaktadır. Fakat bu taleplerin gerçekleştirilmesi uzun yılları bulmuştur (Göçmener, 2008).

İngiltere’de bulunan kadınlar da kendileri için ABD’deki durumla aynı şekilde oy haklarının olmasını isteseler de 1832’ de konuyla ilgili yaptıkları başvuru dilekçeleri kayda değer bulunmamış; kadınların hiçbir şekilde oy kullanamayacakları yasayla sabitlenmiştir. Fransa’da ise “genel oy” hakkı 1848 yılında sadece erkekler için yasallaştırılmıştır. Almanya’da Alman milliyetçiliğinden etkilenmiş kadınların “feminist bilinci”, Alman birliğinin savunulmasında önemli bir etki yapmış ama kadın hakları konusunda bir gelişim sağlayamamıştır. Dolayısıyla bu dönemlerde kadınların siyasi toplantılara katılmasını yasaklayan çeşitli yasalar kabul edilmeyi sürdürmüştür (Berktaş, 2004:8).

20.yüzyılda kadınların faal olarak iş ortamına başlamaları akabinde çalışma hayatında da kadınlar yaşanan eşitsizlikler için uğraşmaya başlamıştır. 1972’de ABD’de “istihdamda fırsat eşitliği” yasası kabul edilmiş; bu yasayla birlikte kadınların işe girmeleri, maaşları ve de terfileri açısından erkeklerle eşit muamele görmesi hedeflenmiştir. ABD’de kabul edilen bu “istihdamda fırsat eşitliği” yasasının ardından “eşitlik politikaları” Avrupa ülkelerine de yayılmış ve bütün toplumlarda hüküm sürmeye başlamıştır (Kocacık ve Gökkaya, 2005:205).

Kadınların cinsiyet temeline odaklı ayrımcılığa maruz kalmadan, toplumun önünde her aşamada eşit olarak var olması demokrasinin önemli ilkeleri arasında bulunmaktadır. Bu nedenle kamusal ve şahsi hayatın her aşamasında var olan “toplumsal cinsiyet eşitliği”nin kadın ve erkeklerin hayatında eşit şekilde var olması ve güçlenerek en iyi şekilde özümsemesi istenmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014).

AB ile Türkiye’nin gündeminde de ‘toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları’ mühim bir yer arz etmektedir. Şüphesiz ki, Avrupa Birliği Antlaşması ve T.C. Anayasa’sında

da var olan toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları, yasaların izinde hem aday ülke olarak bilinen Türkiye’de hem de AB üye devletlerinde en iyi şekilde var olmaktadır. AB, uluslararası anlaşmaların yanında, “AB’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma ve AB Temel Haklar Şartı” nda bulunan ‘toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları’ nın siyasi anlamda yüksek derecede değerlendirilmesi kanaatindedir. Bu nedenle Avrupa Birliği’nin selameti ve sosyal bir hedefe ulaşması için toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına verilen önemin artırılması şarttır (Özkurt, 2014:66).

AB kadınlar ve erkekler arasında eşit haklar ilkesini kabul ederken istihdam, eğitim ve siyaseti ön planda tutmuş ve ayrıca toplumsal seviyede ‘cinsiyet ayrımcılığı’ nın olmaması gerektiğini ifade etmiştir (Avrupa Komisyonu, 1998). Toplumsal seviyede kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin var olması ve muhafaza edilmesi için AB mevzuatı önemli maddeler içermektedir. AB’nin temel hedeflerinden biri olan kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik yaşama ortak olmalarına arka çıkılması ve kadın hakları politikalarının korunması yukarıda yer alan esas kriterleri barındırmaktadır. AB, cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına ilişkin kriterlerini, üçüncü ülkelerle ortaklık anlaşmaları ve iş birliği, üyelik müzakereleri sırasında aday ülkelerin yerine getirmesi gereken koşullar olarak belirtmiş; böylece belirtilen ülkelerdeki değişim, reform ve gelişim dönüştürücü bir güç olarak katkı sağlamıştır (Özkurt, 2014).

Kadın erkek eşitliğinin sağlanması AB’de sosyal politika alanında hüküm süren önemli politikalardan biridir. Zamanla anlaşma maddeleri çerçevesinde, “her iki cinse eşit davranma ilkesi” ve “fırsat eşitliği ilkesi” yönünde, kadının çalışma şartlarının ıslah edilmesi hedeflenmiştir (Göçmener, 2008: 60).

1957 yılında AB’nin kurucu metni Roma Antlaşması’nda “eşit işe eşit ücret” ilkesi kadın ve erkek eşitliği anlamında benimsenmiştir. “Eşit işe eşit ücret” ilkesi kadınlarla erkekler arasında ayırım olmadan aynı işi yapanların cinsiyetlerine bakılmaksızın aynı ücreti almaları sağlanmalıdır hükmünü içerir. Toplumsal cinsiyete dayalı oluşan önyargılar, kadınları çocuk bakımından, ev işlerinden sorumlu tutarken, erkeklerinde çalışarak evi geçindirmesi gerektiği kişiler olarak tanımlamıştır. Bu sebeple kadınlar iş hayatında var olsalar bile erkeklerden daha düşük ücretle çalıştırılmaya tabi tutulmuştur (Eryılmaz, 2013:276). Aynı işi yapsalar dahi sırf cinsiyet farklılığı yüzünden kadınların erkeklerden daha düşük ücret almaları böyle bir ilkenin oluşturulmasına sebep olmuştur.

Avrupa Tek Senedi 17 Şubat 1986 yılında Lüksemburg’da ve 28 Şubat 1986 yılında da Lahey’de imza edilen bir antlaşmadır. 1 Temmuz 1987 senesinde yürürlüğe giren

antlaşma, isminde “antlaşma” sözcüğü içermeyen bir antlaşma metnidir. Avrupa Tek Senedi dış politika çerçevesinde üye devletler arasında birlikteliği sunan ilkeleri ile birlikte Avrupa Topluluklarını bir araya getiren antlaşmalara farklılık getirmeyi ifade eden ilkelerin bir araya gelmesi olarak nitelendirilir. Avrupa Tek Senedi ile birlikte “Ortak Pazar” amacı “Tek Pazar” hükmü altında tekrar nitelendirilir. Tek pazarla birlikte sürdürülen birçok mali handikabın ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Avrupa Parlamentosu’nun yetkileri çoğaltılarak, “nitelikli oy çokluğu” ile ilgili yeni bir karar alma sistemi oluşturulmuştur.

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması, 1 Kasım 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Diğer adı “Avrupa Birliği Antlaşması” olan Maastricht’te, 1999 yılına dek parasal birliğin ve Avrupa vatandaşlığının oluşturulması hedeflenmiştir. Ayrıca ortak dış güvenlik ile birlikte içişleri ve adalet iş birliği siyasetlerinin oluşması hükümlerini içermiştir. Maastricht Antlaşması ile birlikte Kurucu Antlaşmalar’a ithafen getirilen katmanlı yetki ile AB ile üye devletlerinin tertip edecekleri konularda en etkili olanın gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Bir diğer önemli gelişme “Avrupa Vatandaşlığı” kavramı bu antlaşmayla getirilmiştir. Böylelikle Avrupa Birliği vatandaşı ile kendisi arasında Avrupa kimliği adına hukuki ve siyasi bağlar oluşturarak mühim adımlar atılmıştır.

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi (European Convention on Nationality) “herkesin vatandaşlık hakkı vardır” (md.4) demektir. Vatandaşlık bir insan hakkıdır ve bu nedenle herkesin bir vatandaşlığı olmalıdır. Başka bir deyişle Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, vatandaşlık kanunlarının herkesin en az bir vatandaşlığa sahip olmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini öngörmektedir. Sözleşmenin önsözünde de ifade edildiği üzere, vatandaşlıkla ilgili ayırım yapma yasağı vardır. Buna göre, hiçbir taraf devlet vatandaşlıkla ilgili cinsiyet, din, ırk, renk, milliyet veya etnik kökene dayalı ayrımcılık içeren kurallar getiremeyecektir (md.5/1). Dolayısıyla kadın olsun erkek olsun, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin Avrupa vatandaşı olmanın belli şartlar yerine getirildiği takdirde önü açıktır. Bu şartların bağlayıcılığı kadınların özlük haklarını ihlal eder nitelikte değildir. Bu nedenle Avrupa vatandaşı olan kadınların hakları bu aidiyet dahilinde kuşkusuz daha iyi korunmaktadır.

Kadın erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyetin her alanda ortaya çıkması genel anlamda 1990’da sunulan projelerde olsa da en temel itibarıyla “eşit işe eşit ücret” politikası ortaya çıktığı zamandan bugüne dek AB’ de yer bulmuştur. Kadın erkek eşitliği politikası AB’nin kuruluşunda oluşturulmuş, daha sonra iş koşullarında, işe girmede, sosyal güvenlik konularında, hiç kimseye cinsiyetine bakılarak ayrımcılık yapılmaması amacını güderek eşit

davranma ve fırsat eşitliği ilkesinin kabul edilmesiyle daha da geliştirilmiştir (Göçmener, 2008:63).

AB'nin kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik Amsterdam Antlaşması'yla birlikte bu vaadini sağlamlaştıran iki yeni karar Sözleşme 'ye ilave edilmiştir. Bu kararlar kadın erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesinin AB'nin esas vazifelerinden biri olduğunu ifade eden 2. Madde ve AB'nin bütün çalışmalarında eşitsizlikleri ortadan kaldırarak kadın erkek eşitliğini güçlendirmeyi hedeflediğini ifade eden 3. Madde ile ortaya konmuştur. Bu maddelere ilave olarak 13. Maddeyle de cinsel yönelim, din ve inanç, yaş, engellilik, yaş, etnik ve ırksal köken veyahut da cinsiyetle ilgili ayrımcılık konusunda AB'ne üye halkın uygun tedbirleri alması için çeşitli yetkiler eklenmiştir. Sözleşme'nin bu maddeleri ile birlikte AB'nin "kadın erkek eşitliğini" elde etmeye yönelik amacının yalnızca çalışma hayatıyla sınırlı olmadığını, toplumsal hayatın başka yerlerinde de bu eşitliği gerçekleştirmenin hedeflendiği bildirilmiştir (Eryılmaz, 2013:278).

AB'nin derinleşme sürecinin bir diğer ayağını 2001 yılında imzalanarak 2003 yılında yürürlüğe konulan Nice Antlaşması oluşturulmuştur. Antlaşmayla birlikte AB vatandaşlarının seyahat ve oturma hakları düzenlenmiştir. Temel haklar, ayrımcılığın kaldırılması, vize, göç ve sığınma hakkı, ortak güvenlik ve savunma, adalet ve içişleri ile ilgili konularda bazı değişikliklere yer verilmiştir. Ayrıca 2000 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Nice Zirvesi'nde "AB Temel Haklar Şartı" hazırlanarak, AB kurumları (Komisyon, Konsey ve Parlamento) tarafından imza edilerek; duyurulmuştur.

Avrupa Birliği'ni 21. Yüzyılın icaplarına hazır hale getirecek ve yurttaşlarıyla yakınlaştıracak, aday ülkeleri ve üye devletlerinin geniş katılımı bir araya getirecek bir Avrupa Konvansiyonu oluşturulmuştur. Şubat 2002 ve Haziran 2003 tarihleri arasında bu konvansiyon çalışmalarını devam ettirmiştir. AB'ye aday ve üye ülkelerin temsilcilerinin yanında, ulusal meclislerin ve sivil toplum örgütlerinin de sürekli katılmalarının sağlandığı Konvansiyon, Birliği saydam kılarak, Avrupa vatandaşlarını yakınlaştırmayı amaçlamıştır. Anayasal Antlaşma metninin oluşumuna Konvansiyon temel oluşturmuştur. Bahsedilen Antlaşma metni "Avrupa için bir Anayasa Öngören Antlaşma" ismi altında 29 Ekim 2004 tarihinde bütün üye devletler eliyle imza edilmiştir. Fakat üye devletlerin kendi milli anayasalarına göre onay vermelerini takip eden Kasım 2006 senesinde yürürlüğe girmesi gereken Antlaşma, Fransa ve Hollanda'da yapılan halk oylamalarının olumsuz sonuç vermesi nedeni ile yürürlüğe konulamamıştır. Bu Anayasal Antlaşma'nın istikbaline dair 2005-2007 seneleri arasındaki zamanda gerçekleşen sözlü münakaşalarından sonra, Antlaşma'nın birçok

kararını içinde barındıran lakin anayasal birliğin sembolleri gibi öğeleri barındırmayan bir tadil antlaşması metni oluşturulması için karar verilmiştir ve böylelikle Lizbon Antlaşması sürecine başlanmıştır.

AB'nin ilk düzgün insan hakları metni olan Temel Haklar Şartı (Charter of Fundamental Rights), Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyi tarafından 7 Aralık 2000 tarihinde duyuruldu. Lizbon Antlaşması ile bağlayıcılığa sahip olan 54 maddelik şart, Avrupa Vatandaşlarıyla AB coğrafyasında yaşayanların siyasi, ekonomik ve sosyal haklarını düzenlemektedir. Bu hak tanımları içerisinde yer alan özellikle kadınları da baz alan haklar AB çatısı altındaki herkesi bağlamaktadır.

Lizbon Antlaşması 1 Aralık 2009 senesinde yürürlüğe girmiştir ve derinleşme sürecinin günümüz için son halini oluşturmuştur. Bu antlaşmayla, Birliğin daha şeffaf, etkili ve daha demokratik bir yapı olması için, kurumsal temasına, yetki ve çalışmalarına dair hükümlerden bahsedilerek hem siyasi hem de ekonomik bütünleşmeye ithafen köklü değişimler sağlanmıştır.

Lizbon Antlaşmasında temel haklar mevzusunun asli ehemmiyete ehil olduğunun türlü maddelerde vurgulandığına rastlanmaktadır. Bu durumda, Lizbon Antlaşması çerçevesinde geçerli olan Avrupa Birliği Antlaşması (ABA)'nın 2. Maddesi hükmünce, “Birliğin temelinde insan haklarının yer aldığı”nın altı çizilmektedir.

AB ve üye devletler açısından Lizbon Antlaşması'yla da kadın ve erkek eşitliğinin bütün politika, plan ve programlara karıştırılmasının bir mecburiyet olduğu dile getirilmiştir. Diğer bir taraftan “toplumsal cinsiyet eşitliği Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 23. Maddesinde güvence altına alınan temel bir haktır” (Eryılmaz, 2013: 278).

1.2. Avrupa Birliği Temel Organları Kapsamında Kadın Hakları

Avrupa Birliği'nde yasama hareketleri AB'nin üç kurumu olan Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi'nin iş birliğiyle gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği'ndeki temel karar alma hareketi, “olağan yasama usulü” olarak bilinen “ortak karar alma” (co-decision) sistemidir. “Olağan yasama usulü” nün en bilinen özelliği, bu sistemde bugüne dek faaliyet gösteren AB Antlaşmalarında yetkisi daima yükseltilen, üyeleri toplum tarafından seçilen AP'ye, Konsey ile birlikte karar verme ve veto yetkisi verilmiş olmasıdır (İKV, 2019).

Avrupa Birliği'nin esas amaç ve politikaları arasında, her türlü ayrımcılıkla savaşmak; bilhassa kadın-erkek eşitliği için çaba harcamak vardır. Bir diğer önemli

politikalarından bir tanesi; AB içinde ve dışında özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerlerini güvence altına almak ve yaymaktır. Bu amaçları elde etmenin en verimli yönteminin birlikte davranmak olacağı düşüncesi üye devletleri bir araya getirip, tutmaya devam etmektedir.

1.2.1.Avrupa Konseyi (Zirve)

Avrupa Birliği'nin kurumsal mekanizmasını anlatabilmek bakımından ilk mesele, üye devletler tarafından egemenlik ve yetki devredilen alanlardaki genel siyasetlerin nasıl netleştirileceğidir. İlk etapta kimi belirsizlikler olsa da bu görevi 1961'den bu tarafa üyelerin devlet ve hükümet başkanlarından meydana gelen bir yapı gerçekleştirmektedir. Uzun bir zaman diliminde "AB Zirvesi" ismini üstlenen ve enformel özellik barındıran bu yapı, Lizbon Antlaşması'nın 2009'da yürürlüğe girmesiyle "Avrupa Konseyi (Zirve)" ismiyle resmi organlar arasında yerini almıştır. Görevi ve yetkisiyse temelde hep aynı kalmıştır.

Görevlerinin temelinde; bütünleşmenin ilerlemesi hususunda gerekli motivasyonu sağlama, bütünleşme sürecinin yönünü ve genel siyasi yönelimini tayin etme, bütünleşmenin esas hususları üzerinde karara varma ve de siyasi bütünleşmenin ilk önce dış politika olmak üzere özel alanlarında karar almaktadır.

Lizbon Antlaşması, Avrupa Konseyi'nin yapısına da iki önemli değişiklik getirmiştir. Üyelerin sırasıyla altı aylık dönemler olarak gerçekleştirdiği "Zirve Dönem Başkanlığı" sistemi bırakılmıştır. Artık Avrupa Konseyi 30 ay görevde kalacak bir Avrupa Konseyi Başkanı seçmektedir. Bu duruma ilaveten Avrupa Konseyi artık sadece üyelerin hükümet ya da devlet başkanlarından oluşmamaktadır. Seçilmiş olan Avrupa Konseyi Başkanı ile birlikte Avrupa Komisyonu Başkanı ve "Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi" de üyeler arasındadır.

Senede dört kez gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantıları, 2004'ten bu tarafa yalnızca Brüksel'de gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, 2016'da İngiltere'de gerçekleştirilen referandum sonuçlarında AB'den ayrılma hükmü AB'nin halk nezdindeki pozisyonu yeniden münakaşa mevzusu olunca, toplantıların nerede gerçekleştirilmesinin daha verimli olacağı sorusu gündeme gelmektedir. Avrupa halkıyla daha yakın bağlantıda olmak adına toplantıların farklı şehirlerde olmasının uygun olacağı görüşü dile getirilmektedir. Avrupa Konseyinde alınan kararlar, hiçbir üyenin karşı çıkmadığı bir uzlaşmayla alınmaktadır. Bu nedenle tek bir üyenin itiraz ettiği konu hakkında karar alınamayacağı bilinmektedir.

Bütünleşme sürecinin genel gidişatı hakkında Avrupa Konseyi'nde bir karar alınması hususuyla ilgili mevzu genel anlamda bir antlaşma vasıtasıyla AB hukukunun bir parçası olmaktadır. Böylelikle gerçekleştirilen bu genel nitelikli egemenlik devri, ilgili konunun artık üye devletlerin ulusal hukukları tarafından yapılmayıp AB hukuku tarafından düzenleneceği ifade edilmektedir.

Avrupa Zirve Toplantıları olarak da adlandırılan Konsey toplantılarının 2006 yılında gerçekleştirilen buluşmasında, devlet ve hükümet başkanları, Komisyon tarafından ilan edilen “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yol Haritası” (COM (2006) 92 sayılı tebliğ ile) doğrultusunda “Avrupa Cinsiyet Eşitliği Sözleşmesi” ni imzalamıştır. Söz konusu sözleşme ile devlet ve hükümet başkanları, üye ülkeleri eşitliği daha fazla dikkate almaya ve yol haritasında tayin edilen izlemlere arka çıkmaya çağırılmıştır (Tatlier Baş, 2011:57).

1.2.2. Avrupa Bakanlar Konseyi

Bakanlar Konseyi'nin temeli, 1951 senesinde kurulmuş olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ile atılmıştır. AKÇT'yi bir araya getiren antlaşmada ‘her üye devlet hükümetlerinin temsilcilerinden meydana gelen’ bir Bakanlar Konseyi kurulması öngörüldüğü ibaresi bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz AKÇT temelinde bulunan kömür ve çelik mevzuları ile sınırlı kalan Konseyin, günümüzde yetkileri arttırılmıştır. 1965 senesinde Konsey içerisinde ilk önemli kriz “boş sandalye krizi” ile oluşmuştur. Kriz “Lüksemburg Uzlaşısı” ile bitmiştir (Keskin, 2017). Bu tarihlerde Füzyon Antlaşması ile (Merger Treaty) Konseyler, tek bir kurumda bir araya getirilmiştir. Konsey genişletmeye dair oyunun günümüzde etkili olduğu bilinmektedir. Katılım ortaklığı belgesinin onaylanması gibi birçok prosedürü içerisinde yer alan Konsey, şu an ki zamanda tesirli bir kurumdur.

AB üyesi devletlerin bakanlarından oluşan Konsey, 6 ayda bir değişmeli olarak başkanlığı bir diğer üye devlete bırakmaktadır. 28 üye devletin bakanlarından bir araya gelen Konsey'in merkezi Brüksel'de bulunmaktadır. Toplantılar Nisan, Haziran ve Ekim aylarında Lüksemburg'da, diğer zamanlar da Brüksel'de gerçekleştirilmektedir. Konsey'in gayesi, AB hukuk rejiminde üye devletlerle iş birliği gerçekleştirmektir ve üye devletlerin ulusal çıkarlarını koruma altına almaktır. Konsey'de temsilen üye devletlerin bakanları bulunmaktadır. Gündeme göre hangi bakanın iştirak edeceği önceden belirlenmektedir. Çevre bakanları iştirak edecekse, Çevre Konseyi olarak sınıflandırılmaktadır. Her üye devleti temsil etmek için devletlerin Brüksel'de bulunan temsilcisi yer almaktadır. Bu temsilci eş zamanda AB Büyükelçisi olarak bilinmektedir.

Konsey'in yeni anlaşmalar gerçekleştirmek, diğer anlaşmalarla ilgili değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve birliğin genişlemesine dair çalışmalar –bütçe yapımı, onaylama, yürütme- gerçekleştirilmek, ortak politikalar yapmak ve bunları tatbik etmek, birliğin genişlemesine dair geleceğini belirlemek gibi vazifeleri bulunmaktadır. Konsey, hiç şüphesiz AB esas karar alıcı (decision-maker) mekanizmasıdır. Pek çok vaziyet de, Avrupa Parlamentosu (AP) ile müşterek hüküm vererek yasaları (yönetmelikler, direktifler vs.) onaylamaktadır. Üye devletlere politikalarını koordine etmelerinde yardım sağlamaktadır. Konsey tarafından önemli kaideler temelinde Ortak dış politikalar ve güvenlik politikaları geliştirilmektedir. Birlik adına bir diğer aktörle uluslararası antlaşmalar imzalamaktadır. Avrupa Parlamentosu ile birlikte birliğin bütçesini onaylamaktadır. Cezai hususlarda ulusal mahkemeler ve polis güçleri arasında iş birliğini koordine etmektedir (Keskin, 2017).

Konsey, Genel Sekreterlik ve Daimî Temsilciler Komitesi'nden (COREPER-Committee of Permanent Representatives) bir araya gelen bir organdır. Bununla birlikte konsey de birçok alt komite ve uzmanlık grupları da yer almaktadır.

Konsey'in yapılanmaları şu şekildedir: Genel Meseleler ve Dış İlişkiler Konseyi; Ekonomik ve Finansal İlişkiler Konseyi; Tarım ve Balıkçılık Konseyi; Adalet ve Yurt Meseleleri Konseyi; İstihdam, Sosyal Politika, Sağlık ve Tüketici Meseleleri Konseyi; Rekabet Konseyi; Ulaşım, Telekomünikasyon ve Enerji Konseyi; Çevre Konseyi; Eğitim, Gençlik ve Kültür Konseyi.

Üye devletlerin toplumsal cinsiyetten sorumlu bakanlarını İstihdam, Sosyal Politika, Sağlık ve Tüketici İşleri Konseyi çatısı altında toplayarak bu sahadaki Birlik politikaları üzerine hüküm vermelerini sağlayabilir.

Değişik amaçları olan farklı konseylerin çalışmalarının koordinasyonunun mesuliyetini altı ayda bir alfabetik sıralamayla üye devletler arasında değişen Konsey Bakanlığı'na aittir. Konsey, üye ülkelerin bakanlarının da bulunduğu toplantılar gerçekleştirebileceği gibi, üye ülke devlet ve hükümet başkanları seviyesinde de bir araya gelebilmektedir (Bozkurt, Özcan ve Köktaş, 2001: 64-67). Üçüncü toplanma biçimi 'Hükümetler Konferansı' özelliğini taşımaktadır (Tekinalp ve Tekinalp 1997: 159-160). Konsey bu toplantılarda bir hüküm verilirken, muhaliflerden daha fazla kabul reylerinin olmasını anlatan basit çoğunluğu dikkate almaktadır. Fakat birtakım kararlar basit çoğunluktan daha fazla çoğunluğu ifade eden nitelikli çoğunlukla alınmaktadır. Birtakım mühim mevzularda ise (Adalet Divanı hakimlerinin ve hukuk sözcülerinin ve komisyon

üyelerinin sayılarında yapılacak değişim gibi) Konsey kararlarını oy birliği ile almaktadır (Canbolat, 2004:199).

Genel anlamda, AB içerisinde kadınlara üzerine tertipler, Kurucu Antlaşmalar, Avrupa Bakanlar Konseyi ve Avrupa Komisyonu aracılığıyla ortaya konulan yönergeler, içtihat hukuku oluşumunu sağlayan Avrupa Adalet Divanı'nın aldığı kadın erkek eşitliğine dair kararlar ve AB Eylem Programları içerisinde bulunmaktadır.

1.2.3. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu (AP) Avrupa Birliği'nin eş-yasama koludur. Bununla beraber 'Konvansiyonel' yasama organları gibi yeni kanunlar çıkartamaz ya da vergileri toplayamaz (bu yetkiler Komisyon'dadır). Bunun yerine Bakanlar Konseyi'yle karar alma ve kanunlarda iyileştirme görevini paylaşır. 1979'dan itibaren Parlamento üyeleri AB seçmenleri tarafından seçilirler. En demokratik AB kurumu olmasına karşın çok az sayıda AB vatandaşı AP'nin ne yaptığını bilir ve kendi ulusal yasama organlarına gösterdiği bağlılığı AP'ye gösterir. Buna karşılık AB yönetimindeki Parlamento, daha aktif görev alabilmek için yetkilerini çok iyi kullanmıştır (Rittberger, 2005). Komisyon'a yeni kanunlar ve politikalar hazırlamada hep öncü olmuştur. Parlamantonun düşüncelerine daha çok dikkat çekmek için, komisyon tekliflerine ve Konsey oylamalarına reaksiyon gösterdiği anlarda daha öfkeli davranarak kendi önceliklerini devreye koymuş ve diğer kurumların buna riayet etmesini sağlamıştır. Bakanlar Konseyi'ne eşit pozisyona ulaşmak için, kanunları iyileştirip, diğer kurumların faaliyetlerini kontrol edip yetkilerini de kazanarak hangi tekliflerin kanunlaşacağına ya da reddedileceğine karar vermede önem arz etmiştir (McCormick, 2014:159).

Avrupa Parlamentosu 751 üyeden oluşur. Bu üyelerin içerisinde 750 üye ve 1 Başkan bulunur. 1979'dan itibaren AP üyeleri 5 yıllık müddet için üye ülke yurttaşları aracılığıyla seçilmektedir. Üye ülkeler nüfusları oranında seçimle iş başına gelen parlamenterler aracılığıyla temsil edilirler. Yasama sürecinde Konsey ile birlikte çalışır. Genel Merkezi Brüksel, Belçika'dır. AP'nin bütçe, denetim ve yasama olmak üzere üç esas yetkisi vardır.

Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği'nin insan hakları politikasının oluşması evresinde çok uzun sürede etkisini belli edecek olan mühim bir deneyim ve alt zeminin oluşmasına yardımları olmuştur (Beşe, 2002:443).

1979 yılından bu yana aracısız seçilen, Konsey ve Komisyon'un devletlere ve ulusal yasama organlarına muhalif olan mesuliyetlerini pay etmediği için siyasi konudan dolayı

serbest hareket edebilen ve AB'nin siyasi kuruluşları içerisinde insan haklarına en önemli değeri veren Parlamento, demokrasi ve insan hakları öğelerinin Avrupa Topluluğun esas değerleri içerisinde var olmasına önemli yardımlar yapmıştır. Avrupa Parlamentosu, insan hakları konusunda sırasıyla tartışma-görüşme, izleme ve denetleme olmak üzere üç fonksiyonla çalışmaktadır (Türkmen,2003:139).

Parlamento, insan haklarının genel olarak korunması için yapılacak girişimlere öncü olmakta, gerektiği zamanlarda bu hususlarda resmi izahlarda bulunmakta ve kararlar vermektedir. Avrupa Parlamentosu'nun insan hakları hususunda karşısına gelen acil problemleri içeren yıllık raporlar hazır etmektedir. İnsan haklarını ihlal eden sorumlu devletleri dünyaya duyurmakla yükümlü bu raporların gücü, eleştirilen hükümetlerden aldığı fazlaca reaksiyonlardan alenen anlaşılmaktadır (Dağı ve Polat, 2004:136).

Avrupa Parlamentosu, 1993 senesinden bu tarafa hazır ettiği insan hakları ile alakalı senelik raporlarda, bilhassa azınlık haklarının korunması, ırkçılık, ayrımcılık, iltica hakkı, yabancı düşmanlığı ve çocuk hakları gibi hususların üstünde önemle durmaktadır. Senelik raporların hazır edilmesinin yanında Parlamentodaki komisyonların görevlerine de önem verilmektedir. Parlamento iç tüzüğü ve de temel hak ve özgürlüklerin korunması etrafında komisyonlara birçok yetkiler yüklenerek mevzunun ne kadar önemli olduğu saptanmıştır. Senelik raporların yanında üçüncü ülkeler ile imzalanan antlaşmaların hazır edilmesinde insan haklarının korunmasına dair hükümlerin bulunmasıyla ilgili öneriler sunmakta, insan haklarının korunması ve özgürlükler avantajı için savaşıarak öne çıkan şahıslara Sakharov ödülü vermektedir¹ (Tezcan,2002:155).

Temel Haklar Bildirgesi'ne göre, AB kadın ve erkekler arasındaki eşitliği oluşturmakla görevlidir. Fakat bir taraftan da Avrupa'da yönetici konumunda olan veyahut da mühim siyasi görevlerde olan kadınların sayısı erkeklere oranla daha az olduğu bilinmektedir. Avrupa Parlamentosu'nda da durum benzerdir. Şu konumda AP'de, kısmi sayıda kadın

¹ Sovyetler Birliği'nin en ünlü politik muhalifi olan fizikçi Andrei Sakharov, 1921'de Moskova'da dünyaya gelmiştir. Hidrojen bombasını geliştiren ekibin başı olan Sakharov, 1957'de nükleer patlamalardan kaynaklanan radyoaktif serpintilerin oluşturduğu sorunlar hakkındaki sorumluluğunu sorgulamaya başlamıştır. 1961'de Sovyetler Birliği'nin nükleer silah denemelerine devam etmesini Krusçev nezdinde protesto etmiştir. Sakharov, ikazlara rağmen protestolarına devam edince çalışmalardan el çekirilmiştir ve izole edilmiştir. Çalışmaları nedeniyle 1975'de "insanlık vicdanının sözcüsü" olarak betimlenerek Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Fakat Sovyetler Birliği yönetimi ödülü almak için Oslo'ya gitmesine izin vermemiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesini eleştirdiği için 1980'de Gorki'ye sürgüne gönderilen Sakharov, ülkede yapılan adaletsizliklere dikkat çekmek için dört kez açlık grevi eylemi gerçekleştirmiştir. 1986'da Gorbaçov tarafından sürgün cezası kaldırılarak serbest bırakılan Sakharov 1989'da Moskova'da vefat etmiştir. Avrupa Parlamentosu 1988'den beri Andrei Sakharov Düşünce Özgürlüğü Ödülü vermektedir.

milletvekilinin görevlendirilmesine dair bir sınır yoktur. Kadın hakları mümessilleri ise böyle bir sınırın olmamasının yararlı olacağı görüşündedirler. 2009 yılında gerçekleştirilen son seçimlerde AP'deki kadın milletvekillerinin sayısı rekor seviyeye ulaşmıştır. Milletvekillerinin yüzde 35'i kadınlardan meydana gelmektedir. Bu durumda, tüm milletvekili sayısının üçte birinden fazlasına denk gelmektedir (DW, 2010).

Avrupa Parlamentosu, 18 Mart 2009' da ALDE (Alliance of Liberals and Democrats for Europe), KAGİDER ve TÜSİAD kurumlarının birlikte gerçekleştirdiği "Türkiye ve AB'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" konulu seminere kapılarını açmıştır. Gerçekleştirilen konuşmalarda, yenilik sürecinde kadınların oynadığı rolün önemi vurgulanırken, Türkiye'nin akıllı ve güçlü kadınlarının hem toplumsal cinsiyet eşitliği hem de reformlarda gerçekleştirmesi gereken değişiklikler için gelecek vadettiklerini ve Avrupa'nın da Türkiye'nin geleceğine yönelik değişiklikleri içinde barındıracak bu kadınlara destek olunmasının öneminin mühim olduğu bildirilmiştir (KAGİDER, 2008).

Strasbourg'daki Avrupa Parlamentosu, kadın hakları konusunun Türkiye'nin Avrupa Birliği ile üyelik müzakereleri sürecinde olağanüstü önem arz ettiğini geçen günlerde Strasbourg'da düzenlenen genel kurul oturumlarında yeniden anımsatmıştır. Türk kökenli Hollandalı sosyalist parlamenter Emine Bozkurt'un, Türkiye'de kadınların sosyal, ekonomik ve politik yaşamdaki rolleri üzerine hazırladığı rapor ve taslağı, Avrupalı parlamenterler tarafından rahat bir oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilen bu raporda, Türkiye'de kadın hakları hususundaki yasal düzenlemelerin yeteri kadar uygulandığı üzerinde durulurken, yasaların uygulanılmasındaki noksanlıkların yok edilmesi bildirisinde bulunulmuştur. Raporda, "Kadın hakları da içinde olmak üzere insan haklarına saygının, Türkiye AB üyeliği için ön koşul olduğu" görüşü ileri sürülmüştür (DW,2007).

1.2.4. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu, AB'nin genel çıkarlarını aktifleştiren, yeni kanun ve politikaların daha iyiye gitmesi için teklif hazırlamaktan, bu kanun ve politikalar kabul edildiğinde uygulamaları denetlemekten sorumlu bürokratik yürütme koludur. Merkezi Brüksel'deki Berlaymont Binası'dır ve personelleri şehirdeki farklı binalardadır. AB'de önemli şehirlerde ve dünyada farklı başkentlerde görev yapmaktadırlar. AB kurumları içinde, 'milletler-üstü' olma özelliğine en fazla sahip olan kurumdur. AB çıkarlarını iyileştirir ve temel AB politika girişimlerini arttıran ana güçtür. En çok tanınan temel AB kurumlarından biri olduğu gibi, aynı zamanda en çok yanlış anlaşılanıdır. Avrupa Komisyonu için

eleştirmenler “büyük, masraflı, güçlü olduğu, üye devletlerin iç işlerine karıştığı, liderlerinin seçilmiş kişiler olmadığı kamuoyunun güvenine sahip olmadığı gibi suçlamalar” yöneltmektedir. Lakin eleştiriler çoğunlukla şaşkırtmadan ibarettir. Bu durum Komisyonun çalışmalarını gölgeleyip, gerçek faaliyetlerinin gün yüzüne çıkmasını engellemek amacıyla yapılan asılsız iftiralarından başka bir şey değildir (McCormick, 2014:145-146).

Komisyon, “AB’nin Hükümeti” olarak belirtilebilir. Komisyon’un Lüksemburg’da ofisi bulunmasının yanı sıra, üye ülkelerde ve dünyanın farklı konumlarında temsilcilikleri de bulunmaktadır. Komisyon, AB’nin can damarı olmasının yanı sıra, en tabandan Birliğin çıkarlarını korumakla yükümlüdür (Ülger, 2003:39). Komisyon’un melez bir yapı olarak tanımlanması uzak bir ifade olmaz. Bunu anladığımız noktaları ise; idari ve siyasi yükümlülükleri, yaygın bir sahaya nüfuz etmiş resmi ve gayri resmi faaliyetleri ile beraber değerlendirildiğinde gerek hükümetler arası gerekse uluslararası bir yapıya ait olması gösterilebilir (Egeberg, 2002: 131 ve Peterson, 2002: 71).

Komisyon, AB Hukuku’nun uygulanmasını sağlayan, AB Konseyi tarafından kendisine verilen görevleri ve tasarrufları uygulayıp yerine getirir. Komisyon, finansal işlerden ve ortak pazarın işleyişinden sorumlu olup verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirip, inceleyebilmektedir. AB’yi temsil eden Komisyon, uluslararası antlaşmaların müzakerelerini de yürütmekle yükümlüdür (Tekinalp-Tekinalp, 2000: 221-222).

Kollejyal² bir niteliğe sahip olan Komisyon gerek ortaya çıkışı gerekse de sahip olduğu yetkileri bakımından ortak bir kuruluş olarak nitelendirilir. Bu sebeple gösterdiği hareketlerine halkın menfaati hakimdir. Öyle ki, temsil ettiği halkın menfaatlerine uygun tekliflerde bulunup, uygulamakla yükümlüdür (Doğan, 1979: 8).

“Komisyonun başında 27 üyeli Komiserler Heyeti bulunmaktadır. Avrupa Parlamentosu seçimlerinden 6 ay sonra başlayan 5 yıllık görev süresince her üye devletten bir komiserin sorumlu olduğu bir port-folyosu (rekabetten ticarete, ekonomiden finansa, çevreden ulaşım, genişlemeden üyeliğe çok fazla değişiklik gösteren) vardır” (Spence, 2006: 34-8). İletecekleri kanun ve politikaların onaylanması için kolektif ortak kararlar üretmekle yükümlüdürler. Ulusal çıkarlarını **kayırmayacaklarına** dair görev yemini etme şartıyla Komiserler, ulusal hükümetler tarafından aday gösterilirler. Komisyon başkanına verilen

²İngilizce “college” (kurul, heyet) kelimesinden türemiş bir kelime olan kollejyal kelimesi, kurul/heyet halinde çalışmayı anlatmaktadır.

adayların portfolyosu Avrupa Parlamentosu ve diğer devletler tarafından onaylanabilecek kişiler olmak zorundadırlar (Spence, 2006: 34-8).

Komisyonun faaliyetleri, Birliğin içinde bulunduğu çalışmaları ile sınırlandırılmamıştır. Komisyon, AB ile bir ya da birden çok devlet veya uluslararası örgüt arasında gerçekleştirilecek anlaşmaların görüşmelerini gerçekleştirir. Bu vazifesini yaparken, AB Konseyi tarafından atanan özel komitelerle istişare eder ve AB Konseyi'nin kendisine bildirdiği talimatlara bağlıdır. Komisyon, AB'nin BM'nin organları ve özel ihtisas kuruluşları ve Dünya Ticaret örgütü başta olmak üzere bütün uluslararası örgütlerle ilişkilerin sürdürmekle yükümlüdür. AB'yi uluslararası örgütlerde yasal olarak temsil etme yetkisi de Komisyon'a aittir (Özarslan, 2005: 244).

Avrupa Komisyonu, Daphne Programını yürütmüştür. Bu programın içeriği kadınları, çocukları ve gençleri şiddetin tüm şekillerine karşı himaye etmeye yöneliktir. Bu programla birlikte, “davranış kalıplarını değiştirmeye, göçmen ve etnik azınlık grupları içinde kadınların korunmasına dair çabaların yanı sıra, kadın sığınma evleri ve sağlık birimleri oluşturulması gibi projelere finansman sağlanmıştır” (AB Türkiye Delegasyonu, 2016:9)

2010 yılından sonraki yıllara bakıldığında, Avrupa Komisyonu'nun, eşit ekonomik bağımsızlık, eşit ve eş değerde işe eşit ücret, karar almada eşitlik, itibar, bütünlük ve cinsiyet temelli şiddetin bitirilmesi, dış ilişkilerde toplumsal cinsiyet eşitliği olmak üzere 5 öncelik alanı belirleyen Kadın Şartını (Women's Charter) onayladığı göze çarpmaktadır. Bu şart kapsamında bahsi geçen öncelik alanları için öngörülen hareketleri meydana çıkaran ve 2010-2015 dönemini içine alan “Kadın-Erkek Eşitliği için Strateji” (Strategy for Equality between Women and Men) belgesi ise 21 Eylül 2010 tarihinde kabul edilmiştir. Strateji, 2006-2010 dönemini kapsayan Kadın Erkek Eşitliği için Yol Haritası (Road map for equality between women and men) tecrübesinin üstüne kurulmuştur. Bahsedilen yol haritası çıktısı ise şöyledir: Kadın ve erkekler için eşit ekonomik serbestlik, özel ve mesleki yaşamın aynılaştırılması, karar alma zamanlarında eşit temsil, cinsiyet temelli her türlü şiddetin olmaması, cinsiyet kalıplarının yok edilmesi ve cinsiyet eşitliğinin AB dışında da yönlendirilmesi gibi önemli alanların kilit hareketleri ifade edilmiş ve eşitlik anlayışı politikalarının iyileştirilip düzgün yönlendirilerek uygun çözümleri dile getirilmiştir (Akbaş, 2010:2).

2011 yılında bir girişim harekete geçirilerek, Avrupa Komisyonu aracılığıyla AB ülkelerindeki şirketlerin yönetim kurullarındaki kadın sayısının gönüllülük esasına dayandırılarak arttırılması sağlanmaya çalışılmıştır (TÜSİAD, 2018). Bu durumda,

“Komisyonun hedefi 2015’e kadar yönetim kurulu üyelerinin %30’unun, 2020’ye kadar da %40’ının kadın olması yönündedir. Bu durum Avrupa Parlamentosu tarafından da desteklenmektedir. Şimdiye kadar 24 şirket bu hedefleri belirlenen takvim çerçevesinde gerçekleştireceğine yönelik bir taahhütname imzalamıştır”.

5 Mart 2012 tarihinde Avrupa Komisyonu Adalet Komiseri Viviane Reding’in öncülüğünde AB’de kadınların yönetim kurullarında bulunmasının artış göstermesi için ne gibi önlemler alınması lazım geldiğine ilişkin bir “danışma (consultation) süreci” başlatılmıştır. Şirketler, işveren örgütleri, sendikalar, üye ülkeler ve ilgili STK’ların hedeflenen grup olma sürecinin 28 Mayıs 2012 tarihinde tamamlanması amaçlanmaktadır. Belirlenen tarihten sonra Komisyonun o sene içerisinde belirtilen konuya ithafen ülkeler nezdinde bir girişimde bulunması istenilmektedir (Redman, 2015).

Avrupa Komisyonu 2017 yılında, faaliyetlerini iki hareket ekseninde yoğunlaştırır. Komisyon, 2019’da görev süresi tamamlana dek “toplumsal cinsiyet eşitliği” başlığı altında ücret farkını hafifletmek için gerçekleştireceği somut hareketlerini Kasım ayında, bir Eylem Planı ile açıklar. Komisyon bu Eylem Planıyla birlikte, Avrupa Parlamentosu ve üye devletlere ciddi bir bildiride bulunarak Nisan 2017’de oluşan iş ve özel hayat dengesi mevzuu teklifini ivedi bir şekilde kabul etmelerini ister. Çok önemli şirketlerin toplumsal cinsiyet eşitliği hedefinin onaylanmasını kolaylaştırıcı kodifikasyonlarının yapılması duyurusunu yaparak, hüküm verme süreçlerinde toplumsal cinsiyet dengesini iyi bir noktaya getirmek için somut önlemler alır ve bu konuda ortaya konulan her türlü tavır hükümetleri ve sosyal ortakları harekete geçirir (AB Türkiye Delegasyonu, 2018).

1.2.5. İlgili Adalet Divanı Kararları

Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD), her bir üye devletin gönderdiği hakimlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, ABAD’ın örgüt kuruluşunda, çalışmalarını desteklemekle yükümlü hukuk sözcüleri de (advocate-general) bulunmaktadır (Avrupa Birliği Antlaşması Madde 19-2). ABAD Lüksemburg’da faaliyetini sürdürmektedir.

ABAD’ın temel hedefi Avrupa Birliği hukukunun uygulamaya geçirilmesi ve yorumlanmasını sağlamaktır. ABAD, Avrupa Birliği hukukunun uygulanması ve yorumlanmasında hukuka bağlı olmasını sağlama, AB hukuk düzeni ve ulusal hukuk düzeni arasındaki ilişkilerin hukuku denetimi, uyumu, uyuşmazlık çözme, yorum, hukuk yaratma ve boşluk doldurma faaliyetlerini gerçekleştirir (Uzun, 2017)

ABAD içerisinde 28 hâkim ve 9 hukuk sözcüsü bulunur. ABAD’ın hakimleri ve hukuk sözcüleri, bağımsızlığı hususunda kuşku barındırmayan ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi

hususundaki Antlaşma'nın 253'üncü maddesinde yer alan şartları bünyesinde barındıran kişiler arasından seçilir. Üye hükümetlerin ortak uzlaşması ile altı yıllık süre zarfı için atanırlar. Her üç senede bir kısmi olarak hakimler ve hukuk sözcüleri yenilenirler. Görev süresi biten hâkim ve hukuk sözcüleri yeniden atanabilirler (Avrupa Birliği Antlaşması Madde 19/2 ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma Madde 253).

Avrupa Birliği Adalet Divanı Statüsü'nün 16. Maddesine göre, Adalet Divanı üç değişik oturum yapısından oluşur: Tüm hakimlerden oluşan Genel Kurul (Full Court), Büyük Daire (Grand Chamber), Üç veya Beş Hakimli Daireler (Chambers of three or five Judges).

Adalet Divanı'nın, yargı yetkisi ile ilgili yükümlü olduğu dava çeşitleri şu şekildedir: Ön Yorum Kararı Başvurusu, Yükümlülüklerin Yerine Getirilmemesi ile İlgili İhlal Davası, İptal Davası, Hareketsizlik Davası, Temyiz, Yeniden İnceleme.

Adalet Divanı bir insan hakları mahkemesi değildir ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile karıştırılmaması gerekir. AİHM, Avrupa Birliği'nin değil Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nin insan hakları mahkemesidir. Divan ise belirtildiği üzere AB'nin en yüksek mahkemesidir ve görevi insan hakları değildir, genel anlamda, AB hukukunun yorumlanması ve uygulanmasıdır (Uzun, 2017).

Avrupa Birliği himayesinde, temel hakların himaye edilmesiyle ilgili olarak, ABAD'ın, bu hakların korunması için mühim yardımları olmuştur. Bu hususta, ABAD'ın üye devletler için "ortak anayasal teamülleri" dikkate alarak ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile birlikte, insan haklarının korunması amacıyla uluslararası antlaşmaları da göz önünde bulundurduğu ifade edilmektedir (Zsuzsa, 2009: 64-65).

ABAD'ın 1950'lerden 1980'li yıllara kadar şu hakları AB'nin en mühim ilkeleri olarak benimsediğinin vurgusu yapılmıştır: "Yasal korunma hakkı, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, ölçülülük esası, hukuki kesinlik ilkesi, savunma hakkı" (Zsuzsa, 2009: 65). Bununla birlikte, elli yıllık çalışma döneminde, pek çok davada, temel haklara saygının, ABAD tarafından benimsenen umumi hükümlerin parçası olduğunu Mahkeme'nin kabul ettiği belirtilmiştir (Zsuzsa, 2009: 75).

Temel hakların himaye edilmesi bakımından, ABAD'ın 1974 tarihli *Nold v. Commission* kararı önemlidir. Davada, temel haklar, "genel ilkeler" arasında kabul görmekte ve mahkemenin, üye devletlerin "Anayasa teamüllerinden" tesir etmesi gerektiği söylenmektedir. Kararda, devletlerin anayasaları aracılığıyla koruma altına alınan temel haklara ters kararların alınmaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu manada, insan haklarının korunmasına dair uluslararası sözleşmelerin de bu husustaki esas maddeleri içerdiği ve

Topluluk hukuku etrafında izlenmesi gerektiği bildirilmiştir (Zsuzsa,2009:65-66). Yalnızca, üye ülkelerin anayasal geleneklerinden ziyade, bunun yanında, üye ülkelerin benimsediği uluslararası insan hakları sözleşmelerinden de esinlenildiğinin üzerinde durulmaktadır (Lorena,2008:127-128).

ABAD aldığı kararlarda, temel haklar ile ilgili olanlarda, taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) arasında yakın bir ilişkinin var olduğunu ve gerekçelendirmede bunlardan istifade ettiği bilinmektedir. Var olan şartlarda, AB hukukunun birincil kaynaklarında yer alan ve 2009 senesinde yürürlüğe konulan Lizbon Antlaşması kapsamındaki Avrupa Birliği Antlaşması (ABA)'nın 19'uncu maddesinin 1 inci fıkrası hükmünce, ABAD, antlaşmaların uygulanması ve yorumlanmasında hukuka tabi olmakla zorunludur. Bu manada, ABA'nın 6'ncı maddesinde, Temel Haklar Şartı'nın, "Antlaşmalarla hukuken eş değerde olduğu" ve "AİHS'deki hakların Birlik hukukunun parçası olarak" uygun bulunulduğundan, ABAD'ın, Temel Haklar Şartında ve AİHS'de bulunan temel hakların uygulamaya konulup, yürürlüğe girmesinde önemli bir yükümlülüğe sahip olduğu belirtilebilecektir (Deniz, 2011: 61).

ABAD 1971-1997 yılları arasında çalışma hayatında kadın-erkek eşitliği hususunda açılmış 109 davayı ele almıştır. Verilen 109 kararın 42'si ücret hususunda eşit uygulama ilkesine yöneliktir. 30 adeti ise işe alınma ve çalışma şartlarındaki eşitsizliklerle alakalıdır. ABAD ücret hususunda cinsiyet ayrımı yapılması sebebiyle bir kadın işçinin dava açtığı durumda, işveren cinsiyet ayrımı yapmadığını ispat etmek durumundadır. Bu kişiler şirketler olduğu gibi üye devletler veya kamu tüzel kişilikleri de olabilmektedir. Aleyhine dava edilen her kim olursa olsun bu ayrımı yapmadığını kanıtlamak zorundadır. ABAD, böyle bir kararı alırken daha önceden cinsiyet ayrımı ile ilgili kanıtların ortadan kaldırılmasını engellemek adına yapmıştır (Coşkun, 2000).

ABAD bu süreç boyunca "aynı değerde iş" konseptini geliştirmiştir. Bu konsept, değişik adları olan, fakat işin gerçekleştirilmesi aşamasında çok küçük farklılıkları barındıran aynı işleve sahip işler için kullanılmaktadır. İki işin eşit olup olmadığını belirlemek için, kadın işçi ile erkek işçinin yaptıkları işin gerçekleri ve doğal hali iyi bir incelemeyle karşılaştırılmaktadır (Coşkun, 2000).

1.3. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi'ni kuran anlaşmayı 5 Mayıs 1949'da Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç ülkeleri 5 Mayıs

1949’da imzalamıştır. Anlaşmanın imza edilmesinden sonraki sürecin sonunda iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan kurucu üye kabul edilmiştir. ‘Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi (AİHS)’ ise 4 Kasım 1950’de imza atılmıştır. Bu sözleşme ile birlikte Türkiye’nin de taraf olduğu ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ kurulmuştur. AİHS’nin yürürlüğe konulması Konsey’in hedefledikleri doğrultusunda attığı en mühim ve somut adım olarak kabul edilmiştir. Lakin Avrupa Konseyi üye ülkeleri, kendi hakimiyetlerinden ödün vermeden, Konsey’in üzerinde anlaştığı normlara ve uluslararası sözleşmelere sadakat yemini etmiştir.

Avrupa Konseyi’nin 47 asil üyesi vardır. Bu üyelerin arasında Türkiye’de vardır ve Türkiye kurucu üye sayılmaktadır.

Avrupa Konseyi ile Avrupa Birliği arasındaki esas ayrım AB’de üye devletlerin yasama ve yürütme faaliyetlerini bir nebze de olsa Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosuna aktarmış olmalarıdır. Avrupa Konseyi’ne üye ülkeler ise egemenliklerini bu biçimde aktarmazlar, fakat uluslararası hukukun ögeleri olan sözleşmeler ve anlaşmalar yoluyla ortak değerler ve ortak siyasi kararlar alma açısından taahhütte bulunurlar. AB’nin yasama organı Avrupa Parlamentosu’dur. Avrupa Konseyi ise AB ile ilgisi olmayan ayrı bir teşkilattır (Çeviköz, 2017).

1979 yılında Avrupa Konseyi kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmeye dair ilk komitesini kurmuştur. Bu durumu, 1987 yılından itibaren hem Avrupa Konseyi hem de üye ülkelerde her anlamda ve her alanda kadın-erkek eşitliğini sağlayacak önlemleri faaliyete geçirmek ve iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla fonksiyonları genişletilmiş diğer komiteler takip etmiştir (TBMM, 2019).

16 Kasım 1988 tarihli Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Deklarasyonu, kadın ve erkek eşitliğini insan haklarının bir parçası, cinsiyet ayrımcılığını temel hürriyetlerin önünde bir sorun, kadın ve erkek ayrımcılığının ortadan kaldırılması gerektiğini, sosyal adaletin zorunluluğu ve demokrasinin mutlak şartı olarak ifade etmiştir. Bu deklarasyon ile, cinsiyet eşitliği konusunun ekonomik ve sosyal faaliyet kapsamından insan hakları kapsamına alınmasıyla, 1992 yılında Konsey tarafından Kadın-Erkek Eşitliği Yönetim Komitesi (CDEG) kurulmuştur. Konsey içerisinde kadın-erkek eşitliği konusunda CDEG en öncelikli kuruluştur (TBMM, 2019). Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin üye ülkelerle kadınların şiddete karşı korunmasına dair tavsiye kararı REC (2002) Bakanlar Komitesi tarafından 30 Nisan 2002’de Delegeler Komitesi’nin 794. Oturumunda kabul edilmiştir (Ankara Barosu, 2012: 251).

2012 yılında ortaya çıkan Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Geçiş Programı üye devletlerde faaliyetlerinin desteklenmesiyle birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği

standartların etkilerini ve görünürlüğünü arttırmayı amaçlamaktadır. Bu amacın gerçek olarak kabul edilebilmesi için faydalı olan siyasi ve mali dayanağın elde edilmesini ve bu organların toplumsal cinsiyet eşitliği gündemlerinin meydana getirilmesi ve değerlendirilmesine katılmasını gerektirir (Avrupa Konseyi, 2017).

2010 yılında toplanan son Avrupa Konseyi Bakanlar Konferansı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile birlikte kadın erkek eşitliğinin sonuçlarına dair Avrupa Konseyi yasal ve politika mevzuatı üzerinden şekillenmekte ve de Avrupa Konseyindeki aktif olarak bulunan ekonomik bağlam ve siyasi dengelerle birleştirilmektedir. Bu ortaya konan strateji 2014 ve 2017 yıllarında ki Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Programına dair ilke ve önceliklerin bir taslağını vermekle birlikte aynı zamanda çalışma metotlarıyla birlikte sonuçların belirleyiciliğinin arttırılmasıyla beraber çalışma tarzlarının sonuçlarının fark edilebilirliğinin fazlaşması için gerekli tedbirleri belirler. Kadınların gelişmesi ve güçlendirilmesi ve haliyle Avrupa Konseyi üye devletlerinde bulunan icaraatların arka çıkılması aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesirli bir şekilde ortaya konulması stratejinin temel amacıdır (Avrupa Konseyi Stratejisi, 2017).

Avrupa Konseyi politikalarının yayılmasını sağlamak amacıyla ve uluslararası seviyede gerçekleşen vaatler ile Avrupa'daki kadınların yaşadığı gerçekler arasındaki kopukluğu yok etmek için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu (GEC) kurulmuştur. Üye devletler tarafından üyeleri atanan Komisyon, diğer Avrupa Konseyi organlarına ve üye hükümetlere destek ve tavsiye vererek, rehberlik eder. Cinsiyet Eşitliği Komisyonu, **Avrupa Konseyi Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'nin 2018-2023** tarihli altı hedefinin uygulamaya geçirilmesini desteklemesinin yanı sıra, cinsiyet eşitliğinin sağlanması hususunda hükümetleri, parlamentoları, sivil toplum örgütlerini ve özel sektörü desteklemek görevleri arasındadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğini örgüt için bir öncelik hedefi olarak alıp bu amaçla örgütün tüm organlarını bu perspektifi sağlaması hususunda desteklemek; ihtiyaçlarının değerlendirmelerini yaparak gelişimin olumlu olması için işbirliği ve izleme faaliyetlerinin geliştirilmesi hususunda tavsiyelerde bulunmak; ulusal düzeyde kabul görmüş uluslararası standartların faaliyete geçmesini desteklemek için mevzuat, uygulama ve politikaların geliştirilmesi için uzmanlık sağlamak diğer görevleri olarak ifade edilebilir (Avrupa Konseyi, 2018).

1.4. Kadın Hakları Stratejisi

Kadınların içinde bulunduğu konumlarını sorgulayarak, toplumsal bir harekete dönüştürmesinin ideolojik dayanağı *femme* (kadın) sözcüğünden türeyen feminizm olmuştur (Çakır, 2013: 58). Bu bakımdan, kadın hareketinin kuramsal boyutunu kavrayabilmek için feminizmden bahsetmek yerinde olacaktır.

Temel olarak ataerkilliğe ve cinsiyetçiliğe karşı mücadeleyi amaçlayan feminizmin; kadın hakları meselesinin dil, din, ırk, renk gibi olgularla ilişkili olmasından ötürü, tek bir başlık altında değerlendirilmesi mümkün değildir. Feminist teoriler, insan doğası konusunda aldıkları tutuma, toplumsal pratiklerin belirlenmesinde biyolojiye, ideolojiye ve maddi koşullara verdikleri öneme ve önerdikleri politik stratejilere göre liberal feminizm, marksist-sosyalist feminizm, İslami feminizm, kültürel feminizm gibi farklı gruplandırmalarla açıklanabilmektedirler (Ramazanoğlu, 1998: 28).

Beauvoir, evliliğin toplumun kadına hazırladığı bir yazgı olduğu görüşündedir. Karı-koca arasındaki cinsel ilişki; arzu ve hazdan yoksun, bedensel bir alışveriş niteliğindedir. Bu bedensel alışverişten tatmin olmayan erkek evlilik dışı ilişkilere yönelirken, kadının böyle bir ilişki kurması mümkün değildir (Beauvoir, 2010: 24). Beauvoir, *İkinci Cins* adlı eserinde anneliğin içgüdüsel bir şey değil, sadece toplumsal olarak kadına yüklenen bir rol olduğunu söyler. Kadının gebelikte aldığı zevk, kendine eziyet etme zevkinden başkası değildir. Bu durumu şu şekilde ifade etmektedir (Beauvoir, 2010: 127):

“(...) gebelik, kadın için, tek başına oynanan bir dramdır; kadın onu hem bir zenginleşme hem de bir sakatlanma gibi hissederek; karnındaki yavru vücudunun bir parçası, ama aynı zamanda kendisini sömüren bir asalaktır; kendisi ona sahip olduğu gibi, o da kendisine sahiptir (...) bu zenginlik aynı zamanda onu hiçleştirir, kadın bir hiç olduğunu sanmaktadır.”

Feminizm, kadının toplumdaki ikincil duruşunu anlamaya ve değiştirmeye çalışan bir fikir ve hareket bütünüdür. Temel olarak feminizm ilk anda çelişkili bir durum sergileyen bir önermeyi içermektedir: ‘Kadın bir tür olarak eziliyor, lakin cinsiyet bir bilgi değil veya Simone de Beauvoir’ın söylemiyle de kadın olarak doğulmaz kadın olunur.’ Kadın hareketi, bir taraftan kadına yapılan dayatmanın kadına has olup farklı tahakküm türleri ile nasıl ifade edilemeyeceği vurgularken; öte yandan kadınlık durumunun doğal bir bilgi olmadığını ve bu sebeple de siyasi bir mücadele ile değişebileceğini müdafaa etmektedir (Coward, 1993: 10).

17. yüzyılda temelleri atılan, fakat düzenli bir eylem olarak 18. yüzyılda Avrupa ve Amerika’da meydana gelen feminist eylemler, kadının toplumsal ve siyasal sahada erkeklerle eşit haklara sahip olma temennileri üstünde konsantre olunuyordu. Bu devirde meydana gelen feminist eylemin genel perspektifini Fatmagül Berktaş’ın ifadesiyle şu biçimde belirtilebilir (Berktaş, 2004: 4):

“Feminist bilinç, kadınların ezilen bir gruba mensup olduklarının ve dolayısıyla haksızlığa uğramış olduklarının farkına varmalarını ve bu haksızlığın doğal değil de toplumsal/kültürel bir olgu olduğunu kavramalarını içerir. Ama burada kalmaz; bu haksızlığın düzeltilmesi için mücadele edilmesine, mücadelenin bağımsız bir biçimde yürütülerek örgütlenmesine ve aynı zamanda da alternatif bir gelecek vizyonu oluşturulmasına uzanır”.

17. ve 18. yüzyıllar süresince –öncesinde ve sonrasında da- kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu hipotezi neredeyse evrenseldir. 18.yüzyılın ortasından itibaren ve bilhassa 19. yüzyılın başlarında tarihsel değişiklikler, başta sanayi devrimi, kadını hususi alanda soyutlayarak, işyeri ile evi birbirinden bölmüştür. Fabrikalar ve ev ekonomisinin yıkılması ile beraber işin kamusal alanı evin özel alanından daha evvel hiç olmadığı kadar birbirinden kopmuştur. Bu gibi durumlar, akılcılığı kamusal alanla, akıl dışılığı ve erdemi özel alanla ve kadınla kopyalayan aydınlanma fikrine arka çıkmıştır (Danovan, 1997: 19).

Kadınların güçlenmesinin önemini yalnızca cinsiyet temelli bir mantıkla izah etmek, gelecek nesilleri yetiştirme, büyütme ve de aileye güç verme özelliğini göz ardı etmek muhtemel değildir. Kadının güçlenmesi, kişisel hak ve menfaatlerine ulaşması; aile ve toplumsal yapının güçlenmesi adına çok önemli bir amaçtır. Kadının güçlü olduğu bir toplum yaşantısında aile ve ülke de güçlü olur.

1.5. Avrupa Birliği’nde Kadın İstihdamı

Gelişmiş merkez ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki temel fark, bilgi toplumunun özelliklerine sahip olup olmadığına bakılarak gittikçe genişleyecektir. Gelişmekte olan dünya ile gelişmiş dünya arasındaki sorunlar birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle ‘genel ekonomik, sosyal ve kültürel temayüller üzerindeki genel raporunun maruzatında, Hugues de Jouvenel gelişim, değişim, dönüşüm ve uyum mevzularına’ önem vermiştir (Jouvenel, 1996:78). Bununla birlikte Avrupa Sosyal modeliyle ilgili tüm gruplar içeriğe sıkı sıkıya bağlıyken, önerilen modelin yeni sosyalleşmelere, teknolojik gelişmelere, ticari ve demografik zafiyetlerinin küreselleşmesine, uyum içerisinde olması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Jouvenel, 1996: 78).

1990’lı yıllarda ortaya çıkan AB’de istihdam ve işsizlik mevzusu dikkatleri çeken bir diğer konudur. Çünkü bu dönemde dikkate değer bir şekilde düşük istihdam ve yüksek işsizlik oranları ortaya çıkmıştır. 1990’lı yıllarda bu durumdan da anlaşıldığı üzere AB düzeyinde en büyük meselelerin başında işsizlik problemi görülür. İstihdam oranları epeyce düşüktür. O dönemde ki ABD ve Japonya’nın 1990’lı yıllardaki istihdama ilişkin oranları AB’ye göre çok daha iyi konumdadır (Kesici ve Selamoğlu, 2005: 25-30). Bu yıllar içerisinde AB, özellikle

içinde bulunduğu ekonomik dengesizliği ve küresel rekabette ABD ve Japonya'dan kaynaklanan sert rekabet ortamını dikkate alarak, sosyal modelini daha faydalı ve geliştirilebilir yapmak ve sürdürülebilir bir istihdam politikası meydana getirmek maksadıyla “Avrupa İstihdam Stratejisi” oluşturma gayreti içine girmiştir (Eser ve Terzi, 2008: 237).

1997’de kabul edilip Mayıs 1999’da yürürlüğe konulan Amsterdam Antlaşması, Avrupa istihdam ve sosyal politikası için önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu Antlaşma ile esas Anlaşmaya istihdam mevzusunda bütün bir bölüm ilave edilmiş ve istihdam politikasının ortak bir Avrupa görevi olduğu ilk kez duyurulmuştur (Kesici ve Selamoğlu, 2005: 32).

1993 yılında yayımlanan “Büyüme, Rekabet ve İstihdam” isimli Beyaz Kitap, emek verilen piyasalardaki konstrüktif meselelerle savaşabilmek için bir çalışma komitesi kurup, istihdam politikaları için bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Beyaz Kitap’ta yer alan, 1994 yılında oluşturulan Essen Stratejisi; insan kaynaklarının geliştirilmesine, üretken istihdamın desteklenip emek piyasası kurumlarının etkinliğinin arttırılmasına, girişimciliğin teşviki ile uzun dönemli işsizlerin, kadın ve gençlerin emek piyasasına girişinin kolaylaştırılması gibi tedbirler ile daha sonra tatbik edilecek olan Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS)’ne temel sağlamıştır (Smismans, 2004: 2).

AB ülkelerinde, Avrupa İstihdam Stratejisi başta olmak üzere istihdamı arttırmaya yönelik birtakım tasarılar tatbik edilmektedir. İstihdam mevzusunda sorun yaşayan grupların bu konudaki mağduriyetini gidermeye yönelik olarak oluşturulan projeler arasında başı çeken grubu gençler oluşturmaktadır. “Belçika’da Rosetta Planı, İngiltere’de Yeni Yöntem, İsveç’te AVE (İleri Düzeyde Mesleki Eğitim Programı), Almanya’da JUMP (Eğitim için Alman Acil Eylem Planı), Fransa’da Yeni Hizmetler Yeni İşler Programı” gençlerin işsizliğine dair örnek gösterilebilecek dikkate değer projelerdir. Bunlara ilaveten “İsveç’te Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi, Almanya’da İstihdam ve Beceriler Alanında Cinsiyete Yönelik Dijital Ayrımcılığın Önlenmesi” gibi kadınlara yönelik olarak yürütülen projelerde bulunmaktadır. İşçilerin vasfını arttırmaya yönelik olarak da “Portekiz’de Inserjovem ve Reage Girişimleri, Belçika’da ise Nitelik Kazandırma Merkezleri” belirtilebilir (Eser ve Terzi, 2008: 241).

AB’de üzerinde önemle durulan, kadınların çalışma hayatına iştiraki hala düşük seviyededir. 2003 yılında 6,4milyon çalışma yaşındaki kadınlar ücretsiz çalıştırılmakta ve kadınların işgücüne katılımlarının teşvik edilmesi engellenmektedir. Lakin 2010 yılına kadar işsizlik ve istihdam oranlarındaki ciddi farkların önüne geçilmesi hedeflenip, iyileştirmelerin önünün açılması için alakalı çalışmalara yoğunlaşılmaktadır. Dikkatle ifade etmek gerekirse,

kadın ve erkeğin ücret farklarının görünmeyen nedenleri, eğitim ve öğretim fırsatlarındaki eşitsizlikler, sektör ve meslek ayrımının yapılması, meslek ve ücret sınıflandırılmaları açısından değerlendirilip, dengeye getirmek için önemli politikaların oluşturulması hedeflenmektedir. Kadın istihdamının artırılması için kadını istihdam dışı bırakan sebeplerin en başında gelen çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ve 2010 yılına kadar, her bir üye ülkede 0-3 yaş arasındaki çocukların en az üçte biri çocuk bakımevi hizmetlerinden yararlanmaktadır. Üç yaş üzerindeki çocuklar için ise bu oranın %90 olması için kota konulmaktadır (Kesici ve Selamoğlu, 2005: 46).

Birçok ülkede iş gücü piyasasında kadın için meslek ayrımı, ücret farklılığı gibi olumsuzluklar hazırlanmıştır ve uygulamalarda ve sonuçlarda ülkelere göre başlıklar olmasına karşın, Avrupa ülkelerinde değişik işkollarında hem genel anlamda hem kadın-erkek arasındaki ücret değişimini araştıran bir çalışmada, ülkelere göre artıp azalsa da her ülkede cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin önemi ciddi şekilde vurgulanmaktadır. “Endüstrideki ortalama ücretlerde cinsiyete dayalı farkın İngiltere’de yüzde 18, Belçika’da yüzde 11 arasında değiştiği söylenmektedir” (Gannon, Plasman, Ryc, Ilan, 2005: 15). Bir diğer literatürde karşımıza çıkan ise, “kadınların ortalama aylık gelirinin AB düzeyinde erkeklere göre yüzde 17,5 daha az olduğu, yine AB içinde Yunanistan, Almanya, Hollanda, İngiltere’nin de olduğu yedi üyede ise kadınların erkeklere göre yüzde 20 daha az kazandığından söz edilmektedir” (EWI, 2010: 61).

Avrupa Birliği’nde belirtilen çalışma hayatında kadın ve erkek eşitliği tam anlamıyla söylenildiği gibi yerleşmiş değildir. Örnek verilecek olursa ücret konusundaki eşitlik ele alınmalıdır: Komisyon’un şahsen kendi raporlarında da dile getirdiği gibi ifade edilen alandaki düzenlemelere rağmen, Avrupa Birliği’nde kadın işçilere verilen ücretlerle erkek işçilere verilen ücretler arasındaki fark bariz fazladır. Nitekim ücret konusundaki farklılıklar cinsiyet ayrımına uymayan objektif sebeplerle de anlatılabilir. Fakat “niçin sürekli olarak kadınlar daha düşük ücret almaya mahkûm ediliyorlar?” sorusuna tam bir yanıt alınamamaktadır. Eşitlik ilkesinin ücret konusunda tam olarak yerleşmediği gibi çalışma yaşamının diğer alanlarında da eşitlik ilkesinin tam öngörülmediği bellidir. Bütün bu anlatılanlar Avrupa Birliği çerçevesinde kurulan sistemin yetersiz ve kötü olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Mühim olan sürekli ilerleyen bir sürecin başlamış olmasıdır. Temenni edilen henüz bu sürecin başında olanlara Avrupa Birliği’ndeki uygulamaların bir örnek oluşturmasıdır (Tezcan, 1997: 199-200).

Aile bünyesine kadın ve erkeğin beraber gelir getirmesi için ve de kadın istihdamına daha fazla yer verebilmek adına iş hayatında ve iş hayatının işleyişinde yoğun yapısal değişimler lazımdır. Bu ortamın sağlanması için ise Avrupa Komisyonu 2017 yılının Nisan ayında içerikli bir politika ve yasal önlemler paketini kabul etmektedir. ‘Çalışan ebeveynler ve bakımdan sorumlu kişiler için iş hayatı-özel hayat dengesi önceliği aile ile ilgili izinler ve esnek çalışma şartlarıyla ilgili olarak AB mevzuatının modernizasyonunu’ hedefleyen bir öneri teklifi ihtiva etmektedir.

Ayrıca Komisyon, iş hayatını ve özel hayatın dengesini oluşturmak ve takip etmek amacıyla bir grup kurmuştur (Inter-Service Group). Bu grupla beraber çalışan ebeveynler ve bakımdan sorumlu kişiler için iş ve özel hayat dengesini içeren ve 10 eylemle anlatılacak, temel mevzuata ait olmayan bir sürü önlemi de içermesi belirtilmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2018).

İfade edilmesi gereken bir diğer özellik AB’nin meseleleriyle gelişmekte olan ekonomilere sahip Türkiye gibi ülkelerin meselelerinin birbirinden farklı olmasıdır. Örnek verecek olursak, Türkiye gibi ülkelerin genç nüfusunun fazla olmasından kaynaklı eğitim ve istihdamdaki açık sorunlarının fazla olması, Avrupa nüfusunun ise giderek yaşlanması geleceğe yönelik hesaplanıp ifade edilmeye çalışılan politikalarda olumsuz niteliklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Tatlídil ve Xanthacou, 2015: 4).

1.6. Avrupa Birliği’nde Karar alma Konusunda Kadınların Statüsü

Avrupa Birliğinde sosyal politika sahasında geçerli olan esas politikaların biri kadın ve erkek eşitliğinin temin edilmesidir. İlerleyen zamanlarda antlaşma kararları çerçevesinde, ‘her iki cinse eşit davranma ilkesi’ ve ‘fırsat eşitliği ilkesi’ doğrultusunda kadının çalışma şartlarının ıslah edilmesi hedeflenmiştir (Göçmener, 2008: 60).

Son zamanlarda, kadınların ekonomik karar alma sürecine katılımlarının fazlaştırılması konusu, bilhassa toplumsal cinsiyet çeşitliliğinin ekonomik kapsamına odaklanarak, ulusal, Avrupa ve uluslararası alanlarda artarak daha bariz hale gelmiştir. 7 Mart 2011’de kabul edilen 2011-2020 Avrupa Cinsiyet Eşitliği Pakti’nde Konsey, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının ekonomik refah, rekabetçilik ve büyüme için çok önemli olduğunu ve karar alma sürecinde kadınların ve erkeklerin eşit katılımını özendirmek için faaliyete geçilmesini istemiştir. Tüm alanlardan, seviyelerden ve yeteneklerden tam olarak yararlanabilmek için bu yola başvurulmuştur (EUR-Lex, 2012).

Avrupa Parlamentosu, kadınları karar alma birimlerinde kadınların temsilini arttırmak için şirketleri ve üye devletleri yineleyerek davet etmiştir ve Komisyonu 2015 yılına kadar %30 kadın yönetim organı üyeliğinin kritik eşiğine varması için yasama kotaları teklif etmeye çağırmıştır. Avrupalı sosyal ortaklar, 2012-2014 yılları arası periyotundaki çalışma programlarında, bu sahada daha çok harekete geçme hususundaki taahhütlerini gerçekleştirmişlerdir (EUR-Lex, 2012).

2016 yılında, kadınlar AB ülkelerinde parlamento üyelerinin %29'unu meydana getirmiştir. İş liderliğindeki kadın sayısı düşüktür. 2016 yılının Nisan ayında kadınlar, AB ülkelerinde kayıtlı en büyük topluma açık şirketlerin yönetim kurulu üyelerinin sadece %23,3'ünü oluşturmaktadır. Karar verme süreçlerinde ve durumlarında kadınların yetersiz temsil edilmesinin nedenleri fazla ve karmaşıktır. Bunun esas sebepleri geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve klişeleri, kadınlarla erkeklerin koruma mesuliyetlerini işle dengelemelerine dayanak olmayışı ve yaygın siyasi ve kurumsal kültürlerdir (Avrupa Komisyonu, 2018).

Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) Cinsiyet İstatistikleri Veri Tabanı, mevcut durumu takip etmek için kullanılabilecek güvenilir istatistikler sağlamak amacıyla, çeşitli yaşam alanlarındaki kilit karar alma pozisyonlarında kadın ve erkek sayıları hakkında bilgi içermektedir. Rakamlar uluslararası, Avrupa, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde mevcuttur. Çoğu veri senelik olarak güncellenmektedir, ancak bazı mühim veriler daha sık güncellenmektedir. Bilhassa, ulusal ve Avrupa politikaları hakkındaki veriler üç ayda bir yenilenir ve bilgilerin her daim güncel olmasını sağlamak için iki yılda bir büyük şirketler verileri güncellemektedir (EIGE, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ

Kadının erkek karşısında tarihi anlamda ağırlığını kaybetmesi bir takım ekonomik temellere dayanmaktadır. Ataerkil ve erkek egemen toplumdaki aile modelinin kökeni, avcılık ve toplayıcılıktan sonra tarım sistemine geçmesi evresine dayanır. Tarım devrimi ilk insanlığın en büyük devrimi olup, bu devrimin kadının bir eseri olduğu da kaçınılmazdır. Bununla beraber tarıma geçişle birlikte, kadının sosyal ve ekonomik yerini de yitirmesine neden olmuştur. Fiziksel güce dayanan tarım ekonomisi kadından daha güçlü olan erkeğin ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir (Şenel, 2004: 15-24). Semavi dinlerin ortaya çıkması ile birlikte, din kurumunun gelişmesi ise, kadının erkek karşısında ikinci plana atılmasına kültürel açıdan neden olan bir durum olmuştur. Hristiyan teolojik felsefesi, kadını “günahın sembolü”, “şeytanın aracı” gibi isimlendirmelerle tanımlarken (Kartal, 1980: 118); İslam dininde de kadınla erkeğin eşit olarak tanımlanması söz konusu değildir (Arsel, 1994).

Türk kadınına, İslamiyet’in kabulünden önceki dönemde aile sınırları içerisinde önemli bir konum verildiği, mülk ve miras alma hakkının olduğu tarihsel metinlerde görülmektedir. Kadın sadece ev işleriyle uğraşmadığı aynı zamanda tarım ve hayvancılıkta yaptığını, ticaret işlerinde bulunup, savaşımlara da katıldığı yine belgelerle sabittir. Siyasi üstünlüğe sahip hakan eşlerinin yanı sıra birebir devletin yönetiminde var olan kadınlar bu dönemde görülebilmektedir (Kaplan, 1998:1).

Müslümanlığın kabul eden Türkler 10. Yüzyıldan sonra, İslam hukukunun içinde barındırıldığı bir yönetim ve toplum yaşantısını özümsemişlerdir. Türk İslam Devleti olan Selçuklularda, terken unvanıyla anılan hükümdar eşleri siyasi ve askeri güce sahip olmuşlardır. Fakat kadının sosyal ve kültürel yaşamdaki konumu gittikçe azalarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır (Kaplan, 1998: 1).

11. yüzyıldan itibaren Türk kadını açısından vaziyetin farklı bir boyut aldığı ve acıklı bir şekilde değişime uğradığı saptanmaktadır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Bir taraftan göçebe olan toplumun yerleşik tarım toplumu haline dönüşmesi zor olmuştur; diğer taraftan ise İslam dininin yayılmasıyla birlikte geleneksel olarak benimsenen kültür ilkeleri bırakılmış, bu da kadının toplumsal ve bireysel hayatının günden güne geride kalmasına sebep olmuştur. Kadının toplum yaşamından uzaklaşıp eve kendini kapatması, birden çok eşliliğin yaşanması ve örtünme zorunluluğunun getirilmesi kadının hayat şartlarından uzaklaşmasının birkaç

sonucu olarak sayılabilir. Kadın bir nevi evin içinde erkeğin bakıcısı veya hizmetçisi olmuştur. Erkeğin her türlü ihtiyaçlarını karşılayıp, çocuklarını doğurup büyütmeyle sorumlu tutulmuştur. Bunlara ilaveten, kırsal ortamlarda, tarlada yapılan bütün üretim aşamalarında birebir bulundurulması sağlanarak kadının bir tarım işçisi olarak nitelendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Miras ve mülkiyet hakkı sınırlı hale getirilmiştir. Evlenirken veya boşanırken söz hakkı elinden alınmış ve kadın kısacası hiçbir medeni, siyasi, insan haklarına sahip olamayan bir varlık haline sokulmuştur (Tekeli, 1982: 193-195, İnan, 1964: 33-79, Karal, 1980: 119-120).

2.1. Avrupa Birliği Öncesi Türkiye’de Kadın Hakları

Tarih boyunca meydana gelen hak ve özgürlük fikri günümüzde idrak edilen anlamda, genelde insan hakları ve özelde kadın hakları anlamında bir mücadelenin eseridir. Bu nedenle kadın haklarının tarihsel süreci de mücadelenin, kadın hareketinin bir belirtisidir. Türkiye’de ve Avrupa’da bu akımın tarihsel süreçte gelişimi birbirinden farklı olmuştur (Berktaş, 2004).

Avrupa’da kadın hareketinin oluşumuna genel manada bakıldığında, ilk olarak Aydınlanma Dönemi sonrası kadınların eşitsizliklere ve kendilerine yöneltilen sosyal rollere itiraz etmektedirler. Özellikle Fransız Devrimi ile beraber insan haklarına yönelik vurgu, kadınları seslerini duyurmaları için aktif hale getiren bir tekâmül olmuştur (Kolay, 2015). Kadınların haklarını savunması, bir diğer tabirle feminist hareketin başlangıcı, en genel anlamda üç dalga halinde kümelendirilerek izah edilmektedir.

19. yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında belirgin hale gelen birinci dalga, 1972 yılında yayımlanan Mary Wollstonecraft’ın “Kadın Haklarının Savunusu” (Vindication of the Rights of Women) isimli yapıtında belirttiği istemleri üzerine kurulmuştur. Bahsedilen istekler bu dönemde en genel haliyle; kadınların oy hakkı, kadınların mülkiyet hakkı ve eğitimde fırsat eşitliği başlıkları halinde temel haklar niteliğini teşhir etmiştir (Taş, 2016).

İkinci dalga 1960 yılında ortaya çıkmıştır. Liberal siyasal izlemlerin yetersizliğinden bahseden hareket, liberal feminizmin erkeksi varoluş şekillerine öncelik verdiğini, bu nedenle de liberal teorinin, erkek haklarına sahip olabilmek için kadınlardan erkeler gibi olmaları gerektiği beklentisi içine girmişlerdir. Bu dönemin temel sorunları, eşitlik ve özgürlüğün temin edilmesi, kadınlara dair her türlü tahakkümün ortadan kaldırılması olmuştur. Yine bu dönemin en çok mücadele ettiği alanı, kadınların kendi vücutları üzerinde karar verebilme hakkı; kürtaj sorunu ve doğum kontrolü meydana getirmiştir (Kartal, 2016).

1990'ların başında ikinci dalganın teamüllerinin yetersizliğine ve bazı yanlış algılamalara paralel olması sebebi ile üçüncü dalga gelişmiştir. Bu dönemde ikinci dalganın üzerine koyulan genel tepki; kadın hareketini yalnızca üst ve orta sınıf beyaz kadınlarla sınırlayan bakış açısı olmuştur ve kadın hareketinin geniş ortamda yaygın hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu vaziyete paralel olarak bu dönemde kadın bakış açısının ve kadın mücadelesinin daha geniş bir ortamda yayılması söz bahis olmuştur (Taş, 2016).

Türkiye’de kadın hareketi adına durum ise, farklı temeller çerçevesinde, farklı tezler ve meselelerden hareketle, Batı ile ortak maksat çatısı altında geliştiğini ifade etmek mümkündür (Sancar, 2013). Bu ilerleme, ‘Osmanlı Dönemi’ ve ‘Cumhuriyet Dönemi’ biçiminde iki grupta tetkik edilebilir ve Cumhuriyet Dönemi kadın hareketi ise 1980 öncesi ve sonrası olarak ifade edilebilir. Osmanlı Dönemini incelediğimizde 19. Yüzyılda siyasal, ekonomik ve sosyal alanda yaşanan temel varyasyonların, Osmanlı kadınına da tesir ettiği görülür. İkinci meşrutiyet ile gündeme gelen inşacı (constructive) varyasyonlar, Osmanlı kadınının bulunduğu konumun değişimine ortam hazırlamıştır. Bu dönemde bilhassa basının tesiriyle kadınların gittikçe bilinçlendiklerini ve kadınların üstü kapalı şekilde kadın toplantıları ve dernekler aracılığı ile teşkilatlandığı görülmektedir (Çakır, 2013).

Bu durumlara ilaveten, Meşrutiyet sonrası kadınlarla ilgili somut hamleler, kadınlarla ilgili meseleler hususunda yine kadınların atılım yapmalarıyla gerçekleştirilmiştir. 1919 yılından itibaren Osmanlı’da kadınlar, Batı’da bulunan süfretlerden³ çok da geri kalmamak adına oy hakkı istemeye başlamıştır. Örgütlenen kadınlar, ulusal kurtuluş savaşında aktif olarak yer almış ve Cumhuriyetin ilanından hemen sonra ilk siyasi partiyi Nezihe Muhittin liderliğinde, ‘Kadınlar Halk Fırkası’ ismiyle kurmayı arzu etmişlerdir. Lakin kendilerine bu dönemde konjonktürün de tesiriyle sadece dernek kurma hakkı verilmiştir. Türk Kadınlar Birliği derneği adını alan bu parti teşebbüsü, Osmanlı kadın hareketinin kalıtını Cumhuriyet dönemine aktaran bir kurum olmuştur.

2.1.1.Tevhid-i Tedrisat (Eğitim Birliği) Kanunu’nun Kabulü

3 Mart 1924’te ‘Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ çıkarılarak, öğretim devlet denetimine alınmıştır. ‘Millî Eğitim Bakanlığı’ oluşturularak ‘Şerife ve Evkaf Vekaleti’ nin bütçesi de buraya aktarılmıştır. Hilafet kaldırılıp, medreseler kapatılmıştır. Böylece eğitimde birlik

³ Seçme hakkının radikal savaşçıları: Süfretler, Ayrıca bakınız, <https://www.dw.com/tr/se%C3%A7me-hakk%C4%B1n%C4%B1-radikal-sava%C5%9F%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1-s%C3%BCfretler/a-42464197>.

sağlandığı gibi yapılan baskılar, tartışmalara karşı devletin denetimi ve etkisi de sağlanmıştır. Bu yeniliğe karşı çıkanlara Atatürk, ulusun başına gelen acıların bütün sorumluluğunun bu kurumlara ait olduğunu belirterek şunları söylemiştir (Caporal, 1982: 238-239):

“Siz okul istemiyorsunuz, oysa millet istiyor, bırakın öyleyse bu zavallı halkı, bu halkın çocukları eğitim görsün, medreseler yeniden açılmayacaktır, milletin okula gereksinimi var”.

Atatürk’ün eğitime verdiği önem çok büyüktür. Ama kadınlarımızın buna daha çok ihtiyacı olduğunu da yine şu sözlerle ifade etmiştir (Atatürk Söylev ve Demeçleri, 1967: 151-152):

“Kadınlarımız erkeklerden daha çok münevver daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar”.

Atatürk döneminde eğitimde gerçekleşen bu değişiklikler sonucu kızlar için, örgün eğitim aşamalı olarak geliştirilmiştir. Cumhuriyet’in ilk on yılında kadınları sadece Harp Okulları’na almamışlardır. 1927 yılında, karma eğitim ortaokullarca uygulamaya konulmuş; böylece erkeklerin eğitimdeki üstünlüğü de yenilmiş olmuştur. Kız teknik okullarının açılması, özellikle öğretmenlerin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Üniversitelerde 1930-1931 öğretim yılında karma eğitime geçilmiş ve ilk defa 3 kız öğrenci İstanbul Hukuk Fakültesi’nde eğitime başlamıştır (İnan, 1982: 151-157).

Şemseddin Sami’nin Latin harflerinin kullanımını önermesi, yine onun fikriyle harekete geçilip bir deneme yapmış olmasıyla başlamıştır. Dergiler ve gazetelerin de ortak bir dille yaptıkları tartışmalarda, halkın yararı açısından artık eski alfabenin hiçbir hükmünün kalmadığıdır. Latin harflerinin tam anlamıyla bilinmesini isteyenlerin ileri sürdükleri nedenler arasında okuma yazma oranının sadece memurlarla sınırlı kaldığı, Türkçe gazetelerin otuz binden fazla basımlarının olmaması gibi sebepler sıralanabilir. Tartışmalarda, eğer köklü bir değişiklik yapılacaksa eğer bunun Latin harfleri ile yapılmasının lazım geldiğini vurgulamaktadır (Korkmaz, 1982: 7).

Şubat 1923’te İzmir’de düzenlenen İktisat Kongresinde, Cumhuriyet dönemi alfabesinin değiştirilmesi gerektiğine dair ilk öneri ifade edilmiştir. Bu kongrede İzmirli Nazmi Bey ve iki arkadaşı ‘Latin harflerinin kabulü’ hususunda kongre de önerge vermişlerdir. Bu önergeye göre, Kongrenin başkanı olan Kazım Karabekir ciddi şekilde sert tepki vermiştir: “Bizim dilimizi ifade edebilecek hiçbir Latin harfi yoktur. Fransızcada harfler o kadar karışıktır ki, bu harfler bizim dilimizi anlatamaz” sözleriyle ifade etmiştir. Hâlbuki ki önerinin sunulduğu zamanlarda kimse direk olarak Fransız ya da diğer Avrupa Devletlerinden birinin yazısı birebir alınsın gibi bir düşünce dile getirmemiştir (Ortaç, 1985: 53).

Mustafa Kemal, Latin harflerine biran evvel geçilmesi fikrini savunduğu için, Türkiye'deki yüksek seviyedeki cahilliğin Arap harfleriyle okuyup yazmada karşılaşılan zorluktan olduğunu, batı medeniyetiyle ilişkilerde Arap harflerinin ciddi bir engel sarf ettiğini dile getirmiştir. Harf Devrimi'nin yapılmasından sonra ivedi bir şekilde, sadece kamuda çalışanlara ve okul zamanındaki bütün çocuklara Latin harflerini öğretmenin yetersiz olacağı düşünülmüştür, bu nedenle çok geniş bir çalışma faaliyetiyle bunların haricindeki bütün halk topluluğuna okuma yazmayı öğretmek için, bu bilgiye haiz kişilerin yetiştirilmesini isteyen Türkiye Cumhuriyeti, bu nedenle Millet Mektepleri' nin faaliyete geçmesinin yerinde bir karar olacağı kanaatine varmıştır (Kısıklı, 2008: 165).

1 Kasım 1928'de yeni harflerin kabulü gerçekleşmiştir. Bu sebeple TBMM'nde konuşma yapan o dönemin başbakanı İsmet Paşa (İnönü) Millet Mektepleri' nin açılması için çalışmalar başlattıklarını ve bu mekteplerle birlikte doğrudan halka yeni harfleri öğreteceklerinin haberini vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 9).

7 Kasım 1928 günü yaptığı konuşmasında İsmet Paşa, Millet Mektepleri' nin vereceği eğitim sürelerini iki ay, dört ay veya altı ay olması gerektiğini, kurslara ulaşım açısından uzak kalacak olanlar ve gelemeyecek düzeyde olanlar için gezici Millet Mektepleri götüreceklerini, bütün siyasi adamların bu mekteplerde yer alacağını ve bu kursların varlığı sayesinde ileri yaşlarda ki binlerce kişinin okuma yazmayı öğrenmesi sağlanmış olacağını arzu ettiklerini dile getirmiştir. Yine bu konuşmasında Mustafa Kemal'in Millet Mektepleri' nin Genel Başkanlığı'nı ve Başöğretmenliğini yapacağını ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 31).

Basının da önemli duyurularıyla ülkede yeni alfabenin bilinmesi 9 Ağustos 1928'den başlayarak duyurulup, öğretilerek, öğrenen kişilerin fazlalaşması sağlanmıştır. Yeni Türk harflerinin kolay telaffuz edilmesi sayesinde okuma yazma oranı büyük ölçüde artarak, ülke genelinde hükümetin ve medyanın da desteği ile okuma ve yazma çoğaltılarak, halkın eğitimi büyük ölçüde sağlanmıştır. Türk milletinin çağdaş milletlerle bir arada olmasını kolaylaştıracağını ifade eden Atatürk, yeni Türk alfabesinin kabulünün ciddiyetine dikkat çekmiştir. Alfabe değişikliğinin farklı bir nedeni de çağdaş ve uygar muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için gidilen yolu açmak ve de milli kültürün var olmasını sağlamaktır. Türk kültürüne yeni bir boyut getiren Türk Harf İnkılabı ile, Türk toplumu hayatının kapılarını yeni umutlara, evrenselliğe açmış ve adımlarının en büyüğünü atmıştır. Türk kültür yaşamını görülmemiş kavrayışlara, evrenselliğe dayanacak adımların ilki ve en büyüğü atılmıştır (Tongul, 2004: 129).

2.1.2. İsviçre Medeni Kanunu’nun Kabulü ve Etkileri

Meclisin kararlı duruşu ile “yeni Medeni Kanun 17 Şubat 1926’da TBMM’de kabul edildi” (Kılıç, 1991: 101). Sosyal alanda yapılan inkılaplardan en önemlisi Medeni Kanun’dur. 4 Ekim 1926’da yasal hale gelen bu kanunla birlikte Türk kadını ileri medeniyet seviyesine ulaşmıştır (İnönü, 1998: 101-102).

Medeni Kanun’u sosyal alanda topluma yeni bir hayat ve hukuk anlayışı getirmiştir. Nitekim bu kanunla, çok eşlilik ve ailede karı koca eşitsizliği kısmen giderilmiştir. Kocanın dilediğinde evliliği bitirmesi engellenirken, İslam Hukuku’na dayanan aile, evlenme, boşanma, karı koca eşitsizliği kaldırılmıştır ve böylece ülkede modern ailenin temelleri atılmıştır (İrmak, 1981: 219 ve Kaplan,1998 :172). Ayrıca Medeni Kanunu’nun kabul edilmesiyle eşya hukuku, miras hukuku, şahıs hukuku; kısaca amme hukukunda kadınla erkek arasındaki eşitlik sağlanmış olmuştur (Akyor, 1992: 43 ve Mumcu, 1996: 139-141).

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte kadının elde ettiği kazanımlarda hızlı kentleşme, sanayileşme sürecinin de etkisiyle o toplumda yer alan bütün bireylerin sahip olduğu hareketleri de değişmiştir. Erkek nüfusunun savaşlar nedeniyle kayba uğraması sebebiyle, Cumhuriyet döneminde, ulusal sanayi kurulup geliştirilmesi kadınların iş yaşamına daha çok giriş yapıp toplumsal ve sosyal statüsünün değişmesine yol açmıştır. Medeni Kanun’un kabul edilmesiyle kadının toplumsal konumu yeni bir boyut kazanmıştır. “Medeni Kanun, çok evliliği yasaklamış, boşanma mahkeme aracılığıyla olmak şartına bağlanmış ve boşanma hakkı kadına da tanınmıştır, mirasta eşitlik sağlanmış, evlenme yaşı hem erkek hem de kadın için düzenlenmiştir, evliliğin bir memur huzurunda yapılması kararlaştırılmış ve mahkemede tanıklık konusunda da eşitlik getirilmiştir” (Taşkiran, 1973: 120).

İslam düşüncesinde kadının şahitliği erkeğe göre ikide bir olarak belirtilmiştir. Yani iki kadın bir erkek olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi olarak da kadının heyecanlanması ve unutkanlığı gösterilmiştir. Medeni Kanun’un kabul edilmesiyle birlikte bu tür olumsuzluklar ortadan kaldırılmış kadınla erkeğin eşit olduğu, şahitliklerinde aynı hakka sahip oldukları belirtilmiştir.

Türk geleneklerine uygun olarak Medeni Kanun eşlerin mal ayrılığını da kabul etmiştir. İsviçre Yasası bu özelliği taşımasa da Medeni Kanun, Türk toplum yapısına göre bunu kabul etmiştir ve değiştirilmiştir. Eşler sahip oldukları mallar üzerindeki haklarını korudukları gibi, kullanma, işletme hakları da kendilerine aittir. Kadının aleyhine olan durum evlendikten sonra kazanılan mallar erkeğin kabul edilmiştir. Buda, ailenin reisi ve geçimini

sağlayanın erkek olmasından dolayıdır. Fakat evdeki sorumluluğu taşıyan anneye bu hak verilmemiştir (Doğramacı, 1993: 87). Daha sonra yürürlüğe giren yasalarla ve evlilik sözleşmeleriyle evlendikten sonra karı kocanın edindiği mallar her ikisine de aittir değişikliği ile kadının hakkı bir nebze olsun güvence altına alınmıştır.

Bu değişikliklerle beraber, kanunun elbette aksayan yönleri vardır. Birebir ülkemize uygulanması mümkün değildir. Hem toplum farklılığı hem de geçmişten gelen gelenek ve göreneklerimiz bazı kanunların aynen uygulanmasına el vermemektedir. Soyadını seçme ve serbest kullanma özgürlüğü 1997’de bireye tanınmıştır. 30 Eylül 2015 tarihinden önce kadınlarımız evlendikten sonra kocasının soyadını kullanmaksızın kendi soyadını kullanabilmekteydiler. Lakin bu tarihten sonra Yargıtay Genel Kurul kararı ile birlikte (2014/2-889 E., 2015/2011 K. ve 30.09.2015 tarihli karar), Anayasa m. 90/5 hükmünü uygulamak suretiyle direnme kararı onanarak, evli kadının sadece bekarlık soyadını kullanabilmesinin yolu açılmıştır.

‘Kadının soyadı’ söz konusu olduğunda aşağıda belirtilen olasılıklar dahilinde birtakım değişikliklere yer verilmektedir (Kulaçoğlu Hukuk Bürosu, 2019);

- Kadın evlenmez ise, doğum ile hak ettiği babasının soyadını ölene dek taşıyabilir.
- Evli olmayan kadın, haklı sebebe tutunması dahilinde soyadını mahkeme kararı ile değiştirebilir.
- Evlat edinilen kadının soyadı değişebilir.
- Kadın evlenirse ve hiçbir girişim yapmazsa isminin devamında sadece kocasının soyadını kullanmaya başlar. Kocasının evlenme ile soyadının değişmesi mümkün değildir.
- Kadın evlenirse, evlilik muameleleri esnasında ya da evlilik akdinden sonra nüfus müdürlüğüne başvuru ile kendi soyadını, kocasının soyadından önce kullanmak şartıyla devam ettirebilir. Bu durumda sıralama isim, kendi soyadı ve kocasının soyadı şeklinde olmaktadır.
- Kadın boşanırsa ve hiçbir başvuruda bulunmazsa, doğumla babasından kazandığı soyada geri dönmektedir.
- Kadın boşanırsa, boşanma davası ile birlikte ya da boşanma kararının kesinleşmesiyle birlikte bir yıl içerisinde başvurması halinde ve kocasının soyadını kullanmakta bir menfaatinin olduğunu ve bu durumun kocaya zarar vermeyeceği ispat edilmesi halinde kocasının soyadını boşanmış olmasına rağmen kullanmaya devam edebilmektedir.

- Kadın vacip koşulların mevcudiyeti halinde ‘boşandığı kocasının soyadını kendi soyadının önünde kullanmaya devam edebilmektedir’.
- Kendi soyadını ve boşandığı kocasının soyadını bir arada kullanan kadının yeniden evlenmesi halinde yeni kocasının soyadını tek başına kullanabileceği gibi, önceki iki soyadından birini seçmek şartıyla, yeni kocasının soyadından önce kullanmak şartıyla iki soyada sahip olabilir.
- ‘Kadının boşanmadan sonra kocasının soyadını kullanmayı sürdürmesi’ vaziyetinde, kocanın zarar gördüğü ve çıkarının etkilendiği gerekçesinin yerinde görülmesi dahilinde kadının kocasının soyadını kullanması iptal edilir ve eski soyadına geri dönmektedir.

Kişinin soyadı kimliğinin belirlenmesindeki en mühim öge devredilemez, vazgeçilemez ve feragat edilemez nitelikte kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklardan olmasıdır (Moroğlu, 2012: 246). Bugüne dek alınan kararların hepsinde soyadı, kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan biri olarak belirtilmiş ve bu hakkın hukuk sistemi tarafından himaye edilmesinin mecburi olduğu dile getirilmiştir. Hakkın sınırlandırılmasında ise kadın-erkek arasındaki cinsiyet kaynaklı ayrımcılığı ortadan kaldırma hususunda mükellefiyeti olan devletin, mükellefiyetlerine ters davranması neticesine sebep olacaktır. Bu durumda Avrupa Konseyi’ne üye devletler arasında kadının kocasının soyadını kullanma mecburiyetinin olduğu tek ülkenin Türkiye olduğu da unutulmamalıdır (Tacir, 2017: 54). Avrupa Birliği ülkelerinin hepsinde kadının soyadı izdivaç etmekle değişmemektedir, eşler isterse birisinin (kadın veya erkeğin) soyadını ‘aile adı’ olarak seçebilmektedir. Çocuk da ya bu aile soyadını ya da babanın soyadını almaktadır (Özdamar, 2009: 339).

Bu nedenle her ne kadar Anayasa Mahkemesi’nin somut norm denetiminde ret kararı verdiği durumlarda on sene süresince mevzu üzerine Mahkeme’ye başvuru da bulunmak muhtemel olmasa da kişisel başvuru hükümleri ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu hükmü nezdinde kadının kendi soyadını kullanması olanağına sebep olmuştur. Nüfus müdürlükleri evli kadınların mevzu üzerine başvurularını Türk Medeni Kanunu’nu neden göstererek geri çevirmek olsa dahi, isteğin aile mahkemelerine başvurulmasıyla kadının kendi soyadını kullanması olanağı bulunur. Evli kadın, evlenme ile soyadının değişmesinin sonrasında yetkili aile mahkemesine dava açarak sadece kendi soyadını kullanma isteğini iletebilmekte ve davanın sonucunda ilgili nüfus müdürlüğü doğrultusunda kimlik bilgilerinin değişmesi sağlanmaktadır. Böylelikle Türk Medeni Kanunu’nun 187. Maddesi dahilinde Anayasa

Mahkemesi gözetiminde yeniden iptal davası açılabilir zamana kadar hakkın hukuka aykırı şekilde sınırlandırılmasının önüne geçilmektedir (Reçber, 2019).

2.1.3.Kadınlara Siyasal Hakların Tanınması

Türkiye’de kadın ve erkek eşitliğinin var olmaya başladığının en somut kanıtlarından bir tanesi de Türk kadınlarının dünya kadınlarının çoğundan önce kazandığı siyasi hakların olmasıdır. Bu duruma verilecek örnekler: 29 Nisan 1929 tarihinde ilk Türk kadın yargıç göreve başlamıştır. 3 Nisan 1930’da çıkan belediyeler yasası ile belediye üyeliklerine seçme ve seçilme hakkı kadınlarımıza ilk kez verilmiştir. 26 Ekim 1933’te ‘Türk kadınına köy ihtiyar heyetine ve muhtarlığa seçme ve seçilme hakkı’ tanınmıştır (Denk, 2008: 114).

Kadınlara genel seçme ve seçilme hakkı 5 Aralık 1934’te verilmiştir. Bu durum Kadın hakları açısından büyük bir adımdır. Atatürk bu durumu, kadınlara bir ayrıcalık olarak verilmediğini, Türk milletinin bu zamanlara kadar ulaşmasında büyük emeği olan kadınlarımızın hakkı olduğu ve bu devrimi her şeylerden önce hak ettiklerini dile getirmiştir.

1934 yılında kadınlara milletvekili seçimi için oy hakkı tanınması TBMM’ye teklif edilmiş ve meclis teklifi kabul ederek Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını birçok Batı ülkesinden önce vermiştir. 1935 yılında yapılan genel seçimlerde büyük bir sayı oranıyla 18 kadın milletvekili TBMM’nde bulunmayı başarmıştır ve bu Atatürk devrimleri sayesinde olmuştur. Dünya’da kadınların seçme ve seçilme hakkı incelendiğinde 1893 Yeni Zelanda, 1913-1916 Norveç-Danimarka, 1917 Sovyetler Birliği, 1930 Türkiye bu hakkı kadına sunmuştur. 1934 yılında ise Türk kadını seçme ve seçilme hakkına çoğu Avrupalı kadından önce yasal olarak kavuşmuştur. Kadınlar, milletvekili seçme ve seçilme hakkını ABD’de 1920, İngiltere’de 1928, Fransa ve Belçika’da 1944, İtalya’da 1948, Japonya’da 1950, İsviçre’de ise yalnız 1971’de kazanabilmişlerdir (Caporal, 1999: 69; Denk, 2008: 115). Bu sebeple Türk kadını bu mühim hakkı çoğu ileri kabul edilen Batı ülkesinden evvel hak ederek farklılığını ortaya koymuştur.

Yeni tasarı kadına seçme ve seçilme hakkını getirirken 2. Maddede de değişiklikler yapılarak her 20.000 nüfusa bir milletvekili, her 40.000 nüfusa bir milletvekili denilerek kadın ve erkek nüfusu eşit tutulmuştur. Kadını seçim sisteminin dışında tutan diğer maddeler de değiştirilerek, eşitlik sağlanmaktadır. Ayrıca kadınların kapalı yüzle oy kullanmaları da yasaklanmaktadır ve yüzlerinin görülmesi gerektiği kabul edilmektedir (Caporal, 1999: 706).

8 Şubat 1935'te yapılan genel seçimler sonucunda TBMM'nde yer almayı başaran 18 kadın milletvekilinin büyük çoğunluğu eğitimlidir. Aralarında köy halkından kadında, doktorlar da yer almaktadır (İnan, 1982: 195).

O günün Meclis şartlarında bu 18 kadın "Meclisin tamamının %4,5'una denk gelmektedir". İlerleyen zamanlarda kadın milletvekilleri varlığını sürdürecektir hatta bakanlık görevini de üstlenen kadınlarımızın olduğunu Cumhuriyet tarihinde görmektedir (Doğramacı,1989:89). Daha önceki seçimlerde bu sayı hiç geçilememiştir. 27. Dönem Milletvekilleri arasında bugün Mecliste 102 kadın Milletvekili bulunmaktadır. Geçmiş yıllara göre bu oran artsa da 487 erkek milletvekiline oranla bu sayı çok az görünmektedir (TBMM, 2019).

Seçme ve seçilme anlamında kadın haklarını ilk tanıyan ülkelerden olma özelliğini taşıyan Türkiye hem Avrupa'dan önce hem de İslam ülkeleri içerisinde ilk ve büyük bir örnek olarak siyasal hakları kabul etmiştir. Medeniyet yolunda kadınlara tanınan bu büyük adımla, Türkiye güçlü bir yol kat etmiştir. Mühim olan bundan sonra bu yolda millet olarak özellikle kadınlarımıza düşen payı en iyi şekilde koruyup geliştirebilmektir.

2.2. Avrupa Birliği Sonrası Türkiye'de Kadın Hakları

Dünyada entegrasyonların seri bir biçimde devam ettiği varyasyon platformunda, bugün Avrupa Birliği, bilhassa ülkelerin ilgisini çeken ve bu çeşit ülkelerin iştirak etmek için çokça gayret sarf ettiği, geleceği parlak bir birlik olma yolunda yol almaktadır. Türkiye'nin bu birliğe girme gayreti 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Fakat Türkiye geçmişten biriktirerek getirdiği deneyimlerini ve Avrupa ile olan bağlantılarını kullanarak, kendisi için bu süreci kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Özer, 2006: 49)

Türkiye'nin bakış açısını değiştirmesi, 1980'li yıllarda dünyanın ve Avrupa'nın çabucak değişmesi ve 1985'ten itibaren doğu ve batı blokları arasındaki yumuşama, Avrupa'nın Türkiye'ye olan bakışını da değiştirmiştir. Ayrıca B. Almanya'ya 1960'lı yıllarla birlikte başlayan Türk işçi gücü, başta bu ülke olması kaydıyla Batı Avrupa ülkelerinde, Avrupa'nın Türkiye'ye bakışını hızla değiştirmiştir (Manisalı, 2002- b: 28).

14 Nisan 1987 tarihinde AB'ye tam üyelik müracaatı yapılmasının sebepleri arasında, Avrupa'nın Türkiye'ye olan bakış açısının kısmen yumuşaması, Türkiye'de ise ekonomik refahın düzelmesinin yönteminin AB'ye tam üyelikten geçtiğine olan inancın çoğalması sayılabilir. 1989 yılında Avrupa Komisyonu aracılığıyla sunulan bir raporda,

Türkiye'nin üyeliğe elverişli olduğu, lakin o dönem dahilinde Türkiye'nin üyeliği hakkında verilecek hükmün tecil edilmesinin yerinde olacağı kanaatine ulaşılmıştır. (Özer, 2009: 93).

Avrupa Konseyi (Zirve) 8 Mart 2001'de Katılım Ortaklığı Belgesini kabul etmiştir. Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine mutabakat sağlaması için bir adım atılmasının açıkça belirtildiği insan hakları alanında kısa ve orta vade amaçların sıraya konduğu bir belgedir. (AB Komisyonu, 2000: 13-23). 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması Katılım Ortaklığı Belgesi 'de (KOB) o kadar önemlidir. Türkiye-AB ilişkileri ele alındığına bu iki metin temel nitelik taşıyacaktır. 19 Mart 2001 tarihinde Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan başlıkların faaliyete geçirilmesi için uygun program ve takvimi içinde bulunduran bir ulusal programı kabul etmiştir. Bu programla birlikte, Türkiye'de mühim politik yenilikler ortaya konulmuştur, insan hakları ve temel özgürlükler alanlarında hukuki ve idari yenilikler gerçekleştirilmiş; düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi gibi hususlarda mühim girişimlerde bulunulmuştur. Fakat AB'nin tepkisini açıkça göstermediği ulusal programda, bilhassa anadilde yayın ve kültürel haklar hakkında açık olmayan sözlere yer verildiği için tenkit edilse de programın takdim edilmesin de bir girişim olarak tanımlanmıştır. Kopenhag siyasi kriterlerine uymak amacıyla Türkiye daha sonra sekiz uyum paketini daha aktif hale getirmiştir (Can, 2007: 286).

Tam üyelik görüşmelerini sürdüren Türkiye, AB istihdam politikaları ve müktesebatını izleyerek, hukuki yapılanmalarını değiştirmek ve konstrüktif anlamda bulunan kurumlarını tanzim ederek yahut yeni kurumlar meydana getirmek mecburiyetinde kalmıştır. Türkiye'nin kendine has sosyal ve fiziki şartlarından oluşan sıkıntılara çözüm ararken, AB mevzuatına uyulması yönünde yeni politikalar üretmesi de istenilmektedir (Tatlıdil ve Xanthacou, 2015: 2).

Cinsiyet ayrımcılığı yasağı, AB'nde ilk olarak ekonomik bütünleşme hedefi etrafında ve üye devletler arasında haksız rekabetin önüne geçmek için yani ekonomik sebeplerden meydana gelmiştir. Zaman içerisinde ekonomik bütünleşme hedefi meydana gelip bütünleşmenin siyasi bir zemine doğru ilerlemesiyle bu konseptin sosyal boyutu ve istihdam alanında gelişimi de önemini arttırmaya başlamıştır.

2.2.1.1960-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Kadın Hakları

Dünya savaşlarından sonrası dönem, özellikle 1960 ve 1980 yılları arasında yaşanan gelişmeler, medeniyetin yıpranan köklerinin yeniden onarılması nedeniyle toplumsal, siyasi ve kültürel manada iyileştirmelerin istendiği bir zaman bölümünü belirtmektedir. Türkiye için

yaşanan bu süreç özellikle Dünyanın genelinde gerçekleşen ilerlemelerden müteessir olması mümkün değildir. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber ortaya çıkan yeni millet kimliğinin, ilerleyen iletişim araçlarıyla denenmesi sonucuna varılmıştır. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu neticelerden en mühimi, halkın ekonomik manada kendilerine kâfi gelmeleri, dünyadaki yaşanan ilerlemelere soyut kalmayacakları hakikatidir. Bu mana da ilerlemiş ülkeler ile bütünleşme çabaları, 1960 ile 1980 yılları arasındaki yaşanan tekamüller, Türkiye'nin 1980 yıllarında alacağı büyük yaraların bildiricisi ve eş vakitte bu yaraların ne kadar yoğun olacağını tayin etmiş olacaktır (Sağdıç May, 2015: 15).

1950'lerde kurulan Kadın haklarını koruma derneği, Türk anneler derneği, Türkiye kadın dernekleri federasyonu, Türk kadınları kültür derneği, ev ekonomisi kulübü gibi diğer örgütler Türk Kadınlar Birliği (TKB) ile hemen hemen aynıdır. Sonuç itibari ile bu dernekler kadın haklarını geliştirmekten ziyade kadınların eksikliklerini gidermeye yarayan kuruluşlar olmuşlardır (Kılıç, 1998: 350).

1960-1980 arasındaki dönemde göze batan tek örgüt Devrimci Kadınlar derneğidir. Özellikle 68 kuşağı hareketlerinde yönetimde kadınların erkekleri geri bıraktıran unsur olarak görülmesine karşı ve kadınların asıl üye olarak yer almayı hak ettiği gibi düşüncelerle birçok sol örgütlenmede kadınlar ayrı dernekler kurmuşlardır. 1975'te İlerici Kadınlar Derneği kurulmuştur. Bu dernek kadın hak ve özgürlüklerinin anayasal kısıtlayıcı ilkelerinin düzenlenmesi, eşit işe eşit ücret, yurtiçi ve yurt dışı sorunları kadınların çözebilmesi için eğitimler verilip ülkesinde ve dünyada barış ve ulusal yararlarının müdafileri arasına girmesi, anneliğin halkına sosyal bir emek gibi bilinmesi için çaba sarf etmiştir ve bu maksatla yola çıkmışlardır (Kılıç, 1998: 351-352).

1961 Anayasası ile var olan ve 1960 askeri darbe sonrasında aktif olan siyasal mekân sendikacılığın ilerlemesine, menfaat topluluklarının birleşmesine ve sağ/ideolojik düşüncelerin dile getirilmesine ortam hazırlanmıştır (Arat, 1998: 263). 1960 ve 1970 yıllarında demokratik hakların ve özgürlüklerin yaygınlaşmasıyla ulus ayaklanmasının var olmasının yanında Batı'daki 68 talebenin ve genç insan ayaklanmalarının yaşanması, Türkiye'de sol kesimin ve öğrencilerin ayaklanma hareketi, son vadede etkin bir şekilde muhafaza edilmiş ve de yaygın bir halk dayanağı bulmuştur (Kılıç, 1998: 351; Tekeli, 1989: 35-36). Belirtilen senelerde, çok sayıda kadın sol ve öğrenci ayaklanması içinde yer alan örgütlü savaşın bir paydası olup, bu paydadaki konumlarına yerleşmişlerdir. Böylelikle 1970'li yılların ikinci yarısından sonra, kadınları "sınıf mücadelesi" ne ve de kadınlara mahsus sorunları düşünmeye davet etmeyi arzulayan "sosyalist kadın örgütleri" ortaya

çıkıştır (Talay Keşoğlu, 2007: 1-181). Bu bilgiler itibariyle 1960 ve 1980 arasındaki yılları kadınların mecliste bulunmasalar da etkin siyaset gerçekleştirdikleri yıllar olarak tanımlanabilir.

İlk olarak, Osmanlı'dan bu yana 1960'lı yıllara kadar gelen zamanda hem “Cumhuriyet döneminde modernleşme projesi” için, hem de kadın örgütleri için, kadın hakları olarak söylenen, kadınların yasal hakları dahil bu durumdan farklı şekilde dikkate alınması ve idrak edilmesine şahit olunmuştur. Devrin Marksist teşkilatları içinde *kadın sorunu* olarak münakaşa edilen sorun, “kapitalist sistem” in neticesi olarak görülmekte ve ancak kapitalist düzeni yıkacak ayaklanmanın var olmasıyla iptal edileceği ortaya atılmaktadır (Gözaydın, 2008: 256). Bu sebeple kadınlar, kurtuluşları için örgütlü sınıf savaşına çağırılmaktadırlar. Bu anlayışta öne çıkan, kapitalist sistem aracılığıyla hem evde hem de işte çifte emek kullanmak mecburiyetinde bırakıldığı için ezilen ve sömürülen işçi ve emekçi kadındır (Tekeli, 1995: 32). Bu nedenle, *kadın sorunu* cinsiyet farklılığını ifade eden eşitsiz olma durumundan çok, sınıfsal olarak alt seviyede olma durumu olarak ifade edilmektedir. *Kadın sorunu*, ihtilal ve ayırım sorununa bağlı bir neden olarak nitelendirilmiş; ayrıca bu tür problemleri gün yüzüne çıkarmanın *saptırıcı* etkiye neden olduğu fikrine varılmıştır. “Feminizm” diye bilinen akım tam da burada ifade edilen söylemden pay alarak, ayaklanma fikri için gündemin etkilenmesini sağlayacak “burjuva ideolojisi” hareketini tanımıştır (Talay Keşoğlu, 2007: 169).

2.2.2. 1980- Günümüze Kadar Olan Sürede Kadın Hakları

Kadın hareketleri 1980'li yıllardan itibaren gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında güçlenmiş; kadın haklarına dair halkın bilinci artarak değişmiştir. Bu bilginin ışığı altında, 1990'lı yılların son yarısından başlayarak, ilgili hukuksal dokümanlar gözden geçirilmiş, birçok meşru faaliyetler aktif hale getirilerek kadın ve erkeğin eşit konuma getirilmesinin sağlanması aşamasında mühim ilerlemeler yapılmıştır. Bunlara ek olarak 1998 senesinde aktif olan ‘4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’ bilinen meşru düzenlemeler içerisinde, ciddi dikkate alınması gereken bir yasal harekettir. Sözü geçen Kanun, bireyin aile içerisinde kadın veya çocuk olsun şiddete uğraması durumunda şikâyet hakkının sonuna kadar var olduğunu ve de Cumhuriyet Başsavcısının verdiği emir üzerine mağdur sıfatını kazanan kişinin mağduriyetini gidermek amacıyla uygulanacak cezaları düzenlemektedir. Söz konusu Kanun, aile içerisinde şiddete maruz kalan kadın ve çocuklara bizzat şikâyet tebligatı bildirme olanağı tanımaktadır. Başkaca Kanun'la Cumhuriyet Başsavcısının tebliği üstüne mağdur

tarafı müdafaa etmek maksadıyla alınan önlemlere tabi olunmaması halinde verilecek cezaları karara bağlamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Avrupa Konseyi tarafından onaylanan İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen ‘Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin sözleşme’ bu konularla ilgili uygulamada çok katkı sağlamış bir sözleşmedir. Zira, Sözleşme önemli insan hakları ihlallerinin ayrıntılı bir biçimde ele alınmasını sağlamaktadır. Sözleşmede belirtilen şekilde gerçekleşen şiddete hiçbir şekilde izin verilmemesini amaçlamaktadır. Kısacası, “Şiddetin önlenmesi, mağdurların korunması ve şiddet uygulayanların adalete teslim edilmesi, bu sözleşmenin temel taşlarını oluşturmaktadır” (Avrupa Konseyi, 2019). Böylece, Avrupa’nın başta kendi içinde olmak üzere, sınırlarını aşan daha geniş bölgelerde de bu tür sıkıntıların yaşanmaması ve geniş bir alanda bu konularda güvenli bir bölge oluşturulması hususunda önemli bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır.

1993 yılının Aralık ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda onaylanmış olan “Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi” de, kadına yöneltilen şiddet hususunda ilk uluslararası belge olup, daha sonrasında bu konuyla ilgili çalışmalarda öncü niteliğine sahiptir. Bildirge’ de yer verilen kadına yönelik yapılan şiddet konusunda yapılan tanımlama Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşların kadına yönelik şiddet açıklamalarını birebir etkileyerek, uluslararası arenada kabul edilmiş bir tanım niteliği kazanmıştır. Kadına yönelik şiddet bu bildirmede şu şekilde ifade edilmiştir: “İster kamusal ister özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı ve ıstırap veren veya verebilecek olan, cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma”. Bu açıklamadan sonra, kadına yönelik ekonomik anlamda da şiddet uygulanabileceği kabul görmüş ve hukuki tertiplerde bu şiddet şekline de yer verilmiştir (Bozkurt, 2011: 10-11).

Pekin’de 1995’te gerçekleştirilen “Dördüncü Dünya Kadın Konferansı” sonrasında, kadına yöneltilen şiddetin, kadınların temel hak ve özgürlüklerini kullanmasına engel olduğu, erkeğin hükmünün sebep verdiği ve cinsiyet eşitsizliğinin bir neticesi olduğu görülmüştür (Bozkurt, 2011: 11).

Türkiye, bu sözleşmeyi 11 Mayıs 2011 tarihinde imzalamıştır. 14 Mart 2012 tarihinde ise onaylamıştır. Kadına yönelik şiddet hususunda taahhüt hükmü olan ilk uluslararası sözleşme metnidir.

Türkiye’de ‘4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’ dan sonra hukuki olarak kadına yönelik şiddetin önlenmesinde tarihi dönüm noktalarından birisi de ‘2006/17 Sayılı

Başbakanlık Genelgesi' dir. Bu genelge, devletin kadına yönelik şiddete karşı mesuliyet hükümet politikasını açıkça ilan ettiği ilk sirküler olması hususunda, ayrı bir ehemmiyet arz etmektedir.

Sözleşme, kadınlara yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin, elbirliğiyle önüne geçmek için bununla ilgili bütün devlet kurumlarını ve hizmetlerini bu sorumluluğu almaya davet etmektedir. Bu kurumların ve STK'ların yalnız hareket etmelerini önlemek için iş birliği için çeşitli protokoller hazırlamaları lazımdır (Avrupa Konseyi, 2019).

Sözleşme'nin Taraf devletlerce uygulanıp uygulanmadığı konusunda izleme yapma/takip etme yetkisi 'Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet Uzmanlar Grubu (GREVIO)'na verilmiştir (m. 66/1). Medyanın etkisiyle 1980 yıllarında yeni bir düzene giren dünya kadına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu oluşturulan yeni kadın portföyü küresel ekonomik hareketin sınırlandırılmamasının yanında, dünyadaki hemen hemen her hanede bulunup ve kendisine verilen görevi fazlasıyla özümsemişliğini göstermektedir. Bahsedilen yeni kadın portföyü medya aracılığıyla insanların hafızasında yer almaya başlamıştır. Bu bilgiler ışığında ülkemizin ve az gelişmiş veya gelişmek için çaba sarf eden diğer ülkelerinde sömürülmeye giden durumu, bu milletlerin temel sağ duyularını da en derinden sallamayı başarmıştır. (Kahraman, 2013: 14).

Türkiye'de kadınların güçlenmesi hususunda yasal anlamda birçok avantaj kazanılmış; çeşitli kurumsal sistemler meydana getirilmiş, mevzuatın tatbik edilmesi için ilgili kurumlarca faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Kadınların güçlenmesinin elde edilmesine dair tedbirler kalkınma planları, hükümet programları, stratejik planlar gibi siyaset evraklarında var olmaktadır. Diğer taraftan birçok farklı kuruluş aracılığıyla kadınların güçlenmesine ilişkin gerçekleştirilecek faaliyetlerin bu mevzuya has sistematik bir belgede tedvin edilmesi, bir üst politika tekstinin oluşmasını sağlamaktadır; yapılan faaliyetlerin takip edilmesinde de esas bir çerçeve meydana getirmektedir. Strateji dokümanları ve ulusal eylem düşünceleri, kadın erkek fırsat eşitliği mantığının temel düşünce ve siyasete yerleştirilmesinde mühim vasıtalarından biri olarak kabul görmektedir.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve kadın erkek fırsat eşitliğinin bütün kamu politikalarına katılması için 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı' hazır edilmiş ve 2008-2013 seneleri arasında hayata geçirilmiştir. 'Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı' ise 2018-2023 senelerini kapsayacak biçimde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) koordinatörlüğünde kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, sivil toplum

örgütlerinin, üniversitelerin ve bağlantılı diğer kuruluşların kadınların kuvvetlenmesine dair faaliyet gösterecekleri icraatları içinde barındıran bir belge olarak hazırlanmıştır (ASPB, 2018: 16-17).

Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda beş esas politika çizgisine –sağlık, eğitim, ekonomi, medya, karar alma mekanizmalarına katılım- ilişkin temel hedef, mevcut durum, amaçlar, faaliyetler ve stratejiler tanzim edilmiştir. Bu plandaki beş temel politika çizgisine dair '5 Temel Amaç', '21 Hedef', '21 Strateji', '126 Faaliyet' e yer verilmiştir (ASPB, 2018: 17).

Türkiye'nin kadının güçlenmesi adına gerçekleştirdiği vizyonu uluslararası platformlara da taşınmıştır. 2015 yılında Türkiye'nin G20 dönem başkanlığı esnasında, Kadın20 (W20) platformunun kurulmasında Türkiye öncülük etmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye hükümetlerin kadın sorunlarının tartışılacağı 'Kadın Danışma Konseyi' Türkiye'nin dönem başkanlığını yürüttüğü süreçte kurulmuştur.

BM Kadın Birimi, Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü (International Development Law Organization (IDLO)) ve Dünya Bankası'nın çağrısıyla dünyanın hemen hemen her yerinden gelen birçok araştırmacı, lider ve hak savunucularını bir araya getiren Kadınlar İçin Adalet Üst Düzey Çalışma Grubu, kadınların adalete erişim problemlerini daha iyi anlamak, bu sorunlarla savaş metotlarını belirlemek ve bu problemlere çözüm üretmek adına 5 maddelik bir stratejik rapor hazırlanmıştır. Bu maddeler; "Ayrımcı yasaların ortadan kaldırılması, partner şiddetinin önlenmesi, yoksul ve ötekileştirilen kadınların sorunlarını aşmak, kadınların güçlendirilmesi, kadınların karar mekanizmalarında yer alması" başlıklarını içermektedir (Pathfinders, 2018).

BM kuruluşunda yer alan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (ECOSOC) kararıyla, ECOSOC'un fonksiyonel komisyonlarından biri olarak kurulan Kadının Statüsü Komisyonu (KSK) 21 Haziran 1946 senesinde faaliyetlerine başlamıştır. KSK'nın esas hedefi, kadın erkek eşitliği prensibinin yürütümünün gerçekleşmesidir. Bu sebeple, KSK kadın haklarının geliştirilmesi için küresel politikalar üretip, ECOSOC'a sosyal, ekonomik, siyasi ve eğitime dair alanlarda kadın haklarının geliştirilmesi için ve bu alanda acil çözüm üretilmesi gereken meseleler üzerine referanslarda bulunup, bu mevzualara dair rapor hazır etmekle yükümlüdür. KSK, BM bünyesinde küresel cinsiyet eşitliği politikalarının istişare edildiği ana organdır ve her yıl mart ayında on günlük süre için toplanır (HeinrichBöll Stiftung, 2015).

Kadın haklarının geliştirilmesinde dair bir diğer gelişim, Kadının Güçlenmesi Prensipleri (Women's Empowerment Principles-WEPPs) Platformunun 2010 senesinde UN

Global Compact ve UN Women ortaklığında oluşturulmasıdır. WEPs, kadınların tüm sektörlerde ve her seviyede, ekonomik hayatın içerisinde var olmalarını sağlamak amacıyla iş dünyasında kadınların güçlenmesini amaçlayan iş dünyasının mühim küresel girişimlerinden biridir. WEPs platformu, toplumsal cinsiyet eşitliğin sağlanması adına kurumsal aktivitelerin gücünden istifade ederek belirlenen ilkeler çerçevesinde, kadının güçlenmesi için iş dünyasına liderlik eder (Global Compact Network Türkiye, 2019).

2.3. Türkiye’de Kadın Haklarına Yönelik Hukuki Düzenlemeler/Değişiklikler

Türkiye’de hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı demokratik bir sistemin lüzum geldiği gibi çalışmasının esas şartlarından biri, birey veya toplumsal grupların haklarını, kendileri, hem de ilişkili oldukları toplumsal yapılar için değerlendirmeleridir. Hakeza bu süreç, düzenin hüküm sistemleriyle (yani devletle) vatandaşlar arasında tabi ve edilgen değil, etkin ve değiştirici; haklara saygılı kişiler oluşturulmasına icap ettirir. Haklara ehil olmanın ve istimal istikrarını temsil etmenin esas şartı ise, fertlerin haklarını eleştirel kapsamda kavramaları ve özümsemeleridir. Bireylerin bir biçimde ‘hukuk devleti’nden hem faydalanabildikleri hem de demokrasiye katkı sağladıkları bir düzenin oluşması ülkemizde daha bitirilmemiş olan bir süreçtir. Toplumun ataerkil yapısı ve cinsiyet ayrımcılığı, şu vaziyeti kadınlar için daha da muteber sağlamaktadır. Cumhuriyet’ in kurulmasından günümüze kadar kadınların, hukuk sahasında kâğıt üstünde hak ettikleri hakları, şimdiki hayatlarında yönetebildikleri haklara tahvil edebilmelerini temin edecek sosyal hizmetler ve örgütlenme girişimleri son aşamada sınırlanmıştır. Hukuk alanında eşitlik yönünde kazanılmış olan avantajların meydana getirdiği yararlı konum, eşitlikle ilgili problemlerin esasen Cumhuriyet kurulurken halledilmiş olduğu bilinciyle ayrıntılıca bir dönem dezavantaja tahavvül etmiştir (Kaypak ve Kahraman, 2016: 309).

1843 yılında Türk kadınları ilk kez, ‘Tıbbiye Mektebi’ kuruluşunda elde ettikleri ebelik eğitimi ile sosyal hayatta yerlerini almaya başlamıştır. 1847 yılında kız ve erkek çocuklara eşit miras payı sağlayan “irade-i seniye” yayımlanmıştır. 1856 yılında Osmanlı topraklarında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılmaları yasaklanmıştır. 1858’de yayımlanan “Arazi Kanunnamesi” inde terekenin kız ve erkekler arasında eşit olarak pay edileceği kararı bulunurken, kadınlar miras yoluyla mülkiyet payını kazanmıştır. Aynı sene kız rüştiyeleri açılmıştır. Kadınlar ilk dergilerine 1869 yılında sahip olmuşlardır. Kadınlar için devamlı yayın olarak gösterilen haftalık “Terakk-i Muhadderat” dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Kızların eğitime ilk kez meşru zaruret getiren “Marif-i Umumiye

Nizamnamesi” ise 1869 yılında yayımlanmıştır. Bundan bir sene sonra da kız öğretmen okulu “Dar-ülMuallimat” açılmıştır. Evlilik sözleşmesinin resmi memur önünde gerçekleştirilmesi, evlenme yaşının erkeklerde 18, kadınlarda ise 17 olması ve zorla evlendirmelerin hükümsüz kabul edilmesini tanzim eden “Hukuk-ı Aile Kararnamesi” 1871’de çıkarılmıştır. 1876’da ise ilk Anayasa olan “Kanun-i Esasi” ile kız ve erkekler için ilköğretim mecburi duruma getirilmiştir. Gittikçe sosyal hayatta daha fazla bulunmaya başlayan kadınlar, iş hayatına ilk olarak 1897 yılında ‘ücretli işçi’ olarak atılmıştır (Kadem, 2014).

Kadınların devlet memuru olmak içinse bu tarihten itibaren 16 sene durmaları gerekmiştir. Kadınlar ilk kez 1913 senesinde devlet memuru olarak çalışmaya başlamıştır. Bunun ardından bir sene sonra kadınlar, tüccar ve esnaf olarak da iş yaşamında yer almaya başlamıştır. Kızlar için ilk yüksek öğretim kurumu, 1914 senesinde “İnas Darülfünunu” ismi altında açılmıştır. Kadınlar bilim dünyasıyla ilk kez 1922 senesinde tanışmıştır. Bu tarihte yedi kız öğrenci, Tıp Fakültesi’ne kaydolarak eğitime başlamıştır. 1923 senesi haziran ayında Nezihe Muhittin’in başkanlığında ilk kadın partisi olan “Kadınlar Halk Fırkası”nın kurulması teşebbüsünde bulunulmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” (Öğrenim Birliği) yayımlanmıştır. Böylelikle eğitim laikleştirilerek tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı’na tahsis edilmiştir. Kız ve erkekler eşit haklarla eğitim almaya başlamıştır (Kadem, 2014).

1926 Medeni Kanun, yalnız 75 sene sonra değiştirilebilmiştir. Hem yasalardaki hem de uygulamadaki eksikleri, asıl yaşamda devam eden başkalıkları izlemek kadar gösterişli idrak edilmiştir. Günümüzde halen, pek çok kadının hayatını, anayasal haklar ya da Medeni Kanun değil, toplumsal ve dini gelenekler biçimlendirmektedir. Fakat bir taraftan da artık bu vaziyeti tahrif isteği ve kararlılığı etkili bir şekilde kendini göstermektedir. Bilhassa 1980’li yıllarda hız kazanan kadın hareketi, kadınlar ile ilgili her probleme “kadın bakış açısıyla yaklaşma ilkesi”ni yerleştirme gayretini devam ettirmektedir (KSGM, 2008: 1).

1930 yılında kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Doğum izni düzenlenmiştir. 1933 yılında kız çocuklarına mesleki eğitim vermek amacıyla “Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü” kurulmuştur. Köy Kanunu’nda değişiklik yapılarak kadınlara, köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verilmiştir. 1934 yılında Anayasa değişikliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 8 Şubat 1935 tarihinde TBMM 5. Dönem seçimleri neticesinde 17 kadın milletvekili ilk kez meclise girmiştir, ara seçimlerde bu sayı 18’e ulaşmıştır. 1936 yılında İş kanunu yürürlüğe girmiştir. Kadınların çalışma yaşamına tertip getirilmiştir. 1937 yılında kadınların yer altında ağır ve tehlikeli

işlerde çalıştırılmasını yasaklayan 1935 tarihli 45 sayılı ILO sözleşmesi kabul edilmiştir. 1945 yılında Analık sigortası (doğum yardımı) 4772 sayılı yasa ile düzenlenmiştir. 1949 yaşlılık sigortasının kadın ve erkekler için eşit temellere göre düzenlenmesi 5417 sayılı yasa ile sağlanmıştır. Sağlık Bakanlığı bünyesinde ana çocuk sağlığı hizmetleri 1952 yılında verilmeye başlanmıştır. 1955 yılında Nüfus Planlaması hakkında 557 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasa ile; geriye dönüşümlü aile planlaması metotları serbest bırakılmıştır ve yalnız tıbbi zorunluluk halinde kürtaj hakkı tanınmıştır (Kadem, 2014).

1966 yılında eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğini sağlayan 1951 tarihli 100 sayılı ILO sözleşmesi onaylanmıştır. 1983 senesinde kürtaj için evli kadınlara, kocadan izin alma şartı getirilmiştir. 1983 yılında Türkiye CEDAW'ı imzalamıştır ve sözleşme ertesi yıl yürürlüğe girmiştir. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadınlar konusu ilk kez ayrı bir başlık olarak yer almıştır ve bu hususta politikalar belirlenmiştir. 1990 yılında kadının çalışmasını, kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesi Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. 2 Temmuz 1992 tarih ve 21272 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanmıştır. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi'nde ilk "Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı" açılmıştır ve yüksek lisans çalışmaları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1998 yılında Anayasa Mahkemesi, kadının zinasını suç olarak düzenleyen Türk Ceza Kanunu'nun 440. maddesini Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Gerekçeli karar, 13 Mart 1999 tarih ve 23638 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. 2004 yılında kanun önünde eşitlik, temel hak ve özgürlüklere ilişkin Uluslararası Antlaşmaların yasalardan üstün olacağına ilişkin Anayasanın 10. ve 90. maddeleri değiştirilerek yürürlüğe girmiştir. 2009 yılında TBMM'de "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulmasına ilişkin 5840 Sayılı Kanun" 24 Mart 2009 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2012 yılında "Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşların Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" onaylanarak yasalaşmıştır. Kanuna göre, gebe veya rahimdeki bebek için tıbbi zaruret oluşması halinde doğum, sezaryen ameliyatı ile gerçekleştirilebilecek ve lüzumlu önlemler alınmasına rağmen anne veya bebekte oluşabilecek istenmeyen neticelerden ötürü doktor mesul tutulmayacaktır. 2013 yılında kadın milletvekillerinin başörtüsü ile TBMM'ye girmesinin önündeki yasal engeller kaldırılmıştır ve dört milletvekili; Gülay Samancı, Sevede Bayazıt Kaçar, Nurcan Dalbudak ve Gönül Bekin Şahkulubey TBMM'ye başörtüsüyle girmiştir (Kadem, 2014).

2.3.1. Kadın Haklarına Yönelik Anayasal Düzenlemeler/Değişiklikler

Anayasalar, bir ülkede yaşayan milletin yaşama tarzını yerli yerine koymaya çalışan temel hukuk kaideleri olarak karşımıza çıkar. Ana hükmünden anlaşılacağı üzere yasaların hepsini özünde barındıran ve de en dibinde ‘toplumsal sözleşme’ hükmünde yer almaktadır (Türk, 2000: 22). Anayasa, İnsanların temel haklarının hayat tarzlarını yansıtan önemli bir basamaktır. Asıl alanı siyaset olup insanın insan olmasından kaynaklı haklarını ve devlet teşkilatlanmalarının içerdiği öğeleri bildirmektedir (Erdoğan, 1997: 17).

Maddi ve biçimsel olarak iki açıdan Anayasa tanımlaması yapılabilmektedir. Halkın siyasi olarak örgütlenmesini, devletin esas ilkelerini yürüten uzuvlarının kuruluşunu, düzenini, faaliyetini, insanın temel hak ve özgürlüklerini korumaya alan kaideler; Anayasa adlı temel bir belge de birikebileceği gibi, değişik yasal düzenlemelerde de yer alıp, yazılı metin halinde oluşturulabilmektedirler. Bu sayılan ilkelerin tümüne maddi Anayasa tanımı yapılmaktadır. Ülkede yürürlüğe girmiş tüm yasal metinlerin temeli olan onları meydana getiren ve farklı yöntemlerle oluşmasını sağlayan, yürürlüğe girmiş veya girememiş, devletin temel uzuvlarının var oluşunu ve çalışma tarzını gösteren, insanların temel hak ve özgürlüklerini teminat altına alan yasal metinlerin en temeli olarak biçimsel mana da tanımlamak mümkündür. Biçimsel anayasalar gerçek mana da anayasa maddesi sayılan bazı ilkeleri içinde barındırmayacağı gibi, gerçek mana da anayasa olarak bilinmeyen bazı ilkeleri de ihtiva edendir (Yıldırım, 2003: 29).

İnsan hakları, insanın kıymetini, itibarını ve prestijini savunmayı hedefleyen haklar bütünüdür. İnsan haklarına sahip olmak hâkim güçler karşısında basit olmamıştır. İnsan haklarına ayrıntılı ve zor savaşlar neticesinde sahip olunmuştur. İnsanlık tarihi benzer vakitte insan hak ve özgürlükleri için gerçekleştirilen savaşlarında tarihidir. Ne var ki, kanun koyucular, insanı sadece erkek olarak benimseyerek düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Kadın, kamusal alanda erkeğe bağlı, geri planda ve özel alanda görülmüştür. Bunun fakrına vardığı ilk vakitten itibaren ise, yüzyıllarca ‘bende insanım, benim de hakkım var’ savaşı vermiştir. İnsan hakları, demokratikleşme evresinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kadının ilerlemesi ve kadın-erkek eşitliğinin elde edilmesi bir insan hakkı meselesidir ve sosyal adaletin icabıdır. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikler; eşit olmayan güç ilişkilerine ve kadınların ikincilleştirildiği bir toplumsal yapıya sebep olmaktadır. Kadınların içinde yaşadıkları fiili eşitsizlik, bir yandan haklarının atfedilmemesi, diğer yandan da ana ihtiyaçlarının hak olarak onay görmemesi sebebiyle artarak büyümektedir (Kaypak ve Kahraman, 2016: 313).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1789 yılında gerçekleştirilen Fransız İnsan ve Yurttaş hakları bildirisinde ve Amerikan Bağımsızlık savaşı esnasında meydana gelen hak bildirgelerinde pek çok insan haklarından bahsedilmiştir. Ancak bir birleştirmenin yapılması ve 18. ile 19. Yüzyıllarda meydana gelen insan hakları fikrinin yeni şartlar içerisinde yeniden sentezlenmesi gerekmektedir. Batı Avrupa’da Sanayi devrimiyle meydana gelen işçi sınıfı ve talep ettiği haklar yer almaktadır. Bu hakların büyük bir bölümü sanayi toplumlarında karşılık bulmuştur. 1917 İhtilali ile kurulan ‘SSCB rejimi’ tamamıyla başka bir toplum ve insan zihniyetinin sembolü olmuştur. Bununla birlikte bağımsızlığını yeni alan devletlerle birlikte, bilhassa İslam dünyasında yer alan halk ve insan zihniyetinde ayrı bir başkalık oluşmuştur (Gündüz, 2000: 271).

İnsan haklarının 20. yüzyılın ilk sıralarında var olan olumsuz tecrübelerin payı, ülkelerin iç hukuklarına ithali ve bu konularda dünya genelinde bir hissiyat oluşmasında haliyle belirleyici olmuştur. Dünya savaşlarının yaşanması, Almanya’da Hitler tarafından kurulan otoriter rejim örneği ve gerçekleştirdiği soykırım 1948 yılında ortaya çıkan BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinde etken rol oynamıştır (Doğan, 2015: 169).

İnsan haklarının evrensel düzeyde geçerli olup olmadığı ve bu durumun farklı kültürlerin bir arada olduğu bir dünyada mümkün olup olmadığı tartışması yeni değildir. Daha 20.yüzyıl başlarında bile Amerikalı kültür antropologları insan haklarının evrenselliği iddialarına ciddi eleştiriler yöneltmiştir. İnsan haklarının fark gözetmeksizin bütün insanlara verili haklar olarak nitelenmesine bilhassa ABD’deki bazı sivil kuruluşlar karşı çıkmışlardır. Bunlardan Amerikan Antropoloji Derneği, daha 1948 BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi yayımlanmadan önce bir bildirgeyle bütün insanlara eşit haklar tanıyan bir anlayışa karşı çekinceler içeren görüşlerini kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu açıklama insanların ırksal bağlardan soyut ve eşit ele alınmalarını şiddetle eleştirilmektedir (Doğan, 2014: 237-238).

“İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”⁴ 10 Aralık 1948 günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na kabul edilmiştir.”⁵ Oylamanın gerçekleştiği sırada bulunan BM üyesi 48 devletin temsilcileri ‘olumlu’ oy kullanmıştır. Türkiye’de ‘olumlu’ oy vermiştir. Bildiriye ‘karşı oy’ veren olmamış ancak 8 BM’ye üye devlet çekimser oy vermiştir. Farklı sebeplerle çekimser oy veren ülkeler şöyle sıralanır: “Sovyetler Birliği, Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Güney Afrika Birliği ve Suudi Arabistan” (Aybay, 2006: 7).

⁴ Birçok yazar, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin ismindeki İngilizce “Declaration” kelimesini Türkçe’ye tercüme ederken “Bildiri” yerine “Bildirge” yi kullanıyor.

⁵ BM Genel Kurul Karar Sayısı 217 A (III).

BM Kurumunca ikinci dünya savaşından sonra yayınlanan insan hakları evrensel bildirgesinde ilk kez kadın ve erkek eşitliği açıkça unvan edilmiştir (Glenn, 1998: 87).

İnsan hakları bütün insanlığa atfedilmiş bir değerdir. Ancak insan haklarının korunması yolundaki mücadele, ilk olarak insan hakları konusunda bilincin ve bilginin artmasına ve tüm dünyaca kabullenmesine bağlıdır. Bu nedenle insan hakları zihniyetinin bütün insanlığa yerleşmesi şarttır. Bu durumun gerçekleşmesi içinde insan hakları konusunda verilecek eğitim ve öğretimler çok önemlidir. Giderek artarak büyüyen, her gün farklı büyüklüklere sahip olan insan haklarının yeni oluşacak nesillere iletilmesi için, insan hakları konusunda aktif ve düzenli bir biçimde eğitim öğretimin çoğaltılması ve uygulanması şarttır. Bütün bu konuların canlanması için, insan hakları ihlallerinin yok edilmesi ve de insan haklarının korunup, gerekli inceleme ve araştırmalar ışığında devletinde bu konularda örgüt halinde hareket etmesini zorunlu hale getirmiştir (İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi, 2001: 5).

Türkiye, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AGİT üçlüsü içerisinde birçok tesirli denetleme sistemleri öngören bir seri anlaşmaya taraftır. Örneklerle ifade edilecek olursa;

- “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1985’de onaylanmıştır).
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1954’de onaylanmıştır).
- Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna “Kişisel Başvuru Hakkı” 1987’de, Avrupa İnsan Hakları Divanı’nın “Zorunlu Yargı Yetkisi”1990’da tanınmıştır.
- Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi (1988’de onaylanmıştır).
- İşkencenin Önlenmesi Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1988’de onaylanmıştır).
- Avrupa Sosyal Şartı (1990’da onaylanmıştır).
- AGİT Paris Şartı (1990’da imzalanmıştır).
- BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (1994’de onaylanmıştır).

Yukarıda sayılan tüm bu sözleşmeler Anayasa’da ifade edildiği gibi Türk hukuk sisteminin vazgeçilmez bir bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Gözlügül, 1999: 144).

Kadın hakları ile insan haklarının bağlantısı kompleks bir mevzudur. İlk göze batan, bu mevzunun insan haklarına göre çok daha hususi bir grup olduğu ortaya çıksa da bu imaj tam anlamıyla doğru bir yaklaşımı göstermemektedir. Doğru bir ifadeyle tanımlamak gerekirse: Kadın hakları, bir yönüyle kadınların insan olmasından kazandığı haklara

gönderme yaparak, kadınların insan haklarını tanımlamaktadır. Fakat bilinen kadın hakları güncel yaşantı da bu şekilde tanımlanmamaktadır. Çünkü bu tanımla birçok zaman insan olma tabiatının verdiği olguyu erkeklerle birlikte yaşadıkları haklardan ziyade, kadın cinsine has bir duruma denk gelen her çeşit bütün haklar ifade edilmektedir. Belirtilen hakların az bir bölümü insan haklarıyla aynı tanımlamalara sahip olması sabitse de diğer yarısı insan haklarıyla alakadar olmadığı için genel manadaki haklar olarak bilinmektedir. Hem ulusal hem de uluslararası belgeler de kadın haklarına dair bu konuda bir boşluk olmadığı görülmektedir. Cinsiyet ayrımcılığı ve kadın erkek eşitliğini yok sayan metinlerde kadın insan olmasından kaynaklı haklarının olabileceğine önemli atıflar yapıldığı dile getirilebilmektedir (Erdoğan, 2006: 101).

1920’li yıllarda başlayıp 2001 yılı sonrasına dek süren zaman diliminde Türkiye’de kadın haklarına dair ilk yenilikler yapılmıştır. “Anayasa, Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve İş Kanunu’nda ki değişiklikler ile aile mahkemelerinin oluşturulması, aile içi şiddetin önlenmesi ayrıca kız çocuklarının eğitimlerinin iyileştirilmesine yönelik önlemler alınmış ve düzenlemeler yapılmıştır”. 1930 ve 1934 yıllarında Avrupa ülkelerinin pek çoğundaki gerçekleştirilen seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesi, Cumhuriyetin temelinde yer alan ekibin adil bir topluluk oluşturma fikrinin bir sonucudur (Aydın, 2016: 246).

Kadınlar, Cumhuriyetin ilan edilmesinden itibaren karşılaşılan 1927 ve 1931 seçimlerinde seçmen nüfusun hesabında kayda değer alınmamışlardır (m.11). Bu dönemde yalnızca Türk erkeği seçme ve seçilme haklarını elde etmiştir (Kahraman, 2015: 10).

20 Ocak 1921 Anayasası, sadece anayasal kurumları düzenlemekte ve haklarla ilgili herhangi bir hükmü barındırmamaktadır. 1921 Anayasası kısa bir anayasadır. 1924 Anayasasında medeni haklar açısından kadın ve erkekler görünürde eşittir, yalnız 1926 yılına dek Mecelle yürürlükte kaldığı için şer’i kararların uygulanmasında devamlılık sağlanmış ve eşitlik yaşama geçirilememiştir. 17 Şubat 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu’nun kabulü ile kadınlarımıza evlilik, nikah, velayet, boşanma, miras ve tanıklık gibi hususlarda Batı demokrasilerinde yer alan yeni medeni haklar tanınmıştır. Seçme hakkı 18 yaşını bitiren erkeklere, milletvekili seçilme hakkı da 30 yaşını bitiren erkeklere verilmiştir. 5 Aralık 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş ve 1 Mart 1935 tarihinde de ilk kadın milletvekillerimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girmiştir (Tezel, 1983: 29).

1961 Anayasasının 12. Ve 35. Maddelerinin kadın hakları bakımından mühim olduğu söylenebilir. “Eşitlik” kenar başlığını taşıyan 12. Maddeye göre, “Herkes, dil, ırk,

cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir”. Madde metninden, anayasal seviyede erkeklerin sahip olduğu bütün haklara kadınların da sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. 35. Madde ise, “Ailenin Korunması” başlığını içermektedir. Bu maddede, “Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” söylenmektedir. Bu durumda da kadın bir anne olarak korunmakta ve bu hususta lüzumlu önlemlerin alınarak teşkilatın kurulması devlet ve diğer idare organlarına bir vazife olarak bildirilmektedir (Kaypak ve Kahraman, 2016: 311).

“1982 Anayasası’nın Cumhuriyet’in temel niteliklerini düzenleyen ikinci maddesinde *“Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına saygılı bir devlet”* olduğu vurgulanmıştır”. İnsanın insan olmasından kaynaklı özünde barındırdığı hakları ile insan onurunun evrenselliğine önem arz etmek durumu Anayasayla bildirilmek istenmiştir (Kuyaksil, 2009: 346). Bu maddenin öngördüğü üzere kadın haklarının da bu anayasamızla var olduğunu ifade etmiştir.

Avrupa Birliği ile olan ilişkiler çerçevesinde bazı tadilleri gün yüzüne çıkaracak ‘uyum yasaları’ ortaya konmuştur. 2001 senesinde gerçekleştirilen Anayasa değişikliği, bir hayli geniş bir değişimi ilgilendirmektedir. Bu nedenle mühim değişikliklerden birisi eşler arasındaki farkı kapatmayı sağlayan 41. Maddede yapılan düzenlemelerdir. 41. Maddenin 1. Fıkrası “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” şeklinde düzenlenmiştir. Anayasanın, diğer bir düzenlemesi 50. Maddesinde olmuş ve de bu düzenlemeyle çalışma ve dinlenme haklarına dair yenilikler sağlanmıştır ve kadınlarla ilgilide bir ehemmiyete sahiptir. Şöyle ki, “Kimse, yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar”. Kadına dair korumayı gerektiren bu madde ile “hamilelik ve doğum hallerinde özel olarak korunma” hedefleniyorsa tam anlamıyla açıklanmamış demektir (Süral, 2002: 213).

Son senelerde bütün noksanlıklara rağmen kadınlarla ilgili yapılan yasal düzenlemelerde insan hakları hususunda olduğu gibi kadın hakları hususunda da Avrupa’daki tekamülleri izleyerek Avrupa Müktesebatını ülkemize getirmeye hazırlanılmaktadır. Fakat toplum yaşamında bu değişikliklerin uygulamaya geçirilebilmesi için, yukarı metinlerde bahsedilen düzenlemeler yetersiz kalacaktır. Kanun koyucularda bu değişimlere uygun tarzda görevlerini yerine getirme dikkatine sahip olmalıdırlar (Kuyaksil, 2009: 349).

2.3.1.1. Uluslararası Anlaşmalara Uygunluk Bağlamında Kadın Hakları

Türkiye’de uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olması için yöntemine uygun onaylanması ve yürürlüğe konması gerekmektedir. Böylece uluslararası anlaşmalar kanunlar gibi bağlayıcı hal alırlar. Yöntemine göre yürürlüğe girmiş anlaşmaları hukuki makamlar tıpkı bir kanun hükmündeymiş gibi uygulamak zorundadırlar. Bu sebeple Türkiye’de onaylanarak, yürürlüğe giren anlaşmalar Türk hukukun dikkate aldığı bir kaynaktır. Uluslararası anlaşmaları değerlendirme ve imzalama Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanına aittir. Bunların haricinde Bakanlar Kurulunca görevlendirilen şahıslar da Türkiye adına uluslararası anlaşma yapma hakkına sahiptirler. Anlaşmaları yayınlama ve onaylama yetkisi ise, sadece Cumhurbaşkanına verilmiştir (Gözler, 2007: 144-146).

Uluslararası anlaşmalar usulüne uygun olduğu sürece Anayasamız kapsamında kanun hükmü kazansa da anlaşmanın çeşitli somut düzenlemeler getirmesi esasında, eskisiyle zıt düşmesini sağlayan nitelikli maddeler içermesi durumunda eski kanunda düzeltmeye gidilir. Bu sebeple, somut yenilikler getirilmesi yerine birkaç maddesi belirlenen bir uluslararası anlaşmanın yöntemine uygun bir şekilde onaylanarak kanun niteliği halini alması, herkes tarafından tartışmasız bir şekilde anlaşılabilir ve uygulanabilir. Bu gibi durumlarda, yürütme ve yargı organlarını uygulayan şahıslar, düzenlendiği alanla ilgili şartlar getiren uluslararası anlaşma ile, bu şartlara ters düşen ilkeler içeren eski tarihli kanunla bir çıkmaza girilirse muallakta kalınacaktır. Bu sebeple, ilk ortaya atılan hareketin son durumu, anlaşmanın onaylanması hükmünde olumlu hale gelirse, ilgili konunun onaylanarak kanun niteliği kazanan uluslararası anlaşma ile uyumlaştırılması sağlanmalıdır (Akipek, 2008: 21-22).

Türk hukuk düzeninin de uluslararası anlaşmaların bulunduğu konum ve Anayasal denetlemeyi, Anayasa’nın 90. Maddesinin son fıkrasında “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz” şeklinde aktarılmıştır. Bu maddede adı geçen ‘başvurulamaz’ ibaresi, değişmez bir sav olup anlaşmalara karşı herhangi bir durumda Anayasa Mahkemesine başvuru yolunu kapatmaktadır. Anlaşmaların siyasal denetim yetkisi TBMM’nindir.

Uluslararası anlaşmalara kadın hakları adına verilecek en güzel örnek ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)’ dır.

1789 Fransız Devrimiyle başlayan 20.yy’da son şeklini alan kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma savaşı netice bulmaya yeni yeni başlamıştır. 20.yy’ın ilk yarısında

onaylanan anlaşmalar kadın sorunlarıyla ilgili bir takım sosyal sıkıntıları betimlemek için “insan ticaretini önlemek veya kadınların iş yaşamının katılımlarını sağlamak gibi” durumlar meydana gelmiştir. 2. Dünya Savaşı’ndan bu tarafa, halkın hayatında ve şahsi yaşamlarında kadınlara karşı ayrımcılığı betimleyen ve de kadınların temel insan haklarından ve özgürlüklerinden faydalanmalarını gerçekleştirmeye dair birtakım sözleşmeler onaylanmıştır (Moroğlu, 2002: 881).

Kadını, erkek cinsiyetinden ayıran ve kadının insan haklarını tam anlamıyla bilmeyen anlayışı yok etmek üzere, Birleşmiş Milletler içerisinde belge çoğaltma dönemine girilmiştir. İlk olarak ‘bildiri’ boyutunda bir belge, ‘Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildiri’, meydana getirilmiştir. Bu bildiriyi izleyen bir de ‘sözleşme’, ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme’, şekillendirilmiştir. Kadının karşılaştığı ayrımcılığın yok edilmesini hedefleyen bu Sözleşme, insan haklarına yalnızca erkeğin sahip olmadığını, kadının da sahip olduğu noktası üzerinden şekillendirilmiştir (Arslan, 2011: 3-43).

1975 yılında Meksika’nın başkenti Meksiko’da bir araya gelen birinci Dünya Kadın Konferansı’nda bir Kadın Hakları Bildirgesi gerçekleştirmek hususunda duyuru gerçekleştirilmiştir. Kadının Statüsü Komisyonu aracılığıyla Birleşmiş Milletlere üye devletlerde kadın erkek eşitliğini oluşturması amaçlanarak başlangıçta “her türlü ayrımcılığın kaldırılması” olan ve daha sonra “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)” hazır edilmiştir. Bu sözleşme metni, kadının konumunun güçlendirilmesine ve cinsiyet eşitliği sağlamaya yönelik itina ve en detaylı biçimde hazırlanan uluslararası belge niteliğini sağlamaktadır (Moroğlu, 2002: 881-918).

“Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) (kısaca CEDAW)”, “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 18/12/1979 ve 34/180 sayılı Kararı ile kabul edilmiştir. Sözleşme, 01/03/1980 tarihinde New York’ta Birleşmiş Milletler üyesi Devletlerin imza, onay ve katılımına açılmıştır.” CEDAW, (md.27/1) maddeleri dikkate alınarak yirmi Devletin Sözleşmeyi kabul etmesi şartının sağlanması tarihini izleyen otuzuncu gün olan 03/09/1981 tarihinde kabul edilmiştir. “Türkiye CEDAW’a taraf olmak üzere, 11/06/1985 tarih ve 3232 sayılı “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun’u kabul etmiştir. Türkiye, 20/12/1985 tarihinde “katılma belgesi” ni Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne

saklamıştır. CEDAW, (md.27/2) uyarınca, Türkiye açısından 19/01/1986 tarihinde yürürlüğe konulmuştur” (Doğru, 1998: 67-78).

CEDAW metninin en mühim kapsamı, kadınların insan haklarının en önemli boyutu, kadınların insan haklarına sahip olması, muhafaza edilmesi ve geliştirilmesini, toplumda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına şart bir beyan olarak onaylanmasıdır. Kadın-erkek eşitliğini içermeyen bir ‘kadın hakları’ zihniyetini bu sözleşme reddetmekte, sözleşmeyi kabul eden devletlerin kadınlarının insan haklarını her zaman kadın-erkek eşitliği hususunda hayata geçirmelerini istemektedir. CEDAW sözleşmesi kadına karşı ayrımcılığı, ekonomik durum, savaş, doğal afet gibi geçmişte devletlerin gündeminden inmeyen yaygın mevzulardan dışlamamakta, tam tersine kadına karşı ayrımcılığın bu tür oluşan durumlarda bile önlenmesi gerektiği sonucunu vermektedir (Acar ve Arıner, 2009: 18).

Yalnızca geniş bir çerçeve hakları içermeyen CEDAW aynı anda kadınlara karşı ayrımcılığın sistemli yapısını da gün yüzüne çıkarmaktadır. CEDAW’ın hayata geçirilmesi yalnızca bir tek alanla sınırlandırılmamıştır, ayrımcılık adına akla gelebilecek bütün alanları içinde barındırır. Belirtilen alanların içerisine sadece kamusal alan değil özel ve kişisel hayatları da dahil etmektedir. Uluslararası sözleşme metinlerinin tam tersine CEDAW kadınların gündelik hayatlarının içerisinde karşılaştıkları ayrımcılık şekillerini de kapsamaktadır (Wölte, 2003: 14).

CEDAW kadın hakları ayrımcılığına karşıt ölçütler içeren yegâne uluslararası bağlayıcı belge hükmündedir. Bu uluslararası sözleşme kadınlara karşı ayrımcılıkta dünyaca ünlü bir başvuru literatürü kimliği sunmakta ve böylelikle toplumların özüne cinsiyet eşitliğinin işlenmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Kadınlara karşı ayrımcılığın hem ulusal hem de uluslararası boyutlarda önlenmesini hedefleyen ve devletlerin bu ayrımcılık için politik hareketlerini belirlemesini, aktifleştirip, bu kavramın yayılmasını sağlamasını zorunlu hale getiren en geniş sözleşme metnidir (Acar ve Arıner, 2009: 4).

CEDAW’ın kendi özünde farklılığı ve önemi yalnızca hukuki değil, bununla birlikte hakikatte eşitliğin birebir yaşanmasını sunmasıdır. Toplumsal anlamda ayrımcılığın tutunmasını ve yasal politika ve ilkelerinin de ayrımcılığın devam ettirilmesinde tesirli olduğu bilinmektedir. Sözleşme gereğince ‘nötr olmak’ yasal değildir, kadınların haklarının iyileştirilip, himaye edilmesi için sözleşmeye taraf devletlerin olumlu hareketler sergilemeleri gerekmektedir. Olumlu yasal sınırların kadın hakları için varlığı, kadınlara anında bu hakların hibe edildiğini bildirmez, bununla birlikte haklardan yararlanılmasının teşvik edilmesi lazımdır. CEDAW, kadınların hak isteklerini yasallaştırmakta ve kadınların hakları hususunda

edilgen yararlanan kişilerin aktif hale getirilmesinin sağlanması gerekmektedir (Lewis, 1998: 8).

CEDAW kadın erkek eşitliğini mücerret bir kavram anlamında kullanmaz, bunun yerine kadınların yasalarla tarif edilen eşitlik hareketinden birebir yararlanmalarını sağlamaktadır. Sözleşmeyi onaylayan devletler kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın tüm detaylarını tanımlamak, geliştirmek ve uygulamakla yükümlüdür. Aynı zamanda mağdur edilenlere yardım edip, bu mağduriyeti gerçekleştirenleri cezalandırmakla yükümlüdürler (Acar ve Arıner, 2009: 6).

Türkiye'nin 1986 yılından itibaren taraf olduğu CEDAW Sözleşmesi tüm dünyadaki kadın hakları anlamında en önemli sözleşme olma niteliğiyle, ülkemize de bu bağlamda önemli bir yol gösterici ve uygulayıcı olmuştur.

2.3.1.2. Kanun Önünde Eşitlik

Kanunlar önünde herkesin eşit olduğunu düzenleyen 10. Maddede “insanın, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebepleri ayrım gözetmeksizin kanun önünde eşit olduğu” ifade edilmiş ve 1961 Anayasasında yer alan hükümler de bu nedenle koruma altına alınmıştır. Bu maddenin içeriği şudur:

“Herkes, cinsiyet, felsefi inanç, siyasi düşünce, din, dil, ırk, renk, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek: 7.5.2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Bu şekilde öngörüldüğü üzere ülkemizde kadın ve erkek eşitliği yasal olarak güvence altına alınmıştır.

Devlet yönetiminde eşitlik ilkesinin hâkim olduğu asıl ilke olduğu görülmektedir ve hitap ettiği kitle apaçık 10. Madde de belirtilmektedir. Bu madde sadece idare makamlarına değil, kanun koyucuya yani yasama organını da kapsamaktadır.

Eşitlik ilkesi Mutlak Eşitlik ve Nispi Eşitlik olarak iki başlık altında incelenmektedir.

Kanunların herkes için eşit tatbik edilmesi, Mutlak Eşitlik olarak adlandırılır (Özbudun, 2018: 113). Şahısların şahsi ve hususi konumları görmezden gelinir. Anayasanın 10'uncu maddesinin ilk fıkrasında bahsedilen maddeler bu ve benzeri hususlarda mutlak eşitliği hükmetmektedir. Bu bakımdan hangi fikirler sunulursa sunulsun, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri durumlarda şahıslar arasında

fark gözetilmemektedir. Örnek verilecek olursa, kadınlara seçimlerde milletvekili adaylığı için kota getirilmesi hususundaki fikirler ‘mutlak eşitlik’ prensibine ters düşmektedir (Gören, 1999: 381).

Nispi eşitlik, birebir aynı konumda yer alan şahısların aynı işlemlere bir tutulmasıdır. Bunun anlamı şudur ki, farklı konumlardaki şahıslara, farklı işlemler uygulanabilir. Yani, nispi eşitlik anlayışında, eşit olmayanlara farklı kaidelerin tatbik edilmesi eşitlik prensibine ters düşmemektedir. Kişinin hak ve ödevleri, mesuliyetleri ve yetkileri, konumunu, bu ilke doğrultusunda gerçekleştirdiği işe göre değişecektir (Gözler, 2007: 313).

“Eşitlik İlkesi, herkesin her yönden aynı hükümlere bağlı olması gerektiği anlamına gelmez. Bu ilke ile güdülen amaç, benzer koşullar içinde olan, özdeş nitelikte bulunan durumların yasalarca aynı işleme uyruk tutulmasını sağlamaktır” (Anayasa Mahkemesi, 1976: 166). Bu ibareyle eşitliğin net tanımı yasayla belirtilmiş, bir diğer kararda ise şöyle belirtilmektedir.

“Anayasa’da öngörülen eşitlik ilkesi, ‘yasa önünde eşitlik’ olup herkesin aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olması anlamında değildir. Eşitlik her yönüyle aynı hukuki durumda olanlar arasında söz konusudur. Hukuk felsefesine girmiş bir deyimle, ‘eşitlerin eşitliği’ anlamındadır. Farklı durumlarda olanlara, yani eşit olmayanlara, farklı kurallar uygulanması, yani ‘eşit olmayanların eşitsizliği’ eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz” (Anayasa Mahkemesi, 1989: 421).

Nispi eşitlik anlayışını yine daha sonraki K.1998/45 ve K.1999/15 sayılı kararlarında da geliştirerek aynı hükümlerle ifade edilmiştir.

Sonuç itibarıyla kanun önünde eşitlik ilkesi, ilgililerine bu durumu isteme payı atfederken devlete (yasama, yürütme ve yargıya) da ayırım yapmamasını, yapılmasına müsaade etmemesini ve bu durumu ortadan kaldırmak içinse mümkün olan önlemleri alma sorumluluğu yüklemektedir (Erdem, 2017: 24).

2.3.1.3. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

Yeni anayasalarda sosyal hakların kapsamlı bir şekilde yerleştirilmesi İkinci Dünya Savaşından sonra gerçekleştirildiği daha net görülmektedir. Örnek verilecek olursa, 1946 yılında olan Fransız Anayasasının içeriğinde anne, çocuk ve yaşlıların korunması, dinlenme, öğrenme, çalışma haklarına yer verilmiştir. 1948 tarihinde olan İtalyan Anayasasının ikinci ve üçüncü kısımlarında sosyal haklara fazlaca hüküm konmuştur. 1949 tarihindeki Batı Almanya Bonn Anayasası devletin şeklini ‘Sosyal Devlet’ olarak nitelendirmiştir. Belirtilen anayasalar dikkate alınarak, hazırlanan Türk Anayasasının 2. Maddesinde Devletin sosyal Devlet olduğunu bildirmekte ve 3. Bölümünde “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığını içermektedir (Cansel, 1970: 16).

Sosyal ve Ekonomik Hakların Anayasamızın üçüncü bölümünde yer aldığı maddeler şunlardır: “Ailenin Korunması (m.41); Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi (m.42); Kısıyılardan yararlanma (m.43), Toprak mülkiyeti (m.44); Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması (m.45); Kamulaştırma (m.46); Devletleştirme ve özelleştirme (m.47); Çalışma ve sözleşme hürriyeti (m.48); Çalışma hakkı ve ödevi (m.49); Çalışma şartları ve dinlenme hakkı (m.50); Sendika Kurma hakkı (m.51); Sendikal faaliyet (m.52); Toplu iş sözleşmesi hakkı (m.53); Grev hakkı ve lokavt (m.54); Ücrette adalet sağlanması (m.55); Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması (m.56); Konut hakkı (m.57); Gençliğin korunması (m.58); Sporun geliştirilmesi (m.59); Sosyal güvenlik hakkı (m.60); Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler (m.61); Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları (m.62); Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması (m.63); Sanatın ve sanatçının korunması (m.64); Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları (m.65).”

Sosyal ve Ekonomik Haklardan özellikle bu konuyu ilgilendiren en önemli madde “Ailenin korunması (m.41)” dır. “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” tanımıyla aile kurumunun önemini ve de korunması gerektiğini yasalarla güvence altına almıştır. Bir diğer yasal ibare, “Kimse, eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz (m.42)”, yani “ilköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.” Temel eğitimin önemine vurgu yapılmıştır ve ilk aşamada kadın ve erkek eşitliğinin adımlarından biri de burada ifade edilmiştir. “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel korunurlar (m.50)” bu maddeyle geçmiş yıllarda daha çok fakat günümüzde az da olsa iyileştirilmiş, kadının çalışmasında kolaylıklar sağlama anlamında ciddi sorunlarından olan zaruriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik bir adımdır. Devletin sahasında çalışanla, özel sektör çalışanları arasında ciddi uçurumlar olsa da anayasamızın sağladığı bu hak, hak aramayı biraz da olsa kolaylaştırmıştır.

Bütün bu maddelerin uygulanmasındaki hataların önüne geçmek adına 65. maddeyle idarenin sorumluluğu açısından taşıdığı anlamda irdelenmiştir. Devlet maddede yer alan sınırlar için iki kıstas getirmiştir. İlki, “görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözetmek”, ikincisi de “mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirmektir”.

Bu ölçütler devletin sorumluluklarından firar etmesi için tam bir bahane gibi kabul edilse de 65. Maddede, devletin sosyal ve ekonomik ödevlerini gerçekleştirebilmesi için bir

yöntem oluşturmıştır. Böylece devlet hangi ödevini yapacaksa ilk dikkat edeceği “gereksinimler önceliği” ölçütüne göre uygulama yapacaktır. Evleviyet olan ihtiyaçlarını bilecek, en başa da sağlık ve sosyal güvenlik gibi hayati önemi olan hususlarda hizmete başlayacağını bilecektir. Sonrasında bunları gerçekleştirirken “mali kaynakların yeterliliği” tutarlılığında yapacaktır. Tam karşıt bir konumda devletin mali bir krizin içerisinde olması, vatandaşlarının bu durumdan daha çok etkileneceğini göz önünde tutacaktır. Böylelikle bahsedilen maddeyi açıklarken bu tür durumların bilinmesi yerinde olacaktır (Dinler, 2008: 15).

2.3.2. Türk Medeni Kanunu’nda Yapılan Düzenlemeler/Değişiklikler

Türk Medeni Kanun’un kabulü Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden itibaren başlayan değişim ve batıya dönüş sürecinin hazırlık ve alışma döneminin kapanmasıdır. Batıya yönelme gününün tarihi 4 Ekim 1926’dır. Medeni Kanun bir geçiş devrinin kapanıp, yaklaşık bir yüzyıldır süren tartışmaları sonlandırmaktadır. Yeni kanunla birlikte, yeni bir hukukun, medeniyet anlayışının ve sınırlandırılmış bağlardan kurtulma düşünce tarzının yöntemi olmuştur. 93 yıl sonra geriye bakıldığında Türk Medeni Kanun’un kabul edilmediğini düşündüğümüzde memleketin halinin ve hukuk yaşantımızın nasıl bir yerde kalacağını daha iyi görmüş olmuştur (Acar Azkın, 2015).

TBMM eliyle onaylanarak 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanun’u Türk toplumuna uygar tekamülleri hayata geçirme olanağı sunan bir kodifikasyondur. Yeni Medeni Kanun ile bilhassa aile hukuku alanında günümüze dek gerçekleşen gelişmeler, varyasyon ve gereksinimler göz önünde tutularak fazla mühim tadiller uygulanmıştır. Kanun ile ortaya çıkan temel düzenlemeler şunlardır (KSGM, 2008: 2-4);

- “Aile reisi kocadır” kararı değiştirilerek “evlilik birliğini eşler beraber yönetirler” kararı bildirilmiştir.
- Eski Kanunda evlilik birliğini özümleme hakkı, birtakım durumlar haricinde kocaya ait iken, yeni Türk Medeni Kanunu’nda evlilik birliğinin özümleme hakkı eşlerin her ikisine tanınmıştır.
- Ev seçim işlemini kocanın gerçekleştireceği kararı değiştirilerek, eşlerin oturacakları evi beraber seçecekleri kararı bildirilmiştir.
- Kadına önceki soyadını kocasının soyadından önce gelmek suretiyle kullanabilme rızası veren ve 1997 senesinde gerçekleşen değişiklik yeni yasada birebir kabul edilmiştir. 30 Eylül 2015 tarihinden önce evlenen kadın, yalnızca Anayasa

Mahkemesi'ne başvurması durumunda kocasının soyadını kullanmaksızın sadece kendi soyadını kullanabilmekteydi. Fakat, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 30 Eylül 2015 tarihinde vermiş olduğu karar ile evli kadının yalnızca bekarlık soyadını kullanabilmesinin önü açılmıştır.

- Eski Medeni Kanun'da bulunan eşlerin çocukların velayetini birlikte kullanacağı, anlaşmazlık durumunda ise babanın görüşünün üstün olacağı ifadesi değiştirilerek, eşlerin velayeti birlikte kullanacakları kararı getirilmiştir. Evlilik dışında dünyaya gelen çocuğun velayeti annesine aittir.
- Yeni Medeni Kanun'da eşlerden birinin meslek ve iş seçiminde diğerinin müsaadesini almak mecburiyetinde olmadığı kararı getirilmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte eşler mesleklerini diğer eşten müsaade almadan devam ettirebileceklerdir.
- Yeni Kanun, vesayeti kabul yükümlülüğünü yalnızca erkek ve koca için öngören maddeyi kadın erkek eşitliğine zarar verdiği için olduğu gibi feshetmiştir.
- Yeni Kanun mirasın pay edilmesinde, miras malları arasında bulunan ve ekonomik tamamıyeti bozmaması lüzum gelen tarımsal taşınmazların hangi mirasçıya geçeceği hususunda erkek çocuklara kızlara kıyasla evleviyet bildiren eski karara yer vermemiştir.
- Her eşin kendi ismine kayıtlı mallara sahip olması temeline dayanan mal ayrılığı düzeni yerine, yeni mal düzenine göre evlilik birliğinin oluşturulmasından sonra her eşin bedelini ödeyerek elde ettiği malvarlığı kıymetlerini (edinilmiş mallar) evliliğin bitmesi ile eşler eşit olarak paylaşmaktadır. Şahsi mallar ve miras yoluyla yer değiştiren mallar ise paylaşımına girmemektedir.
- Eski Medeni Kanun'a göre evin ve çocukların geçimi kocaya ait iken, Yeni Medeni Kanun'da, "Eşlerin birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıklarıyla birlikte katılırlar" biçimin de düzenleme getirilmiştir.
- Yeni kanun ile evlenme yaşı kadın ve erkek için eşitlenerek yükseltilmiş ve 17 yaşını bitirme koşulu getirilmiştir.
- Daha evvel evlenme için başvuru yeri, erkeğin ikamet ettiği yerin evlendirme memurluğu iken Yeni Kanunda kadın ve erkeğin ikamet ettiği yerdeki evlendirme memurluğu olarak düzenlenmiştir.
- Genel hükümlere göre boşanmadan sonra nafaka davalarının açılma yeri davalının oturduğu yer mahkemesidir. Yeni Kanunda, "Boşanmadan sonra açılacak nafaka davalarında, nafaka alacaklısının yerleşim yeri mahkemesi yetkilidir".

- Kanunda bildirilen mühim bir düzenlemede tarafların istekleri ile boşanma davalarının gizli oturum ile gerçekleştirilebilecek olmasıdır.
- Bir diğer değişiklik de hayatta olan eşin vefat eden eşine ait olan, beraber hayat sürdürdükleri konut üzerinde, kendisine iştirak alacağına mahsup edilmek, yetmez ise fiyat ilave edilmek yoluyla intifa ya da oturma hakkının tanınmasını isteyebilmesidir.
- Yine mirasın pay edilmesinde haklı nedenlerin var olması halinde, sağ kalan eşin veya miras bırakanın diğer yasal mirasçılarının birinin istemi üzerine mülkiyet yerine yararlanma veya oturma hakkı da tanınması olanağı getirilmektedir.
- Aile meskeni ile ilgili gerçekleştirilen düzenlemede, eşlerden birinin diğerinin açık isteği olmadan aile meskeni üzerindeki tutumlarına kısıtlama getirilmesidir. Kiralık bir mesken bile olsa diğer eşin isteği olmadan kira sözleşmesi feshedilemez.
- Evlilik dışında dünyaya gelmiş ve soy bağı tanıma veya hâkim kararıyla kurulmuş olanlara, baba tarafından aynı evlilik içerisindeki çocuklar gibi eşit mirasçı olabilme hakkı sağlanmıştır.
- Yeni Medeni Kanun'da evlat edinme hususlarında da mühim değişiklikler ortaya çıkarılmıştır. Yeni karara göre 30 yaşını dolduran kişiler evlat edinebilirler. 18 yaşından küçükleri evlat edinecek kişilerin çocuksuz olmaları şartı kaldırılmıştır.

Medeni Kanun'da kadınlara siyasi haklar değil, sosyal, ekonomik ve hukuki haklar verilmiştir. Medeni Kanun'un dili sadeleştirilmiştir ve bununla birlikte yapılan bazı yeni düzenlemeler şunlardır: Ailede tam olarak kadın ve erkek eşitliği gerçekleşmiştir. Tek eşlilik ve resmi nikah yapma zorunluluğu getirilmiştir. Boşanmak şartlara bağlanmıştır. Evlilikte yaş sınırı getirilmiştir. Kadınlara istedikleri mesleğe girebilme hakkı tanınmıştır. İki kadının bir erkek tanık yerine geçme uygulamasına son verilerek, mahkemede tanıklıkta kadın ve erkek eşit hale getirilerek tanıklıkları eşit olarak kabul edilmiştir. Cinsiyet değiştirmek belirli kurallara bağlanarak zorlaştırılmıştır. Evlenen kadının kızlık soyadını kullanabilme hakkı getirilmiştir. Daha önce mahkemeler onaylasalar dahi Yargıtay, Medeni Kanun'u gerekçe sunarak evli kadınların 'sadece' bekarlık soyadlarını kullanmalarına onaylamazken, 30 Eylül 2015 tarihinde Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun vermiş olduğu, bu sürpriz kararla birlikte, evli kadınların aile mahkemelerine dava açarak kendi soyadlarını kullanabilmesinin yolu açılmıştır (ayrıntılar için bkz. "2.1.2. İsviçre Medeni Kanunu'nun Kabulü ve Etkileri").

Boşanma davalarında taraflardan birinin isteği üzerine, hâkim davanın gizli olarak sürmesi için karar verebilecektir. Yoksunluk nafakasını sadece kadınların aldığı kanun

değiştirilerek, kadının refah düzeyinin iyi olması durumunda erkeğin de nafaka almasının önu açılmıştır.

Medeni Kanun laiklik temeline dayanmaktadır. Dini ve inançları ne şekilde olursa olsun herkese uygulanması mümkün olan bir kanundur. Resmi nikah yapılmadan dini tören yasağı getirilmiştir. Ayrıca evlenmenin yasal olması için dini törenin yapılmasına bağlı olmadığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak İsviçre’den birebir alıp ülkemize uyarladığımız Medeni Kanun’un birebir uygulamada teşbihte hata verecektir. Hem geleneklerimiz hem göreneklerimiz hem de toplumsal yapımıza aynen yerleştirmek zor olmuştur. Bu nedenle günümüz değişiklikleriyle hala eksikliklerini yaşadığımız Medeni Kanun, ilerleyen zamanlarda bile takip edilerek uygun düzenlemelerin alınması yaşayan toplumumuz için gerekli ve yararlı olacaktır.

2.3.3. Türk Ceza Kanunu’nda Yapılan Düzenlemeler/Değişiklikler

Kadın haklarının ulusal yönlendiriciler tarafından düzenlendiği alanlar Medeni Kanun’lardır. Ceza Kanunları ise kadın haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularıyla en az muhatap olan alan olarak kabul edilmektedir. Hâlbuki ki gerçek hayatta, kadının insan haklarının meydana gelmesinde ceza kanunlarının mühim bir görevi vardır. Kadının hak ve özgürlüklerini nitelendiren hakları özünde barındırır (Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği, 2005).

“Namus cinayetleri, bekaret testleri ve cinsel eğilimleri” ile ilgili Türk Ceza Kanunu’ndaki (TCK) yasal düzenlemeler kadınların talepleri istikametinde yasallaşmalıdır (Eslen Ziya, 2012: 122).

1 Mart 1926 yılında TBMM’de kabul edilen Türk Ceza Kanunu, İtalya’dan iktibas edilmiş olmasına rağmen yaygın kanının aksine faşist döneme ait değildir. Fakat faşist kanunları aratmayacak sertliktedir.

Eski Ceza Kanunu’nda “Adabı Umumiye ve Nizamı Aile Aleyhinde Cürümler” başlığı altında cinsel suçlar görülmektedir. Bununla birlikte cinsel suçlar genel anlamda edebe veya aile kurumuna aykırı suçlar olarak betimlenmiyordu ve bu suç aile kurumuna karşı gerçekleştirilmiş bir suç olarak ifade edilmiştir. Bu durumun sonucunda Eski Ceza Kanununa göre tecavüz edilen kadın eğer evliyse suçun verilen cezası çok daha ağır olmuştur; çünkü evli kadınlar bir başka erkeğin malı olarak görüldüğü için o erkeğin malına tecavüz edilmiş kabul edilmiştir. Eski Ceza Kanunu’nda yer alan kadın haklarının gelişimine aynı yönde Yeni Ceza Kanunu’nda da ‘ırz’ sözcüğü kullanılmıştır. Çünkü ırz ifadesi temelinde erkeğin egemen

olduğu bir durumu çağrıştırmıştır. Eski Ceza Kanunu'nda daha önce belirttiğimiz ırz ve namus meselesi “toplumsal bir mal erkeğin bir malı olarak” görülüp buna göre ele alınmıştır. Yeni Ceza Kanunu'na gelen düzenleme ile birlikte cinselliğe dair suçlarda fail ve mağdur açısından kadın ve erkek ayrımı direk kaldırılarak, “cinsel saldırı” ifadesi özümsemiştir (Morçatı, 2019).

Türk hukukunda çok yaşanan sıkıntıların en önemlisi sürekli kanun değişikliklerinin yapılmasıdır. Özellikle temel kanunlarda yapılan değişiklikler ciddi sorunlara yol açmaktadır. Ceza kanununda da bu ritüelin bir türlü tutturulmamasından kaynaklı, hala suçların fazla olduğu ülke konumundadır. Çünkü hangi suçun ne kadar ceza ile sulhu mümkün, ya da telkin derecesini tam olarak ölçebilmiş değildir.

Günümüz gereksinimleri yönünde hazır edilen Türk Ceza Kanunu Tasarısı 26 Eylül 2004 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. Reform niteliğinde düzenlemeler barındıran Kanun 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Yeni ceza hükümlerini konu dahilinde belirtmek gerekirse ilk olarak “kadın, kız ayrımı” na yer verilmeyerek kadın erkek eşitliği sağlanmıştır. Ceza Kanunun uygulanmasında kişiler arasında hiçbir ayırım gözetilmeyeceğine ve hiç kimseye ayrılık tanınamayacağına dair hükümler konulmuştur. “Zorla ırza geçme” ve “zorla ırza tasaddi” ifadeleri feshedilerek bunların yerine “cinsel saldırı” ve “çocukların cinsel istismarı” kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Türk Ceza Kanunundan “edep” ifadesi Cinsel suçlardan kaldırılmıştır. Evli ve bekar ayrımı kaldırılmıştır. Kadının mağduriyete düştüğü bir suç neticesinde hamile olması durumunda mühleti yirmi haftadan aşkın olmamak şartıyla hamileliğini nihayete erdirmesinden dolayı ceza almayacağını, fakat bunun da uzman hekimler tarafından birebir hastane şartlarında son buldurulması lazım geldiği belirtilmiştir. Kadınlarımıza hukuka uygun olmayan bir şekilde ‘genital muayene’ yapılması bağımsız bir suç olarak tanımlanmıştır. Çocuğun kaçırılması ve alıkonulması suç olarak adlandırılmıştır. Reşit olmayan kişiyle cinsel ilişkide bulunmak hür bir suç olarak ifade edilmiştir. “Çocukların cinsel istismarı filleri” suç olarak kabul edilmiştir. Kadın ve çocuk ticareti ile ilgili gerçekleştirilen savaş için yeni düzenlemeler getirilmiş ve bu uygulanan düzenlemelerle milletler arası sözleşmelerden meydana gelen hükümler dikkate alınarak hareket edilmiştir.

Diğer yasal düzenlemeler ise şunlardır (KSGM, 2008: 7);

- Personel alımlarında cinsiyet ayrımcılığı yapılmamasına ilişkin “Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi” konulu 2004/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi

22 Ocak 2004 tarihinde 25347 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- “Gebe veya Emzirme Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik” 14 Temmuz 2004 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- “Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik” 9 Ağustos 2004 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- “Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi” maksadıyla 2005 senesinde bir araya getirilen TBMM Araştırma Komisyonu’nun TBMM Genel Kurulu’nda görüşülen rapora istinaden, kadın erkek eşitliği, kadının insan haklarının müdafaa edilmesi ve geliştirilmesi, toplumsal hayatın her aşamasında kadının konumunun sağlamlaştırılması ile kadına yönelik şiddetin önlenmesinin devlet politikasına dönüştürülmesinin açık ibaresi olan 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi 4 Temmuz 2006 tarihinde yayımlanmıştır.

2.3.4. İş Kanunda Yapılan Düzenlemeler/Değişiklikler

1475 sayılı İş Kanunu 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Daha sonra yapılan düzenlemelerle 10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren Yeni İş Kanunu kabul edilmiştir.

Ülkemizde çalışma hayatında kadınlarla ilgili kadın erkek eşitliğini oluşturmaya çalışan birçok düzenleme var olmakla beraber, bu husustaki en detaylı düzenlemeler İş Kanunu ve ilgili mevzuat içerisinde bulunmaktadır (Süral, 2000: 124). Ayrıca bu konuda 4857 sayılı İş Kanunu, bir önceki 1475 sayılı İş Kanunu’na istinaden daha kapsamlı ve detaylı düzenlemeler içermektedir (Kaplan, 2000: 98).

Çalışma yaşamında, kadınlarla ilgili olarak gerek İş Kanunu gerek Sosyal Güvenlik Hukuku ile oluşturulan mevzuatta öngörülen kararlar dikkate alındığında, bu kararların bir bölümü, cinsiyet soyuna dayanan bir ayrımcılığı yok etmeyi hedeflemektedir. Kalan diğer hükümler ise, çalışan işçinin kadın olması sebebiyle, hususi olarak muhafaza edilmesi gereken alanlarda (hamilelik, analık vb.) birtakım haklar verilmektedir. Fakat belirtilmelidir ki; kadınlara yönelik koruyucu haklar İş Kanunu ve Sosyal Güvenlik Hukuku mevzuatı ile sınırlı değildir. Ayriyeten Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununda da benzeri düzenlemeler öngörülmüştür (Yuvalı, 2013: 94-95).

Yeni İş Kanunu'nun gerçekleştirdiği en mühim ilerleme işveren işçi ilişkisinde cinsiyet dahil hiçbir sebeple temel insan hakları hakkında ayırım yapılamayacağıdır. Bu kapsamda (KSGM, 2008: 4-5);

- İş sözleşmesinin gerçekleştirilmesinde, tatbikinde ve bitirilmesinde cinsiyet ya da hamilelik sebebiyle doğrudan veya dolaylı değişik muamele olmayacağı,
- Cinsiyet sebebiyle eşit kıymetde iş için daha az ücret ödenemeyeceği,
- Cinsiyet, medeni hal ve aile mükellefiyetleri, gebelik ve doğumun iş sözleşmesinin bozulması için muteber neden meydana getirmeyeceği,
- İşyerinde işçinin, işveren, diğer işçi veya üçüncü şahıslar aracılığıyla cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene söylemesine karşın gerekli önlemlerin alınmaması durumunda işçinin haklı sebeple işi derhal fesih hakkına sahip olduğuna ilişkin hüküm,
- Genel ekonomik kriz veya mücbir sebeplerle kısa çalışma ve kısa çalışma tahsisatı kararı,
- Kadın çalışanlara bildirilen ücretli doğum izin sürelerinin arttırılmasına dair hüküm Kanunda yer almıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİNDE AB’NİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

3.1. Avrupa Birliği Genişleme Politikası Kapsamında Aday Ülkelerden Beklenenler

3.1.1. Genel Olarak

AB’nin nasıl gelişmesi gerektiğine dair iki düşünce okulu bulunmaktadır: Derinleşme ve genişleme. Derinleşme kavramı AB’nin entegrasyonunda artışın görüldüğü, yakın birliği ifade etmektedir. En belirgin oluşumu, AB’nin ekonomik ve parasal birliğe (DAÜ) geçişi ve tek para biriminin Euro olmasıdır. Genişletme savunucuları ise, AB’nin üyelik açısından genişlemesi gerektiğini, fakat bu üyeliğin derinleşen okulun isteğinden daha gevşek olması gerektiğini düşündürmektedir. AB, 2004 yılında 15 ülkeden 2013 yılında 28 ülkeye genişleyerek kendisini genişlemeyi başarmıştır.

Avrupa entegrasyonu zeminin oluşturulduğu zamandan günümüze dek birçok değişim geçirmiştir; buna koşut olarak yol almasını, derinleşme ve genişleme aşamaları uyumu hem nitelik hem de nicelik bakımından tekrardan tarif edilmiştir. İdari boyutun entegrasyon döneminde artan ehemmiyeti ve beşinci genişleme dalgasının en temel konseptlerinden biri olarak ortaya çıkması bu varyasyonun esas neticesidir (Kuşunlu, 2004: 4).

Avrupa entegrasyonunun birinci genişleme dalgası, İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın üye olduğu 1973 senesinde meydana gelmiştir. Bundan sonra sırasıyla; 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz, 1995 yılında ise Avusturya, İsveç ve Finlandiya entegrasyonun bir parçası olmuştur. Lakin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Malta, Kıbrıs ve Türkiye’yi de içine alan Akdeniz ülkelerinin üyeliklerinin gündemde olduğu AB’nin beşinci genişleme dalgası, aday ülkelerin nitelik ve nicelikleri ve de Avrupa entegrasyonun elde ettiği derinlik bakımından yukarıda ifade edilen genişleme dalgalarından fazla ayrımlı bir yapıya maliktir (Maresceau, 2003: 11).

Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen genişlemeler değişiklik göstermekle beraber bu değişiklik bilhassa üçüncü ve Türkiye’nin de içinde yer aldığı beşinci genişleme sürecinde bariz bir şekilde meydana çıkmaktadır. Süreç içerisinde uygulamaya konulan politikalarda ki değişiklikler AB üyelik sürecinin, ülkelerin karşılıklı yararları etrafında bir ekonomik ya da toplumsal uyum olarak değil, kapitalizmin globalleşmesi sürecinde sermayenin kendine yeni

alanlar oluşturma tasarısı olarak devam ettiğini meydana çıkarmaktadır. Bu nedenle, piyasaların uyumu kadar politik ve toplumsal entegrasyonu da içeren AB genişleme sürecinin en azından Türkiye için ayrıcalıklı iştirak gibi daha sınırlı bir bütünleşme sürecini anlattığını ortaya çıkarması bakımından önemlidir (Biber, 2010: 25).

Beşinci genişleme sürecinin en dikkat çeken hususiyeti aday ülkelerin sayılarının fazla olması hem de siyasi, sosyal, ekonomik ve idari bakımdan birbirlerinden ve de AB'nin bulunan üye devletlerinden çok değişik yapılara sahip olmalarıdır. Bilhassa Soğuk Savaş devrinde komünist blok içerisinde bulunan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin, Birliğe üyelik için başvuru yaptıklarında sağ olmaları lazım gelen transformasyon; beşinci genişleme dalgasını diğer genişleme dalgalarından ayıran potansiyellerin oluşmasında esas nedenlerden biri bulunmuştur. İkinci mühim faktör ise Avrupa Entegrasyonunun günümüzde gelmiş olduğu sınırdır (Kuşunlu, 2004: 4).

Bu genişleme dalgasının üçüncü esas hususiyeti “Koşulluluk (conditionality) ilkesi” ve bu genişlemede kabullenen bilinmeyen politikalarında temel taşıdır. Koşulluluk ilkesi diğer genişleme süreçlerinin de en temel ilkelerindendir fakat beşinci genişlemede özümşenen koşulluluk ilkesi ötekilerden fazlasıyla değişiktir. Hepsinden önce geçmiş zamanlardaki genişleme dalgalarında, müktesebatın korunması ve bozulmasının engellenmesi için üzerine önceden hazırlanmış şartlar çoğaltılarak büyütölmüş ve ayrıntılandırılmıştır. Bunun en bariz göstergesi, ‘Kopenhag Kriterleri’dir. 1992 yılından itibaren Birlik içinde beraberliğin gerçekleşmesi için bunlardan önceki genişleme süreçlerinde tatbik edilen esnek yaklaşıma son verilerek⁶yeni katılan üyelerin AB müktesebatının hepsini kabullenmesi şartı ortaya çıkarılmıştır (Smith, 2003: 108).

Avrupa Parlamentosu aracılığıyla gerçekleştirmek için AB'nin koşulluluk ilkesi ilk olarak 1962’de “Birkelbach Raporu” nda yer almış; bundan sonra ise Roma Antlaşması’nda üyelik için hazırlanmasıyla ehemmiyet kazanmıştır (Özkurt, 2013: 50).

AB ile aday ölkeleri arasındaki münasebetlerindeki “asimetri” nin (asymmetry)" büyümesine sebebiyet veren bir koşuldur. Bunun haricinde üç temel özellik daha vardır. Bunlar: Koşulluluk, farklılaştırma ve karmaşıklılıktır. Koşulluluk ilkesi, kendi özünde gerçekleşen bir güç ilişkinin anlamıdır ve şartları seçen kuvvetli taraf ile bu şartları taşıması lazım gelen kuvvetsiz taraf arasındaki ilişki, içeriğinde zaten asimetriktir (Smith, 2003: 108).

⁶Bu duruma önemli örneklerden birisi İngiltere ve Danimarka’nın Ekonomik ve Parasal Birliğin üçüncü ayağı ile İngiltere’nin Sosyal Başlığa girmemek için aldıkları kararlardır.

Ayrıca Kopenhag Kriterleri, demokrasinin garanti altına alınması, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı ve bunların korunmasını teminat altına alan ve kararlı bir biçimde işleyen kurumların mevcudiyeti siyasi ölçütler olarak nitelendirilmektedir. Sağlıklı çalışan bir serbest pazar ekonomisinin mevcudiyeti ve AB içindeki pazar güçlerine ve rekabet tahakkümüne muhalif durabilme kapasitesi ekonomik kriterleri kapsamaktadır. AB'nin siyasi, ekonomik ve parasal birlik amaçlarına elverişli bir biçimde, Birlik mevzuatını ve bundan sebeplenen üyelik mecburiyetlerini yüklenebilme kapasitesi, Avrupa Birliği Müktesebatına Uyumu ifade etmektedir. (Tecer, 2007: 21-22)

Kopenhag Kriterleri etrafında, oluşturulması lazım gelen yenilikler genel anlamda dört başlıkta sayılabilir: “Demokratikleşme, piyasalaşma (marketization), yargısal adaptasyon ve idari adaptasyon” (Atanasova, 2004). Bu yenilikler ışığında, AB'ne aday olan devletlerin iç politik ve ekonomik sorunlarına karışma olanağını erişmekte ve kendi prensip ve kıymetleri yönünde bir yönetim bünyesinin aday devletlerde var olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Böylece, üyeliğin koşullarından biri, AB aracılığıyla değerlendirilen “Avrupalılaştırma (Europeanization)” sistemlerinden birisi durumuna bürünmektir. Örnek verecek olursak, Merkezi Avrupa ve Baltık Ülkeleri'nde AB koşulsallığının tesiri bir hayli net ve somut bir biçimde gözlenmektedir. Bu ülkelerin hemen hemen hepsinde, AB pazar ve demokratikleşme yeniliklerini aktarmış; Birliğin kaide ve ilkelerini özümsemeye yöneltmiştir (Anastasakis ve Bechev, 2003: 4).

AB'ye aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri çerçevesinde yaptıkları siyasal, ekonomik ve hukuki düzenlemelerin ‘ete kemiğe büründürülmesi’ yani uygulanması da beklenmektedir. AB koşulluluk mekanizması içinde aday ülkelerin ilerlemeleri Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporları gibi araçlarla kontrol edilmekte ve yönlendirilmektedir. Bu belgelerde Türkiye'nin yerine getirmesi gereken siyasi kriterler üç ana başlık altında toplanmaktadır (Öztürk, 2018:138).

1. “Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü
2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması
3. Kıbrıs Sorunu ve Uluslararası Yükümlülükler”

Türkiye'den bu alanda beklenenler ise Katılım Ortaklığı Belgelerinde dört ana başlıkta toplanmaktadır (Öztürk, 2018: 138):

1. “Kamu yönetimi
2. Güvenlik güçlerinin sivil denetimi
3. Yargı sistemi

4. Yolsuzlukla Mücadele”

Kopenhag Kriterlerinin belirgin hale gelmesi ile genişleme, ilk etapta ‘değerler’ Avrupa’sının vazgeçilmez bir vasıta olarak gösterilmiştir. Bu maksatla genişleme ile Avrupalı değerlerin Avrupa dışı ülkelere genişlemesinin hedeflendiği savı ortaya konmuştur (Mjoset, 1997: 1). Diez’e göre Kopenhag Kriterlerinin kendisinin, AB’nin bu öncelikli amacının delili nispetindedir (Diez, 2005: 630). Manners (2002) bu tezi destekleyerek aday ülkelerde üyelik şartlarının tesiriyle meydana gelen değişim ve dönüşümü Avrupa’nın normatif gücü olarak nitelendirmektedir. Bilhassa MDA genişlemesinde ‘Doğu ve Batı Avrupa’yı birleştirmek’ görüşünde bir tez geliştirilmiştir. Sonunda bölgenin siyasi ve ekonomik liberalleşme prosesi, AB’nin en mühim avantajlarından birisi olarak gösterilmiştir (Schimmelfenning ve Sedelmeier, 2004). Genişlemenin, daha sonraki boyutunda kıtadaki tüm halkları içine alan ulus-üstü liberal bir kimliğin kurma aracı olduğu savı ortaya konmuştur (Schimmelfenning, 2001: 184).

AB genişleme süreci, dünya konjonktürüne de sınırlı olarak hem birliğin bünyesini hem de politikaların kapsamını da değiştirmektedir. Bu genişleme sürecinde Gündem 2000 mühim bir dönüm noktasını meydana getirmektedir. Gündem 2000 Kopenhag ölçütlerinden hareketle AB üyelik şartlarını tekrar açıklar niteliktedir ve üyelik şartları yalnızca AB müktesebatına entegrasyon ile sınırlı olmadığını açıklamaktadır. Meydana gelen bu varyasyon beşinci genişleme olarak bilinen MDA ülkelerinin ve Türkiye’nin müzakere sürecinde mühim ölçüde bilinmektedir (Biber, 2010: 34).

Bir ülkeye, AB üyelik başvurusunu takip ettiği süreçte, Avrupa Komisyonu’nun görüşleri alınarak, Avrupa Konseyi tarafından aday ülke statüsü verilmektedir. Aday statüsü, ülkeye AB tarafından otomatik olarak katılma hakkı vermemektedir. Komisyon, ülkenin başvurusunu katılım kriterleri ışığında gözden geçirir (Kopenhag kriterleri) ve katılım süreci yalnızca Avrupa Konseyi müzakerelerinin başlaması için oybirliğiyle alınan bir kararla başlamaktadır. Bu koşullara bağlı olarak aday ülkelere mevzuatlarını mevcut AB yasaları ve standartları (müktesebat) ile uyumlu hale getirmek ve alt yapı yönetimlerini iyileştirmek için bir reform süreci başlatmaları istenmektedir. Katılım sürecinde aday ülkeye AB üyeliğine hazırlanmasında yardımcı olmak için mali ve teknik yardım verilmektedir. Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA II), 2014-2020 dönemi için 2013 yılının sonlarında kabul edilmiştir.

Genişleme ve Komşuluk Politikasından sorumlu Komisyon üyesi Stefan Füle, IPA II çerçevesinde genişleme ülkelerinin reform çabalarına 11 milyar Avro’yu aşan desteğin yapılması üzerine, konuyla ilgili şunları ifade etmektedir (TOBB, 2013):

“Yenilenen bu fonlar, genişleme bölgesi açısından çok iyi bir haberdır. Bu yardımlar, Avrupa perspektifine sahip olan bölge ülkelerini doğrudan etkileyecek olan reformları uygulamaya koymalarına, AB yolunda ilerlemelerine ve komşuları ile birlikte köprüler kurmalarına yardımcı olacaktır”.

3.1.2. Kadın Hakları Bağlamında Beklenenler

AB kurumlarına ve üye devletlere, özellikle teşvik ile ilgili olarak proaktif önlemlerle toplumsal cinsiyet, kadın hakları ve politika oluşturma, bütçe prosedürleri ve AB program faaliyetlerinin uygulanmasındaki fırsat eşitliği konularını yaygınlaştırma çağrıları hususuna göre cinsiyet etkisi analizleri yapılmaktadır.

AB, “2010-2015 Kadın ve Erkek Eşitliği Stratejisi” nin kısa bir süre sonra amaçlarına, bilhassa da ekonomik bağımsızlık ile ilgili olarak, doğum izni direktifi önerisinin geri çekilmesinden dolayı hedeflerine ulaşamayacağı gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte, kadınlar ve erkekler arasındaki ekonomik farklılıkların gittikçe fazlaştığını vurgulamaktadır.

Konsey, Komisyon ve üye devletler, istihdamdaki cinsiyet farkını azaltma konusundaki ilerlemeyi ölçmek ve yıllık büyüme anketinde politika tedbirlerinin ülkelere aktarılmasını sağlamak maksadı ile Avrupa 2020 stratejisine bir toplumsal cinsiyet sütunu entegre etmeye davet etmektedir. Bu stratejiye ulaşmak amacıyla kadınlar için iyi işleri teşvik eden, kalıp yargılarla, dikey ve yatak mesleki ayrımcılıkla mücadele ederek, yarı zamanlı çalışmadan tam zamanlı işe geçişi teşvik ederek özellikle eğitim dışı istihdam ve eğitim kategorisinde önemli adımlar atmıştır. Üye devletleri, kadınların iş gücü piyasasına girme ve orada kalma hususunda aynı fırsatlara sahip olmalarını sağlamak için ulusal reform programları çerçevesinde belirli istihdam hedefleri koymaya çağırılmaktadır.

Komisyon ve üye devletler, kadınları bilime karıştırmaya teşvik etmek ve özellikle bilgi ve bilinçlendirme kampanyaları aracılığıyla, bilhassa bilim ve geleneksel anlamda ‘erkek’ olan sektörlere kadınların girmesini teşvik etmek için ciddi politikalar uygulamaya çağırılmaktadır. Finansal bağımsızlığın, eşitliği sağlamanın kilit bir araç olduğu ve kadınlar arasındaki girişimciliğin AB’de büyüme ve rekabet edebilirlik için az veya eksik bir potansiyel oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu maksatla, Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü’nü (EIGE) kadınlar arasında girişimcilik hakkında daha fazla bilgi toplamaya çağırılmaktadır.

Konsey ve Komisyon’a üye devletleri kadın ve erkeklerin çeşitli karar alma alanlarına eşit bir şekilde katılmalarını sağlama hususunda teşvik etmeye çağırır. Üye

devletleri doğum izni ve babalık izninin sürelerinin ve ücretlerinin iyileştirilmesi için işbirliği yapma isteğini her mevzuatta yinelemektedir. Aile üyeleri arasında aile birleşimi çerçevesinde bağımlılık yaratan politikaları durdurma çağrısında bulunurken; aynı zamanda göçmen kadınlara, bilhassa aile içi şiddet durumlarında, özerk ikamet statüsü kazandırmak için çağrıda bulunmuştur. Komisyon'a cinsiyet eşitliği ve kadın haklarının tüm ortaklık anlaşmalarına ve AB üyesi olmayan ülkelerle yapılan tüm müzakerelere dahil edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

AB'nin, diğerlerinin yanı sıra, kadınların ekonomik ve politik karar vermedeki mevcudiyeti, toplumsal haklar ve demokrasi sorunu olan toplumsal cinsiyet eşitliğini özendirmek maksadı ile ilgili olarak şu anda demokratik bir açığı yansıttığına dair artan fikir birliğini vurgulamaktadır. Bu maksatla, bazı üye devletlerde tanıtılan yasal parite sistemlerini ve cinsiyet kotalarını olumlu karşılamakta; Konsey'i, belirlenen şirketlerin icracı olmayan yöneticileri arasında cinsiyet eşitliği hususundaki konumunu ifade etmeye çağırmaktadır.

3.2. Avrupa Birliği Genişleme Politikası Kapsamında Türkiye'de Kadın Hakları

AB'nin 2004 ve 2007 yıllarında büyüyerek Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılmasıyla beraber üye sayısının 27 olarak artması sonucu meydana gelen “genişleme yorgunluğu” Avrupa'da kritik bir problem olarak kendini göstermiştir. 6 ülkenin de içinde bulunduğu tasarlanmış yapı 27 üye ile faaliyet gösterebilmek için ivedi bir şekilde yeni yapılanmalara gereksinim duymaktadır. Bu sebeple, 2007 yılında gerçekleşen en son genişleme ertesinde, bu zamana dek AB'nin genişlemeye yeniden bir ara verdiği ayrıca genişleme politikasının sonunun mu geldiği sorusu meydana gelmiştir. Şu an için, AB'nin son sınırları 35 üye devletler ile henüz yararlı olarak çalışıp çalışmadığı konusunda doğru bir düşünce birliği yoktur (Devrim ve Schulz, 2009: 10).

Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşma aşamasında Türk toplumunun başından geçen en mühim paradokslardan biri Batılı olma ya da Doğulu kalma paradoksu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Batılı işgal güçlerine karşı verilen çaba sonucu Kurtuluş savaşı bitiminde oluşmasına rağmen, Batı'ya arkasını dönmemiş, tam tersine Batılılaşmayı çağdaşlaşmanın, ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişimlerin bir icabı olarak görmüştür. Fakat Türkiye'nin Batı'ya eğilimi hiçbir zaman kopya etmek biçiminde gerçekleşmemiştir. Modernleşmede Batı ekonomik ve teknolojik avantajlarıyla 16. ve 17. Yüzyıldan itibaren elde ettiği için öne geçmiştir. Bu nedenle Batı'ya yönelmek lüzumlu görülmüştür (Oğuz, 2012: 51).

Bu konumda, sorunun esası, Türkiye'nin AB'ye üye olarak kabul edilip edilmeyeceğidir. Belirtilen düşünceyle ilgili ileri atılan düşüncelerden en tutarlı olanı, Türkiye'nin AB'ye kesinlikle üye olamayacağı fikridir. Çünkü küreselleşme, Doğu bloğunun çözülmesi gibi sebeplerden dolayı ve de Türkiye'nin açık pazar haline dönüşmesi, AB'nin Türkiye'yi eskiye göre değişik bir bakış açısıyla tanımlamasına sebep olmaktadır (Dura ve Atik, 2000: 233).

O yıllarda üye olmamaya kesin gözle bakılmıştır. Lakin aradan geçen yıllarla birlikte, bahsedilen birçok gelişmenin ışığında, aslında üyeliğe fazlasıyla yaklaşıldığını, ama genişleme politikasında eksik kalındığı görülmektedir. Türkiye için AB üyeliği bir onur sorunu olmuştur. Son yıllarda AB'ye üye olmak için ciddi çabalar verilmektedir.

İlerleyen zamanda birçok sahada ortak tutum ve tatbikatın var olduğu AB müktesebatının himaye edilmesi ve entegrasyon sürecinde geriye dönük işlem yapmamak Birliğin esas öncelik verdiği durumdur. Bu sebeple AB'nin gelişimine koşut olarak genişleme politikası ve üyelik şartları da değişmiştir ve üyeliğin vereceği mesuliyetler fazlaştıkça, yeni üye olacak ülkelerin önündeki handikaplar arttırılmıştır. Fakat genişleme politikası AB'nin hali hazırda yaşayan en mühim dış siyaset koludur ve AB'nin uluslararası düzendeki giderek artan kuvvetinin esas kaynağı olma vasfındadır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2017).

Genişleme politikasının içerisinde yer almaya çalışan bir diğer ülke olan Türkiye, öne sürülen birçok engeli kaldırmaya çalışarak, özellikle kadın hakları alanında ciddi yenilikleri kabul ederek, sürecin olumlu tarafına geçmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesini onaylayarak, sözleşmeye bağlılık göstermesi kadın hakları toplumsal konusu anlamında AB için önemli bir adım atmıştır. Kadının meşru olarak topluma katılımı ve 2009 senesinde Meclis'te kadın erkek fırsat eşitliği komisyonunun kurulması bir diğer önemli adımlardır. On altı haftalık ücretli doğum izni hakkı, kadın istihdamının desteklenmesi, çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yapılan projeler AB açısından olumlu gelişmelerdir.

Türkiye'nin AB'ye yeni üye olarak kabul edilmesinde, yapısal fonlardan faydalanma ve Türkiye'ye sağlam aktarımların yapılması neticesini ortaya çıkartacaktır. Türkiye'nin sahip olduğu nüfus, işsiz genç ve kadın sayısı sebebiyle Türkiye'nin fon kaynaklarından çokça yararlanma olanağı olacaktır. Bu nedenle Avrupa böyle bir mali sorumluluğu kolay kolay göze almamaktadır. Kaldı ki Türkiye'nin yapısal, ekonomik ve gelişmişlik gibi hususlarda tam manasıyla hazır olmaması ve nüfusun Avrupa'ya getireceği etki AB'nin Türkiye'ye kararsızlıkla yaklaşmasına sebep olmaktadır (Can, 2004: 205-207).

Türkiye’de kadın haklarının geliştirilmesi ve korunması evresinde AB’ye doğrudan üyelik kabulünden ziyade, AB’ne üyelik sürecinde oluşan yol hazırlıklarının daha önemli olduğu benimsenmiştir. Çünkü kadın hakları gibi bir konu ancak bu aşamada daha çok kayda değer alınarak üzerine gidilmektedir.

Türkiye’nin 1980 yılında başlayan sosyoekonomik yeniden yapılandırması, küresel bakımdan ve siyasette elverişli platformun oluşması ile uluslararası kapitalist eklentilerin bir uzantısı olarak, 1959 yılında başlayan AB üyelik süreci ile birleşmiştir. AB üyelik sürecinde politikaların ve programların kargaşalığında, Türkiye karma ekonomik anlayıştan serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin getirdiği politika ve programlar ile önemli bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Dikkatle bakmak gerekirse 1995 yılında, Türkiye ve AB arasında oluşturulmuş olan gümrük birliği antlaşmasından beri ilişkiler ve tam üyelik süreci adım adım şiddetlenerek 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerinin başladığı yeni bir döneme giriş yapılmıştır. 1990’lı yıllarda Türkiye’de güç kazanan piyasa ekonomisinin ifadeleri emek piyasasında meydana gelen neticelerin sebeplerine ön ayak olacaktır (Kesici, 2011: 98).

Medeniyet düşüncesine dayalı aile oluşturmak, Türkiye’de refah devleti anlayışının gerekleri benimsenerek gerçekleştirilecektir. Bu karmaşada, erkek aile reisi olarak nitelendirilirken, kadınlar ev işleriyle uğraşan ve anne rolünü üstlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ülkede gelenekselciliğin hüküm sürdüğü bu durumda, kadınların ev işlerinden, erkeklerin ise aileyi geçindirmekten mesul tutulmasıyla ilişkilendirip, böyle bir aile yapısından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Birden çok yasa ve uygulamalara yansıyan, kadının bakım işlerini üstlenmesi ve erkeklerin gelir sağlayıcı olarak görülmesi bu eşitsizliğin kabullenilişinin bariz göstergesidir. Avrupa Birliği uyum sürecine dek değişmeyen tek şey ülkede refah devleti anlayışının kadınlara sadece anne ve eş modellerini yakıştırdığıdır. Halbuki kadın ve erkek eşitsizliğini sağlamaya dair düşüncelerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu düşüncelerin yıkılması gerektiğine dikkatler çekilmiştir (Dedeoğlu, 2012: 212).

Türkiye’de refah devleti anlayışının benimsenmeye ve uygulanmaya çalışıldığının en belirgin özelliklerinden bir diğeri ise, kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olmasıdır. Kadın işgücü oranını düşüren, kısıtlayan neden ise “özel ve kamusal paradigmada kapitalist üretim biçimi ve Türkiye’de uygulanan neoliberal modelin etkisi” nin var olmasıdır (Tokgöz, 2012: 111).

Bütün bunlarla birlikte, kadınların iş gücü piyasasında yönelmelerindeki artışın, kadın katılım oranının düşük olduğu bir ülkede olumlu bir ivmedir. Ancak bunun yanı sıra kadın ve erkek arasındaki işsizlik anlamındaki fark ciddi boyuttadır. Kendi ekonomik

özgürlüklerini kazanmaları adına kadınların istihdamının ve işgücünün arttırılması ülkede üretimin arttırılması açısından önemli bir adım olacaktır. “Yapılan araştırmalar yüzde 5 kadın istihdamının, ülkede yüzde 15 yoksulluğu engellediğini göstermektedir” (Gerşil, 2015: 168).

Türkiye’nin özellikle dikkate alacağı ve bir ülke için gelişmişliğin en mühim işaretlerinden bir olan kadın istihdamının fazla olması ve AB’nin belirttiği hedefleri kullanıp dışına çıkmadan, kadınların daha çok iş gücüne katılımını sağlayacak düzenlemeleri arttırması gerekir. Kadınların kariyer hedeflerini göz önünde bulundurarak, iş ve yaşam dengesini tam olarak destekleyecek politikalar üretip, toplumsal cinsiyet kalıplarından kaçınmak gerekir. Kadın istihdamının başlıca sorunu, uygun ücretli çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinin olmayışıdır. Kadınların tehlikeli ve kayıt dışı çalışma şartları ve de esnek çalışma saatleri dikkate alınmalıdır. Birçok kadın, gebe olmaları veya çocuk sahibi olmaları sonucunda işten çıkarılmakta ve çalışmaktan vazgeçirilmektedir. Erkeklerle nazaran daha çok kadın ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ve eşit işe eşit ücret ilkesinin gerçek anlamıyla uygulanması için çok fazla gayret gösterilmesi gerekmektedir (Güner, Uslan, Çiçek, 2014: 72-73). 1998 yılı İlerleme Raporuna göre, kadının statüsü Türkiye’de AB ülkelerinin durumuna yaklaşmıştır. Ayrıca Türkiye, 1985 yılında, Kadınlara Karşı Her Türden Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi’ni (CEDAW) onaylamıştır. Ancak buradaki sorun Türk Medeni Kanunu’nun halen sözleşmeye uygun hale getirilmemiş olmasıdır. Ayrıca sosyo-ekonomik olarak da geri kalmış bir ülke olarak değerlendirilmiştir. 1999 yılı İlerleme Raporuna göre Türkiye’nin bu yıl içerisinde CEDAW’a koyduğu çekincelerini kaldırması önemli bir adımdır. Aynı zamanda müktesebatı tatbik etmeye dair idari kapasite bakımından incelendiği zaman 8300 olan hâkim ve savcı sayısının 2723’ü kadındır. Bu durum olumlu değerlendirilmekle birlikte yeterli görülmemektedir (Avrupa Komisyonu, 1999).

1999 yılında AB’ye aday ülke ilan edilen Türkiye ile ortaya çıkan süreçte aynı zamanda istihdam hususunda iş birliği süreci de doğmuştur. AB’ye uyum sürecinde emek piyasası ve istihdam politikaları da devam etmektedir. Bu süreçte iradeli ve düzgün bir geçiş sistemiyle istihdam politikalarının ve ilgili kurumların Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS)’ne uyumlu vaziyete getirilmesi hedeflenmektedir (Selamoğlu ve Lordoğlu, 2006: 215).

2000 yılı İlerleme Raporunda ilk dikkat çeken durum fırsat eşitliği bakımından hala aradaki uçurumun fazla olmasıdır. Ayrıca Doğu Anadolu bölgesi başta olmakla birlikte okumaz- yazmazlık oranı kadınlarda %25, erkeklerde ise %6 civarındadır. Bunun yanında Medeni Kanun’da değişiklikler hazırlanmış ve halihazırda parlamentoda tartışılmaktadır. Tüm

bunlara ek olarak töre cinayetleri ve aile içi şiddet devam etmektedir (Avrupa Komisyonu, 2000).

2001 yılı İlerleme Raporuna göre, 1982 Anayasa'sının 34 maddesinde değişiklik öngören paket 3 Ekim 2001'de kabul edilmiştir. Bu paketle birlikte kadın-erkek eşitliği konusunda (mad. 41 ve 66) yeni düzenlemeler getirmiştir. Paketin kabulüyle birlikte yapılan değişiklikler hem Kopenhag kriterleriyle hem Katılım Ortaklığı'yla hem de Ulusal Programla uyumludur. 2000 yılındaki raporda da belirtildiği üzere namus cinayetleri konusu hala gündemdedir ve kaygı vericidir. İşsizlik oranları bakımından incelendiği zaman kadın ve erkek arasında pek bir ayırım yoktur. Kadın-erkek arasındaki ayrımcılığı gidermek için çalışmalara başlanmıştır ve 2000 yılında belirtilen 'aile reisi' kavramının kaldırılması amaçlanmaktadır. Ancak Komisyon bu çalışmalara hız verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2001).

2002 yılı İlerleme Raporuna göre, Türkiye Haziran ayı Çerçeve Anlaşması'nı onaylamıştır ve üye ülkelere açık olan Kadın-Erkek Eşitliği programı dahil olmak üzere birçok programa katılmaktadır. Türkiye, Ağustos 2002'de, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine ilişkin BM Sözleşmesinin ihtiyari Protokolünü onaylamıştır (Avrupa Komisyonu, 2002).

2003 yılı İlerleme Raporu dahilinde Cinsiyet eşitliği çerçevesinde 6. Uyum paketi ile birlikte namus cinayetlerine yapılan cezai indirim kaldırılmıştır. Aynı zamanda evlilik dışı dünyaya gelen çocuğun "şeref kurtarmak saikiyle" öldürülmesi durumunda verilen ceza artırılmıştır. Tüm bunlara rağmen kadına karşı şiddet halen yaygındır. Ayrıca, Türkiye hala Avrupa Sosyal Şartı'nın analık hakkı ile ilgili kararlarını kabul etmemiştir. Mart 2003'de ise ilk kez kadın sorunları ile ilgili bir bakanlığa yer verilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2003).

2004 yılı İlerleme Raporu, yeni TCK uyarınca namus cinayeti işleyenler artık ömür boyu hapis cezasına çarptırılacaklardır. Ayrıca hâkim ya da savcı izni olmadan bekaret testi yaptırılamayacaktır. Eğitimsizlik halen devam etmektedir ve bu oran kadınlarda %19'luk kesim okuma-yazma bilmemektedir. Analık iznine dair olarak devlet memurlarının 16 hafta ücretli izne çıkmasına dair kanun, Temmuz 2004'te yayımlanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2004).

2005 yılı İlerleme Raporu'nda Türkiye'deki kadınlar açısından kaygı uyandırmayı sürdüren belli başlı alanlar aile içi şiddet, 'namus cinayetleri', düşük okuma-yazma oranı ile Parlamento'ya, yerel temsil organlarına ve piyasaya düşük oranda katılımıdır. Buna rağmen, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün Kuruluş Yasası'nın 2004'te yürürlüğe

konulmuş olması olumlu bir gelişme olarak kendini göstermektedir. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve UNFPA iş birliği ile kadına yönelik şiddete karşı ülke çağında bilinçlendirme kampanyası başlatılmıştır. Ayrıca, Meclis'te Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komisyonu kurulmuştur (Avrupa Komisyonu, 2005).

2006 yılı İlerleme Raporu bilindiği üzere kadınlardaki düşük okuma yazma oranları AB'yi endişelendiren konulardandır. Bu anlamda, Millî Eğitim Bakanlığı ve UNICEF aracılığıyla yürütülen kızların eğitimi kampanyası, aksi takdirde okula gidemeyecek olan 62,000 kız çocuğunun 2005 yılında okula başlamasının sağlanması anlamlıdır (Avrupa Komisyonu, 2006).

2007 yılı İlerleme Raporu, kadına karşı şiddetin önlenmesi için başlatılan kampanyalar devam etmektedir. Ayrıca, 2007 seçimlerinde, bir önceki Parlamenta nazaran kadın milletvekili sayısı 51'e yükselmiştir (Avrupa Komisyonu, 2007).

2008 yılı İlerleme Raporu, Kadının işgücüne katılımı düşük olup azalan bir eğilim göstermektedir. Ayrıca AB ve OECD ülkeleri arasında %24'lük oranla en düşük payda sahiptir. Aynı zamanda, eğitimde de geri kalan Türkiye yine kıyaslandığı zaman en düşük orana sahiptir. Cinsiyet Eşitliği Kurulu ve Cinsiyet Eşitliğine ilişkin bir Meclis Komisyonu halen kurulamamıştır. Cinsiyet eşitliği kapsamında namus cinayetleri konusunda az da olsa bir ilerleme kaydedilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2008).

2010 yılı İlerleme Raporunda, Anayasa'da gerçekleşen değişiklik ile kadınlara pozitif ayrımcılık yapılması öngörülmektedir. Buna ek olarak, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdürlüğü arasında, aile içi şiddet mağduru kadın ve çocuklar için üçlü bir protokol imzalanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2010).

2012 yılı İlerleme Raporunda, özellikle Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair Kanun kabul edilmiştir. Yargı alanında çalışan kadınların oranının artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Kadınlar, çocuklar ve cezaevindeki tutuklu ve hükümlülerin önemli bir bölümünün adli yardıma ulaşımı bulunmamaktadır. Tesirli bir korumanın olmaması, aile içi şiddet mağdurlarının adaletine ulaşımı hala engellemektedir. Davalılar, yanlış biçimde yönlendirilerek, avukat isteğinde bulunmanın suçlu olma manasına vardığını muhakeme etmeyi sürdürmektedirler. Adalet erişim hususunda sınırlı ilerleme kaydedildiği dile getirilmiştir. Kadın haklarına saygı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin mevzuatın eksikliğinin giderilmesi doğrultusunda girişimler yapılmıştır. Kadın erkek fırsat eşitliği alanında az ilerleme sağlanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012).

Türkiye'nin AB katılım sürecindeki performansını değerlendiren 2012 ilerleme Raporu'nun – 1990'ların sonu ve 2000'lerin başından itibaren en eleştirel rapor- sert üslubundan sonra, Avrupa Komisyonu aracılığıyla yayımlanan 2013 yılı İlerleme Raporu, bilhassa Türkiye'deki temel özgürlükler ve katılımcı demokrasinin durumuyla alakalı haklı ikazlarda bulunsa da bunu çok daha yumuşak bir üslupla yaparak, Hükümet tarafından atılan bütün yenilik hamlelerini vurgulamaya çalışmaktadır (Eralp, 2014: 1).

2013 yılı İlerleme Raporuna istinaden, bölgedeki dengesizlik ve Türkiye'nin gittikçe tenhalaşması ülkenin Batı dünyası ve AB'ye karşı tavrını kontrol edilmesine sebep olmaktadır. AB'de çok ehemmiyet verdiği ve kararsızlığının basitçe Avrupa'ya atlama potansiyeli bulunan bir bölgede yer alan Türkiye üzerindeki tesirini yitirmek istememektedir. Bu sebeple ülkede son zamanda yavaşladığı müşahade edilen demokrasinin konsolidasyonu sürecine oldukça olumlu bağış yapmaya hüküm vermiş gözükmektedir. AB'nin sesi bilhassa Türkiye'nin imajının değişmesinde rol oynayan Gezi Parkı protestolarından sonra bu hususta daha fazla duyulmaya başlamıştır. Pek çok Avrupalı 'liberal demokratik kıymetleri koruma gayretini amaçlayan sosyal başkaldırıdan çok etkilenmiştir' ve bu sebeple AB'ye 'Türkiye'den kaçmaması' aşlanmıştır (Pierini, 2013).

2013 yılı İlerleme Raporuna göre, meslekteki cinsiyet dengesi hususunda mühim bir değişiklik olmamıştır; kadınlar yargı organlarının yaklaşık dörtte birini oluşturmakta ve bilhassa savcı olarak ve yönetici basamaklarında daha az sembolü olmaktadır. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği hususunda mevzuat ve eylem düşüncelerinin yürütümü sürdürülmüştür. Kadın haklarının tesirli şekilde teminat altına alınması ve çocuklar ile lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transseksüel fertler dahil, korunmaya muhtaç grupların, istismar, ayrımcılık ve şiddete karşı korunması için mühim gayretler temsil edilmesi lazımdır. Kadın erkek fırsat eşitliği ile ilgili olarak, kamu sektörü ve özel sektör kadın istihdamını arttırmak maksadıyla bilinmeyen teşebbüslere girişilmiş, ancak bu vaziyet karar alma konumunda çalışan kadınların oranını arttırmamıştır. Yürürlükteki mevzuat gereğince her büyükşehir belediyesinin ve nüfusu 100.000'in üzerinde olan her belediyenin aile içi şiddet mağduru kadınlar için bir konukevi olması gerekmektedir. "Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik" 2013 başında kabul edilmiştir. Kadınların iş gücüne katılımı, %29,5 oranıyla, az tutulmaya devam etmiştir. Bu, kadınların eğitime erişim oranının da az tutulduğunu belirtmektedir (Avrupa Komisyonu, 2013).

2014 yılı İlerleme Raporuna göre, Aydın (CHP), Diyarbakır (BDP) ve Gaziantep (Ak Parti) illerinde üç kadın büyükşehir belediye başkanı olarak seçilmiştir. Hakkari'de (BDP) bir

kadın il belediye başkanı olarak seçilmiştir. Fakat, mahalli seviyede kadınların siyasi temsil oranı düşük seviyededir. 31 Ekim 2013'te, Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik'te uygulanan değişikliklerin takibinde, birkaç AK Partili kadın Milletvekili Genel Kurula başörtüsüyle yer almış ve on yıllardır süren bir yasak son bulmuştur. Bu maksatla, TBMM İç Tüzüğü'nde de bir değişiklik gerçekleştirilerek kadın milletvekillerinin pantolon giymesine izin verilmiştir. Meslekteki cinsiyet dengesi hususunda mühim bir değişiklik olmamıştır; kadınlar yargı mensuplarının takribi dörtte birini meydana getirmekte ve bilhassa savcı olarak ve yönetici basamaklarında daha az temsil edilmektedirler. Kadınların çalışmaya, siyaset meydana getirme süreçlerine ve siyasete gereğinden çok iştirak etmeleri lüzum gelmektedir. Hükümetin, erken yaşta ve istemeyerek yaptırılan evlilikler hususunda önlem alması lazımdır. Kadın-erkek fırsat eşitliği hususunda, AB müktesebatının öngördüğü şekilde bir eşitlik birimi henüz meydana gelmemiştir. Kadınların işgücüne katılımı bir miktar yükselmiş olsa da %33,2 oranıyla halen düşüktür (Avrupa Komisyonu, 2014).

2015 yılı İlerleme Raporuna göre, 2015'te kamuda çalışan kadın oranı çok az çoğalarak %36,5'e ulaşmış, bu vaziyet üst seviye kadrolardaysa %9,7'ye çıkmıştır. Kadının çalışma oranı bir hayli düşük seviyede sürmeye devam etmiştir. Bilhassa erken yaşta evlilik veya çocuk işçiliği sebebiyle okul terkleri hususunda olmak üzere eğitimde toplumsal cinsiyet farklılığı mühim seviyede görülmeyi sürdürmektedir. Haziran'daki genel seçimlerin sonrasında kadın milletvekillerin sayısı 79'dan 98'e artmıştır. Kadınların kamu sektöründe ve özel sektördeki yöneticilik konumlarında da temsilleri yetersiz kalmıştır. Kadınların çalışma, politika oluşturma süreçlerine ve siyasete daha çok katılmaları lazımdır (Avrupa Komisyonu, 2015).

2016 yılı İlerleme Raporuna göre, TBMM'deki 550 koltuğun, 82'sine kadın milletvekili seçilmiştir. Kadınlar kamu hizmetinde öncesine kıyasla biraz daha iyi temsil edilmektedir. Kadın çalışma oranı hayli düşük seviyelerde seyretmeye devam etmiştir. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal Eylem Planı'nın ve yürürlükteki Kanunun uygulanması hususunda daha çok gayret gösterilmesi icap etmektedir. 2015'te aile içi şiddet neticesinde 413 kadın vefat etmiştir. Suriyeli mülteci nüfus içindekilerde dahil olmak üzere, erken yaşta ve zorla yaptırılan evlilikler mühim bir kaygı kaynağı olmayı sürdürmüştür. Kadınların şiddetten korunması ve mağdurların adli yollara müracaat etmesi sonucundan kaynaklanan adli yardım yetersiz kalmayı sürdürmüştür (Avrupa Komisyonu, 2016).

2018 yılı İlerleme Raporuna göre, Temmuz 2017’de, kısmi bir kabine değişikliğine gidilmiş ve 26 bakandan 11’i değişmiştir. Halihazırda, kabinedeki kadın bakanların skoru birden ikiye çıkmıştır. Türk sivil toplum kuruluşları, bilhassa da eğitim, kadınların iş gücüne katılımı, etnik ve sosyal hoşgörü hususunda farkındalık yaratma ve sığınmacılara destek alanlarında olmak üzere ülkenin karşı karşıya olduğu temel güçlüklerle dair mühim yardımlar yapmaya devam etmiştir. Olağanüstü hâl döneminde, 11 bağımsız kadın STK’sı kapatılmış ve bazı illerde, Dünya Kadınlar Günü etkinlikleri yasaklanmıştır. Türkiye, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ni 2014’te tasdik eden ilk ülke olmasına karşın, bu mevzuya dair mevzuatı henüz onaylamamıştır ancak Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planını (2016-2020) kabul ederek bu hususta ayrıcalık oluşturmaya başlamıştır. 2017’de aile içi şiddet sonucu 282 kadın yaşamını yitirmiştir. Aile içi şiddet olaylarının izlenmesi bir hayli sınırlıdır ve sosyal hizmetlere herhangi bir yönlendirme yapılmamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2018).

2019 yılı İlerleme Raporuna göre, kadınların politik yaşamdaki temsili halen sınırlıdır. Toplamda, bir partiye bağlı milletvekili adaylarının %20,5’i kadınlardan biraraya gelmiş olsa da bunlardan çok azının parti listelerinde üst sıralarda yer almış olması sebebiyle milletvekillerinin yalnızca %17,3’ü kadındır. Bununla birlikte bir önceki yasama dönemindeki %14,7 kadın oranına nazaran ilerleme olmuştur. Bürokrasinin üst basamaklarında kadın temsili düşük olması kaygılandırmayı sürdürmektedir. Komisyonun 2018 referansları hala uygulanmamıştır, bu nedenle bu referanslar hala geçerlidir. Hukuki ve kurumsal çerçevede kadın-erkek eşitliği kurulmuştur. Fakat, mevzuatın yeterince dinamik bir biçimde yürütülmemesi ve bulunan dayanaklarının niteliğinin azalması nedeniyle, karar alma, istihdam, eğitim ve sağlık gibi alanlarda toplumsal cinsiyet farklılığı mevcudiyetini devam ettirmektedir. Aile içi şiddetin önlenmesi maksadıyla kadın ve erkeklerin eğitilmesine dair pek çok gayret gösterilmesi lazım gelmektedir. 2018’de, 440 kadın cinsiyet temelli şiddet sebebiyle vefat etmiştir ve yalnızca 317 kadın cinsel şiddete uğradığı için şikâyet etmişlerdir (Avrupa Komisyonu, 2019).

3.2.1. Türkiye’den Beklenenler

Türkiye’nin AB ile üyelik müzakereleri toplumumuzda kırılmalar meydana getiren değil ulusal birlik ve birliği güçlendiren bir sürece dönüştürülmelidir. Türkiye ile AB arasında karşılıklı güven oluşturularak, ahdi yükümlülöklere müteakbil olarak itaat edilmesi temel alınmalıdır. Dahası, Türkiye kendi yargı esas yöntemini mevzuatta ve pratikte AB

ölçünleriyle birebir uyumlulaştırmalıdır. Türkiye’yi de içine alan Avrupa bütünleşme projesinin komşu coğrafyamızdaki başlıca tesirleri, birebir Avrupa kıtasında olduğu gibi barış, güvenlik, istikrar, ekonomik gelişme ve demokratikleşme olmalıdır. AB üyesi ülkeler ile ilişkilerimiz ikili seviyede sağlamlaştırılmalıdır (Sanberk, 2011: 30).

AB, Türkiye’nin üyelik süreci içerisinde attığı adımların en mühimi olan toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda destekçi tavrı sergilemektedir. Türkiye’yi bekleyen birçok proje olduğunu ve bunlara yönelik desteklerini arttıracaklarını dile getirmektedirler.

Avrupa 2020 Stratejisi Avrupa Birliği Üyesi Devletlerin gerçekleştirmeyi vaat ettikleri ve Türkiye’de benzer tekamülleri esin kaynaklığı olabilecek kalitede bazı amaçlar belirlemektedir. Ölçülebilir beş AB hedefi bu süreci yönlendirecek olup, bu hedefler şunlardır: istihdam, araştırma ve inovasyon, iklim değişikliği ve enerji, eğitim ve yoksullukla mücadele için toplumsal cinsiyet eşitliği (Füle, 2013).

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üye olma aşamasında devlet dışındaki sorumluların faaliyetleri ve iç siyasal potansiyellerin önemi çok fazladır. Başkaca Avrupa Birliği Komisyonu her zaman, Türkiye’de bulunan insan hakları topluluklarını siyaset sürecine ilave etme düşüncesinde olmuştur (Doğan, 2003: 22).

İlerleme raporlarında da görüldüğü üzere; özellikle istihdam konusunda Türkiye AB’nin oldukça gerisinde kalmaktadır. Avrupa 2020 stratejisine göre, Avrupa’nın ulaşmak istediği istihdam oranı %75’tir. Bu orana ulaşamamakla birlikte, yine de yüksek oranlardan söz etmek mümkündür. Bugüne kadar AB ülkelerinde yapılan en kapsamlı araştırma AB Temel Haklar Ajansı tarafından yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, her 10 kadından 1’i cinsel şiddete maruz kaldığını ve 20 kadından biri de tecavüz kurbanı olduğunu açıklamaktadır. Bu rakam, AB üyesi ülkelerde 15 ila 74 yaşındaki tüm kadınlara uyarlandığında AB’de 9 milyon tecavüz kurbanı kadın olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, katılımcıların %22’si erkek arkadaşı veya eşi tarafından fiziki veya cinsel şiddete maruz kaldığını bildirmektedir (FRA, 2014).

Türkiye’nin AB’ye yaklaşımı, süreçte ilerlemeyi, Türk kimliğinin zengin yelpazesinden, tarihi ve kültürel içeriğinden onur duyarak; barış, gönüllü katılım iradesi ve uzlaşma kültürü temelindeki ortak hedefleri paylaşma temelinde sağlama çabasına dayandırılmalıdır. Türkiye Avrupa bütünleşmesinin aktif bir oyuncusu olabilmelidir (Sanberk, 2011: 31).

Türkiye-AB ilişkilerinde doğru bir hamle, Avrupa Komisyonu’nun da dile getirmiş olduğu gibi, ‘aktif ve güvenilir bir katılım süreci’ nin yaşama geçirilmesi ile muhtemel

olabilecektir. Bu durumun hayata geçirilebilmesi için de taraflar birbirlerini gerçek bir ortak olarak görmeye ve öyle hareket etmeye başlamalıdır. İlişkilerdeki doğru deneme kalitesi yüklenecek hakeza bir değişiklik içinde, AB Kıbrıs sorunu ve medeniyetler uyumundan daha çok Türkiye'nin üyelik mükellefiyetlerini yerinde sağlayıp sağlamadığı ile ilgilenmesi, Türkiye'nin de AB katılım sürecini önemle üzerinde durarak, evrensel normları kabullenme ve içselleştirme hususunda içtenlik göstermesi ve AB'nin tenkitlerini iç işlerine müdahale etme biçiminde algılamaması icap etmektedir (Göksel, 2013).

3.2.2. Türkiye'de Yapılanlar/ Yapılamayanlar

Türkiye'de demokratik olmayan yürütümlerin yok edilmesi, kişisel hak ve özgürlüklerde terfi edilmesi; hukukun üstünlüğünün sistemde yer alan tüm oyuncular tarafından sindirilip, daha iştirakçi ve daha anlayışlı bir ilkenin var olmasında koşulluluk ilkesi mühim bir güç olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere, Türkiye'de demokrasinin korunması için koşulluluk ilkesinin etkiel bir yapıya sahip olması için siyasi kriterler vardır (Sobacı, 2011: 91).

Türkiye'de kamu yönetimi alanında 2000'li yılların başında pek çok reform yapılmaya başlanmıştır. Bu reformların hepsi sivil, çoğulcu, şeffaf, etkin ve demokratik bir yönetim mekanizmasının oluşumu ile Türk kamu yönetiminde kemikleşen aşırı merkeziyetçi yönetim sisteminin değiştirilmesi adına yapılmıştır. 2000 yılında Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) oluşturulmuştur ve 2011 yılında Avrupa Birliği Bakanlığı adını alarak, Başbakanlık'a bağlanmıştır (Öztürk, 2018: 139).

1999 ve 2004 seneleri arasındaki zaman zarfında pek çok sahada yenilikler aktif hale gelmiştir. Bunlar içerisinde hususi olarak demokrasi ve insan haklarını ilerletmeye yönelik anayasa yenilikleri ve AB'ye uyum yasaları yer almaktadır (Aydın ve Keyman, 2004). 1999'dan 2002 senesinin Kasım ayına kadar iktidardaki Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) aracılığıyla meydana gelen koalisyon hükümeti 2001 yılında ortaya koyulan Anayasa değişikliği ile reformlara başlamış ve 2002 yılında üç uyum paketi ile reformları sürdürmüştür (Aydın ve Keyman, 2004: 15). 2002 senesinde gerçekleştirilen genel seçimler neticesinde tek başına iktidarı elde eden Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2004 yılına kadar Türkiye demokrasisini birçok sahada etkileyen ve ilerleten beş uyum paketini oluşturup ve yine 2004 yılında bir Anayasa değişikliğini gerçekleştirerek düzeltmeleri hızlandırmıştır (Aydın ve Keyman, 2004: 16-17). Başkaca bu

dönem itibariyle birçok yeni yasa, Dernekler Kanunu ve Medeni Kanun gibi, AKP hükümeti ve koalisyon aracılığıyla Meclisten geçirilerek kanunlaştırılmıştır.

2005 senesinden sonra gerçekleştirilen düzenleme süreci bir önceki döneme göre daha durağandır ama reformlar yine devam etmiştir. 2010 yılı itibariyle reformlar daha çok hukuk alanı üzerine eğilmiştir.

Türkiye'nin Avrupalılaşma evresinde de tıpkı Türkiye-AB ilişkilerinde yaşandığı gibi alternatif ve kararsız bir gözlem seyredilmiştir. 1999-2004 seneleri arasında Avrupalılaşma yolunda gerçekleştirilen çözümler sıkı ve hızlı bir biçimde hayata geçirilirken, 2005 yılından sonraki zamanlarda bir duraklama evresine girilmiştir. 2010 yılı sonrasında ise kesinleşmemiş iç politika ve Avrupalılaşmanın tersi yönünde gerçekleştirilen girişimler Türkiye'nin Avrupalılaşması sorununun hem sansasyon hem de karşıtlıklar içeren bir yapıda seyretmesine neden olmuştur (Yılmaz, 2014: 68).

2004 senesinin sonlarına doğru artan bir şekilde politik yönden müteessir bir AB koşulluluk ilkesinin yürütülmesi sebebiyle, AB koşulluluk ilkesinin “güvenilirliği (credibility)” incinmiş ve bu nedenden dolayı Türkiye'nin Avrupalılaşmasına etkisi azalmıştır (Yılmaz, 2014:69).

Sekiz bölümdeki müzakerelerin 11 Aralık 2006'da dondurulduktan sonra, bu güvensizlik belirlenmektedir ve koşulluluğun amacı ve teknik karakteri de tartışılmaya başlanmıştır. Yani 2010 yılında Türkiye'de AB kurumlarına güven sadece yüzde 27'de kalmış iken ‘güvenmemek’ yüzde 60 olmuştur (Savaşan, 2013: 64).

Türkiye’de başta AB üyeliği hususunda endişeli olan ve üyeliğe karşı çıkan bir grup gözetiminde değişik algıların oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Diğer bir anlatımla, cevabı tahmin edilen bu sindirilebilir durum, Türkiye'nin eline verilmiş, müzakere döneminin sonunda “bahane” olarak istifade edilecek yeni ölçütler olarak idrak edilmektedir. Bu durum ise, AB’ye ve AB yolculuğunda çıkılacak basamaklara yönelik bir şüphe ve olumsuz bir havaya girilmesine neden olmaktadır (Sobacı, 2011: 94).

2010 yılı sonrasında Avrupalılaşma istikametinde düzenlemeler hayata geçirilirken, Türkiye’de pek çok kesinleşmemiş tekâmül devam etmiştir. 2012 senesinde o zaman dönemin başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan tarafından bizzat açıklanan; hükümetin kürtaj ve sezaryen operasyonları hususunda bir yasa taslağı oluşturma aşamasında olduğu tartışmalı bir gündem meydana getirmiştir. Sayın Erdoğan yasa hazırlığını kürtaj ve sezaryen ameliyatlarının ülkenin nüfusunun artmasına engel teşkil etmesi sebebiyle açıklama yaparken, toplumun diğer birçok kısmı bu durumun temel haklara ve özgürlüklere aykırı olduğu

ifadesiyle tenkit etmiştir. Sonuç olarak kürtaj yasağı diye bahsedilen kesinleşmemiş yasa yerine sezaryanla doğuma kısıtlamalar getiren bir yasa Mecliste onanmıştır (Yılmaz, 2014: 67-68).

Türkiye’de AB üyelik süresince kadın hakları adına birçok gelişmeler yaşanmıştır. Yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinde eskiye oranla büyük yol katledilmiştir. Yapılan bu çalışma ve gelişmelerden bazıları aşağıda Kadın İstihdamı, Şiddet Mağduru Kadınların Korunması, Kadın Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmesi, Kadının Siyasette Temsili, Kadınların Eğitim İmkânlarının Arttırılması başlıkları altında açıklanmaktadır:

3.2.2.1. Kadın İstihdamı

Kadın işgücünün erkek işgücüne oranla daha çok maliyetli olması çalışma yaşamı süresince var olmasını güçleştirmektedir. Kadınların müdafaa edilmesi için hamilelik ve doğum izinleri, çocuk emzirme süreleri ve diğer koruyucu kararlar işverenler bakımından olumlu karşılanmamakta ve nihayetinde kadının çalışma hayatına olumsuz tesir etmektedir. Kadınların toplum içinde himaye edilmeye yoksun bir grup olduğu hakikatinden hareketle, hukuki koruma sağlanması gerekliliği evleviyetini korumaktadır. Kuşkusuz ki, kadınlara dair getirilen hukuki düzenlemeler çalışma hayatında kadın işçilere mühim haklar takdim etmekte ve işgücü pazarının mağduriyetlerine karşı koruma temin etmektedir (Hüseyinli ve Yiğit, 2017: 280).

AB mutabakat sürecinde benimsenen ‘Yeni İş Kanunu (2003-No.4857)’ ile çalışma yaşamında kadın ve erkeğe değişik davranış yapılarak, cinsiyet sebebiyle çok az ücret verilmesi yapılması ve cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret ödenmesinin önüne set çekilmiştir.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 72. Maddesinde, maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını tamamlamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaklanmıştır. 74. Maddesinde ise; Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı hafta çalıştırılmamaları esas alınmıştır. Doğum sonrası analık izninin sona ermesini takip eden süreçte çocuğunun bakımı ve yetiştirilmesi gayesiyle ve çocuğun yaşıyor olması kaydıyla kadın işçi ile üç yaşını geçmemiş çocuğu evlat edinen kadın veya erkek işçilere istemeleri durumunda birinci doğumda altmış gün, ikinci doğumda yüz yirmi gün, sonraki doğumlarda ise yüz seksen gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilmektedir. Hamilelik süresi boyunca kadın işçiye periyodik kontroller için ücretli izin verilmektedir.

4857 sayılı İş kanunu ile 1475 Sayılı İş Kanunu'nun kıdem tazminatına ilişkin 14. maddesi dışındaki maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. 1475 sayılı İş Kanunu'nun 14. Maddesinin (e) bendinde; “Kadının evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde kendi rızası ile iş sözleşmesini sona erdirmesi durumunda kıdem tazminatına hak kazanacağı hükme bağlanmıştır”.

5510 Sayılı Kanun'un 18. Maddesine göre sigortalı kadının analık durumu dahilinde, Kadın sigortalıların doğumdan önceki bir sene içerisinde en az doksan gün kısa vadeli sigorta primi bildirilmiş olması kaydıyla, doğumdan önceki ve sonraki sekizer haftalık sürede, çoğul gebelik halinde ise doğumdan önceki sekiz haftalık süreye iki haftalık süre eklenerek çalışmadığı her güne analık geçici iş göremezlik ödeneği ödenmektedir.

5510 Sayılı Kanun'un 16. Maddesine göre çalışan kadının veya çalışan erkeğin sigortalı olmayan eşine emzirme ödeneği ödenmektedir. Yine aynı kanunun 41. Maddesine göre sigortalı sayılanların ücretsiz doğum ya da analık izni süreleri ile sigortalı kadının, *üç defaya mahsus olmak üzere* doğum tarihinden sonraki iki yıllık süreyi aşmamak koşuluyla borçlanılacak sürelerde uzun vadeli sigorta kolları bakımından sigortalı kabul edilmemesi ve çocuğunun hayatta olması şartı ile talepte bulunulan müddetleri borçlanabilir (İş Kanunu, 2016).

Bu Kanun tanımlarına ek olarak memurlar için doğum yardım ödeneğinin yapılması, kadın memura 24 aya kadar verilebilen aylıksız izin hakkı, kadın çalışana altı aylık ücretsiz izin hakkı, malul çocuğu olan kadınlara yönelik fiili hizmet süresi zammı hakkı ve hamile çalışan kadın bakımından fazla çalışma saatinin ortadan kaldırılması gibi haklar kadınlara dair bazı yasal hükümlerin var olduğunu bildirmektedir. Bilhassa kayıt dışı istihdam da birçok kadının olduğu bilinmektedir. Bu durumun önüne geçmek adına bilhassa işverenlere yönelik bir takım destek teşviklerinin yapılması kadınların kayıt altında daha çok iş gücü piyasasında aktif rol almalarını sağlayabilmektedir.

Yapılan İş Kanunu değişiklikleri Türkiye’de kadınlar açısından bir nebze olsun iyileştirilirken, AB standartlarına uyum açısından hala eksikleri mevcuttur.

Türkiye’de kadın istihdamı temel sorun alanlarından biri olma özelliğini korumaktadır. Kadınların işgücüne katılma oranı 1990’da %34,1 civarındayken, 2002 yılında %26,9, 2004 yılında %25,4, 2010 yılı için %27,6’dır. 2011 yılı itibariyle Türkiye’de kadınların istihdam oranı %26, erkeklerin oranı %60,7’dir. AB’de kadınların istihdam oranı %59,1, erkeklerin oranı %72,8’dir. İstihdam da yer alan 4 kişiden sadece 1’i kadındır. Lise

mezunu kadınların istihdama katılım oranı %33,7, yükseköğretim mezunlarının oranı %70,8 dir.

2010 yılı verilerine göre, kente göre (23,7) kırsal alanda daha çok kadın işgücüne katılıyor (36,3) gibi görünse de kırsal alandaki 100 kadından 84'ü tarım kesiminde ve bunların %79'u herhangi bir ücret almaksızın aile işçisi olarak çalışmaktadır. İşteki konumları açısından durum incelendiğinde 100 kadından sadece 14, 1'i işveren konumunda çalışmakta, 50,7'si herhangi bir ücret veya yevmiye karşılığında çalışmakta ve 35,2'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışma hayatında faaliyet göstermektedir. Çalışma hayatında yer alan 100 kadından 58,5'i herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadan çalışmaktadır. Bürokraside üst düzey yöneticilerin %93'ü erkek, %7'si kadındır (Keskin, 2012: 8).

2019 yılı itibari ile Türkiye'de 3 kadın vali ve 16 kadın kaymakam görev yapmaktadır. Bu durum eskiye göre fazlasıyla artan bir sayı gibi görünse de hala kadının yönetimde eksikliğini göstermektedir.

Avrupa Komisyonu, kayıt dışı çalışma ile ilgili bildirdiği raporda, kayıt dışı çalışmayı, üye devletlerin düzenleyici sistemlerindeki değişiklikler kayda değer alınarak, niteliği itibariyle yasal, fakat kamu otoritelerine bildirilmemiş üretim faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Daha önce Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bazı çalışmalarda ise kayıt dışı çalışma tanımlanırken üretim faaliyetleri yerine ücretli faaliyetler yer almaktadır. Son çalışmalarda tanımın genişletildiği, böylece ücret karşılığı almaksızın yapılan üretim hareketlerinin kapsama girdiği görülmektedir (Sarica, 2006: 16-17).

Türkiye'de kayıt dışı istihdama yol açan faktörleri; makroekonomik nedenler, sosyal, mali ve kamusal sistemden kaynaklanan nedenler olarak sınıflandırmak mümkündür. Makroekonomik nedenleri istihdam, enflasyon, ekonomik krizler ve bütçe politikaları olarak nitelendirilmektedir. Sosyal nedenler; hızlı nüfus artışı, iç göçlerden kaynaklanan çarpık kentleşme, işsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk, eğitim seviyesinin düşüklüğü gösterilebilir. Mali nedenleri ifade etmek gerekirse; rekabet gücünün düşüklüğü, istihdam yükleri, diğer yasal yükler, işletmelerin finansman sorunları, istihdam edilme biçimlerinin değişimidir. Kamusal sistemden kaynaklanan nedenler ise; kurumlar arası koordinasyon eksikliği, kamu kesimine olan güvensizlik ve memnuniyetsizlik, denetimle ilgili sorunlar, vergi-prim af ve borç yapılandırılması kanunları, sosyal güvenlik ve sağlık sisteminden kaynaklanan sorunlar olarak sıralayabiliriz (Sarica, 2006: 47).

AB üyesi ülkelerin deneyimlerini baz alarak Türkiye'de uygulanması gereken stratejinin unsurlarını dört başlıkta ifade etmek mümkündür. Genel stratejinin temel unsurları

kayıtlı sektörlerin güçlendirilmesi, kişiler kayıtlı çalışmaya zorlama, kayıtlı sisteme girişlerin arttırılması, kişilerin tutum ve davranışlarının değiştirilmesi olarak tanımlanabilir (Sarica, 2006: 130).

Türkiye’de kayıt dışı işçilik kadınlar arasında daha fazladır ve kadınların istihdamı yeterli orana halen ulaşamamıştır (Füle, 2013).

Avrupa Birliği, Türkiye’nin kadınlar konusunda geri kalmış konularının aydınlığa kavuşmasında *önemli* bir tetikleyici olmuştur. Lakin yeterli sonuca ulaştıramamıştır. *Kadın hakları* konusunda birçok düzenleme, kanun hükmünde kararname ve istekler hala askıda kalmaya devam etmektedir.

3.2.2.2. Şiddet Mağduru Kadınların Korunması⁷

Türkiye’de gerçekleştirilen yasa tadilleriyle birlikte verilen cezalarda arttırılmaktadır. Şiddetin tanımları geliştirilerek cezaların ağırlığına dikkat çekilmiştir. Töre ve namus cinayetlerinin önüne geçilmesi için kadınlara dair yapılan her türlü şiddetin var olmaması için düzenlemelerde tadil yapılarak töre cinayetleri için ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yasadan geçirilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Türkiye’de şiddete maruz kalan kadınlara bakabilmek için nüfusu 50 binden fazla olan belediyelere sığınma evi açma mecburiyeti getirilmiş, şiddete maruz kalan kadın ve çocuklara danışmanlık hizmeti veren ALO 183 aile, kadın, çocuk, özürlü ve sosyal hizmet danışma hattı olarak faaliyete geçirilmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2012).

3.2.2.3. Kadın Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmesi

Sivil toplum kuruluşlarının geçmişten bugüne mevcut konumuna bakıldığında onların günümüzün toplumsal bir gerçekliği olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte toplumun realitesi olarak bilinen diğer kadın sivil toplum örgütlerinin de son on beş yirmi senede güvenilir bir artış meyili belirtilmiş olduğu dikkate alınmaktadır. Kadınların sivil toplum toplulukları içerisindeki çalışmaları kendileri için sosyal bir ortam hazırladığı gibi, bu toplulukların kadınlar için çok mühim bir toplumsallaşma meydanı olduğu da ifade edilebilir. Kadının sosyal hayatta ve toplumsal alanda var olması için; kadın topluluklarının kadın hakları için çaba sarf ettiği tesir ve yardımlar inkâr edilemez boyutta gerçektir (Kirman ve Işıklı, 2018: 191).

⁷ Ayrıca bkz. “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”, Kanun Numarası: 6284, Kabul Tarihi: 8/3/2012, Yayımlandığı R. Gazete Tarih: 20/3/2012, Sayı:28239, Tertip: 5, Cilt: 52.

Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerinin aksine, sivil toplumun gelişmesinde AB'nin öncülük etmesi, kadınların örgütlenmesini de derinden etkilemiştir. Diğer uluslararası kurumlar ülkede bağışçı olarak bir rol üstlense de Türkiye'nin AB adaylığı sivil toplumun gelişmesi tartışmalarında önemli rol oynamıştır. Bununla beraber, Türkiye, Helsinki Zirvesi'nde (1999) adaylık statüsüne eriştikten sonra bir süre topluluk programlarına da katılmıştır. O zamandan bu yana, "AB, sosyal ve siyasi değişime yol açmak ve demokratik politikaların gelişimini desteklemek hususunda, bir işbirlikçi/yerel kuruluş olarak dikkatini açık bir şekilde Türkiye'deki sivil topluma çevirmiştir" (Kuzmanovic, 2012: 14).

Böylelikle Türkiye, AB güdümlü bir sivil toplum gelişimi sürecine girmiştir ve bu sürecin belli dönemlerde sekteye uğrayarak da olsa devam ettiği söylenebilir. Bu bağlamda, Türkiye'deki kadın örgütleri AB fonları almaya başlamış, bu örgütler 'sivil toplumu' geliştirmeye yönelmiş ve sonuç olarak bu durum örgütlerin çoğunun odak noktasını değiştirmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen projeler, Türkiye'de demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak yorumlanabilir. AB fonlu sivil toplum programlarının, Türkiye'deki kadın örgütlenmesinin yeniden şekillenmesinde güçlü bir rol oynadığı açıktır (Gazioğlu, 2010).

Türkiye verilerinin dünya ile kıyasladığında Türkiye'de oturan insanların gönüllü aktivitelere katılımının OECD ortalamasının bir hayli altında kaldığı gözlemlenmektedir. Çocuk/genç kesim veya orta yaşlı kesim fark etmez, Türkiye'de gönüllülük bir hayli sınırlıdır. Bazı ülkelerin genç nüfusunda gönüllülüğün sınırlı olduğunu gözlemlense de aynı ülkelerin 30-49 yaş aralığında çok daha faal olduğu gözükmektedir. Japonya, Almanya ve Fransa buna örnektir. Güney Kore ve Yunanistan gibi ülkelerde ise gençlerin faal olduğunu, orta yaşlı kesimin gönüllülük faaliyetlerinden daha uzak olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye sahip olduğu sivil toplum kuruluşları bakımından dünya sıralamasında orta ve alt sıralarda yer almaktadır.

Türkiye'de dernekler ortak bir amaç için üyelik yöntemiyle faaliyet gösteren kuruluşlardır. Türkiye'de kurulmuş derneklerin %38,85'i bugün hala faal durumdadır. Türkiye'deki dernek üyelerinin %20,64'ü kadındır. 1994 yılında Türkiye'de 57,500 dernek varken, 2018 yılında bu sayının 115,000'ne çıktığı görülmüştür. Türkiye'de toplam 11.114.918 dernek üyesi vardır. Bu üyelerin %3'ünü kadınlar, %11'ini erkekler oluşturmaktadır; geriye kalan %86'lık kısım üye değildir. Dernek sayılarındaki düşüş dönemleri; 1971-72-73 sıkı yönetim dönemleri, 12 Eylül 1980 Darbesi ve 15 Temmuz 2016 sonrasında artış hızında büyük düşüş gözlenmiştir (Dokuz8Haber, 2018).

Türkiye’de belli başlı kadınlarla ilgili bilinen sivil toplum kuruluşları ise şöyledir: Mor çatı Derneği, Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV), Kadınlara Hukuki Destek Merkezi (KAHDEM), Kadın Dayanışma Vakfı, Kamer Vakfı, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Uçan Süpürge Kadın Derneği, Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, 1 Kadın 1 Hayat Derneği, Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER) ve Kadın Hareketi Derneği.

3.2.2.4. Kadının Siyasette Temsili

Demokratik bir oluşum için kadınların siyasal karar alma sürecinde yer almasının gerekli olduğu dile getirilmektedir; zira kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkilerden kaynaklanan farklı ekonomik, sosyal, siyasal menfaatlere sahip olarak siyasallaşmakta ve toplumsallaşmaktadır. Fakat kadınlar, demokratik idarelerde dahi siyasal karar alma sistemlerinden tarihsel olarak dışlanmışlardır (Sumbas, 2015: 103).

Türkiye’de kadın hakları konusunda pek çoğu gerçekleşse bile yeterli olmayan birçok konu hala mevcuttur. Bunlardan ilki, kadının siyasette daha çok temsil edilebilmesi için Türkiye’nin bu hususta çabalarını arttırması gerektiğidir. Türkiye ulusal, yerel ve belediyeler düzeyindeki siyasi karar alma mekanizmalarında kadının temsil oranlarında Avrupa Birliği ortalaması ve ulusal standartların gerisinde yer almaktadır.

Genel anlamda, günümüzde demokratikleşme yolunda kadınların siyasal sürece ve karar alma mekanizmalarına dahil edilmesi, çıkarlarının savunulabilmesi ve temsil edilmesi gerektiği üzerinde bir uzlaşma mevcuttur. Birleşmiş Milletler (BM), AB ve pek çok sivil toplum kuruluşu’da demokratikleşme yolunda bu sorunu çözmeye yönelik inisiyatif sağlamaya çalışmaktadır (Llanos ve Sample, 2008).

Kadınların kamusal alandan dışlanmış ve özel alanla özdeşleştirilmiş ya da farklı kamusal alanlar içine sıkıştırılmış olmalarından kaynaklanan, erkeklerden farklı sosyal, ekonomik ve politik deneyimleri ve dolayısıyla çıkarları vardır. Bu istek ve çıkarların karşılanabilmesi için de siyasal bir mücadeleye ve bu talepleri müdafaa edip iletecek bir temsile ihtiyaç duyacaklardır. Bu bakımdan demokratik bir yönetim için kadın temsili tartışmasını önemli kılan, kadınların hem öznal hem de bütünsel farklılıklarına dayalı bir politik özne olmalarıdır (Sapiro, 1981: 703-704).

Kadınların kamusal ve siyasal alanlardaki varlığı, demokratikleşme için önemli olan karar-alma mekanizmalarına ulaşım, denetim, eşit temsil ve katılım benzeri siyasal değerlerin topluma dağılmasına da yardımcı olmaktadır. Bu nedenle kadınların siyasal varlığı hem

kadınların kendilerinin bu değerleri özümsemelerine hem çocuklarına bu değerleri aktarmalarına hem de toplumun bu durumu olağan bulmasına yardımcı olmaktadır (Sapiro, 1981: 712). Bu çerçevede, kadınların temsil yoluyla kamusal alana dahil olması, daha demokratik bir toplumsal yapıya katkı sağlayabilmektedir.

Türkiye’de kadının siyasal yaşamda erkeğin yanında yer almasını anlamak açısından son seçimlerde aday gösterilen ve meclise giren kadınların yüzde dağılımına bakıldığında kadın açısından iyi olmadığı görülmektedir. Fakat erkek egemen bir toplumda ve özellikle de siyasetin tamamen erkek işi olarak görüldüğü ülkemiz şartlarında kadınlar erkekler arasından ayrılarak halkın desteğini almayı başarmışlardır. Toplum için örnek teşkil eden bu kadınlar, bir kadının hem anne hem ev hanımı hem de siyaseti birlikte götürebileceklerini topluma ve bu konuda özgüven eksikliği olan kadınlara kanıtlamışlardır.

Gelecek seçimler için yasal pozitif ayrımcılık önlemleri almak hala mümkün olmasa da siyasi partiler daha fazla kadın adayını içerebilir. Seçim listelerinde kadınlar daha uygun yerlere yerleştirilmelidir. Türkiye’deki seçimlerin sonucu ve TBMM’deki kadın milletvekili sayısı kadın hakları konusundaki zihniyetin ne ölçüde değiştiğine dair açık bir işarettir. Siyasi iradenin varlığı, eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çabalarının olmazsa olmazıdır (Bozkurt, 2007).

En son gerçekleştirilen 31 Mart seçimleri öncesi KA.DER’in yaptığı açıklamaya göre 8. 257 belediye başkan adayının sadece 652’si yani %7,89’u kadın adaylardan oluşmaktadır. Bu 652 kadın adaydan ise 30’u büyükşehir belediyelerini 38’i il belediyelerini, 174’ü ilçe belediyelerini yönetmek adına adaydı. Seçim sonrasında Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu’nun açıkladığı istatistiklere göre; Ak Parti’nin 77 ilde açıkladığı bin 243 belediye başkanı adayından yalnızca 25 tanesi kadın adaylardan meydana gelmekteydi. Bu 25 kadın adayın ise 6 tanesi belediye başkanlığı koltuğuna oturabilmiştir. Gaziantep’te Fatma Şahin, İstanbul Sancaktepe’de Şeyma Döğücü, Ankara Akyurt’ta Hilal Ayık, İzmir Kiraz’da Saliha Özçınar, Eskişehir Mihalgazi’de Zeynep Akgün, Samsun Ladik’te Nurhan Yapıcı Özel belediye başkanı olmuştur (Sivil Sayfalar, 2019).

CHP’nin 57 ilde açıklama yaptığı 904 belediye başkanı adayının 44 tanesi kadın adaylardan meydana gelmektedir. Bu kadın adaylardan ise 10 tanesi belediye başkanlığı koltuğuna oturabilmiştir. Aydın’da Özlem Çerçioğlu, İzmir Balçova’da Fatma Çalkaya, İzmir Selçuk’tan Filiz Cerit Sengel, İzmir Karaburun’da İlkay Girgin Erdoğan, Amasya Gümüşhacıköy’de Zehra Özyol, Denizli Bozkurt’ta Birsan Çelik, Denizli Merkez Efendi’de

Şeniz Doğan, Edirne Uzunköprü’de Özlem Becan, Karabük Safranbolu’da Elif Köse, Kocaeli İzmit’te Fatma Kaplan Hürriyet belediye başkanı olmuştur (Sivil Sayfalar, 2019).

TBMM’de Cinsiyete göre dağılım tablosu aşağıdaki gibidir (TBMM, 2018):

Parti Adı	Kadın		Erkek		Parti Toplam
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Adalet ve Kalkınma Partisi	53	% 18,28	237	% 81,72	290
Cumhuriyet Halk Partisi	17	% 12,23	122	% 87,77	139
Halkların Demokratik Partisi	25	% 40,32	37	% 59,68	62
Milliyetçi Hareket Partisi	4	% 8,16	45	% 91,84	49
İyi Parti	3	% 7,69	36	% 92,31	39
Bağımsız Milletvekili	0	% 0	4	% 100	4
Türkiye İşçi Partisi	0	% 0	2	% 100	2
Saadet Partisi	0	% 0	2	% 100	2
Demokrat Parti	0	% 0	1	% 100	1
Büyük Birlik Partisi	0	% 0	1	% 100	1
Genel Toplam	102	% 17,32	487	% 82,68	589

Eş başkanlık sistemi ile seçildiği her yerde kadın ve erkek temsiliyeti namına eşitliği oluşturmaya çaba harcadığını dile getiren HDP ise yasal ortamda eş başkanlık sisteminin yanıtı olmamasından kaynaklı olarak kazandığı 54 il ve ilçenin hepsinde eş başkanları bulunmasına karşın, resmi ortamda HDP’nin 24 kadın belediye başkan adayı seçimi kazanarak belediye başkanı olmuştur. Bağımsız adaylar arasında ise Bilecik Pazaryeri’nde belediye özel kalem müdürüyken şahsına psikolojik taciz (mobbing) uygulandığı gerekçesi ile işinden ayrılıp bağımsız olarak ilçe belediye başkanlığına aday olan Zekiye Tekin belediye başkanı olmuştur. MHP ve İyi Parti’den ise belediye başkanı olarak seçilen kadın aday olmamıştır (Sivil Sayfalar, 2019).

3.2.2.5. Kadınların Eğitim İmkânlarının Arttırılması

Eğitim, kadınların şahsiyet değerini yükseltici tesiriyle kadınların kimliklerini bulmasına katkıda bulunan bir iştir, benzer zamanda, kadınların gündelik hayatlarını daha iyi koşullarda devam ettirmelerinde ve kendin itimatlarını edinmede fonksiyoneldir. Çağdaş şehir hayatında, bilhassa kırdan kente göç eden ailelerde kadınların yüksek eğitim vasıtasıyla meslek edinmeleri geleneksel kültürün olumsuz tesirleriyle kösteklenebilmektedir. Şu vaziyet, dilediği halde eğitim yaşamında süreklilik sağlayamayan ve toplumsal hayatta etkili bir rol almak isteyen kadınlarda şahsiyet değerinin eksilmesine sebep olmaktadır. Eğitimsizlik, bilhassa şehir yaşam koşullarında kadın yaşam şartlarını zora sokan bir tesire sahiptir. Yüksek eğitim aracılığıyla meslek sahibi olan ve çalışma yaşamına katılan kadınların şahsiyet değeri,

bu eğitimsel sürece girilmediği vaziyete nispetle güçlenmekte, kendine itimat duyan bir kimlik oluşması muhtemel olmaktadır (Fidan, 2014: 12).

Türkiye’de 3 milyondan fazla kadın okuma yazma bilmemektedir. Okuma-yazma bilmeyen her 10 kişiden 8’ini kadınlar meydana gelmektedir. Okuma-yazma bilmeme oranı, her iki cinsiyet için de ‘gençlerden yaşlılara’, ‘kentsel nüfustan kırsal nüfusa’ ve ‘batıdan doğuya’ gidildiğinde yükselmektedir. Fakat bu değişkenlerin kadınlar üzerindeki tesiri erkekler üzerindeki tesirinden daha büyüktür. Okuma yazma bildiğini dile getiren 7 milyon kadın ise herhangi bir okula gitmemiştir. Halen yetişkin nüfus içerisinde beş kadından biri okur-yazar değildir ve yine altı kadından biri herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmamıştır (Keskin, 2012: 1).

Kadınların eğitim imkanlarına erişimi konusunda artış olmuştur. Hükümetin “Haydi Kızlar okula” kampanyasıyla cinsiyet farkı az çok kapanmış, fakat yeterli çoğunluğa ulaşamayan beldeler hala mevcuttur. Bunun yanında özellikle Güneydoğu bölgesinde kız çocuklarının erken yaşta okulu terk etme oranları hala yüksektir.

Kız çocuklarının eğitiminde fırsat eşitliğini engelleyen sebepler çoğunluktadır. Son senelerde gerçekleştirilen tüm kampanyalara rağmen ilköğretimden başlayarak eğitimin tüm aşamalarında okullaşma oranlarında arzulanan seviyeye varılamamıştır. Şu vaziyetin başlıca sebepleri; geleneksel yapıdaki toplumsal cinsiyet rolleri geleneksel kültüre özendirmekte ve kız çocuklarının okullaşmasının önündeki en mühim manilerden birini ortaya çıkarmaktadır. Kız çocukları erken yaşlarda evlendirilmektedir. Ekonomik bakımdan düşük gelir seviyesine sahip aileler çocuklarını okula yollamakta zorlanmaktadır. Pek çok çocuk, mevsimlik tarım işçiliği ve ev işçiliği gibi alanlarda çalıştığı için eğitim sisteminin dışında yer almaktadır. Coğrafi ve bölgesel farklılıklar eğitime katılım düzeyini fazlasıyla tesir etmektedir. Nüfusa kayıta yaşanan sorunlar ve kayıt ettirilemeyen çocuklar resmî kurumlar tarafından takip edilememektedir. Kırsal alanlarda ulaşım imkanlarının sınırlı olmasından ötürü eğitim hizmetlerinin ulaştırılmasında sorunlara neden olmaktadır. Halen bazı okullardaki alt yapı imkanları (tuvalet, yemekhane vb.) kız çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için uygun değildir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2009-2018 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde 15 ve yukarı yaş grubunda okuryazar olmayan nüfus oranı %9,2’den %3,6’ya gerilemiştir. Söz konusu oran erkeklerde %3,6’dan %1,1’e, kadınlarda %14,7’den %6,1’e düşmüştür. Bununla beraber, 2009’da okuma yazma bilmeyen nüfusun %80,4’ünü kadınlar oluştururken, 2018’de bu oranın %85,2’ye artması ilgi uyandırmıştır. Geçen sene okuryazar olmayan 2 milyon 197 bin 257 kişinin, 1 milyon 872 bin 141’i kadınlardan oluşmuştur. Bu

dönemde 25 ve yukarı yaştaki ilkokul mezunu kadınların oranı %44,3'ten %30,6'ya gerilerken, ortaokul ve dengi okul bitirenlerin oranı 2,3 puan artarak %7,2'ye ulaştı. Lise ve dengi okul mezunu kadınların oranı 3,8 puan artışla %16,4'e çıkmıştır. Yüksek okul ve fakülte mezunu kadınların oranı ise 8 puan artarak %7,3'ten %15,3'e yükselmiştir. Yüksek lisans mezunu kadınların oranı 10 yılda %0,5'ten %1,7'ye, doktora mezunlarının oranı ise %0,2'den %0,3'e çıkmıştır (Anadolu Ajansı, 2019).

SONUÇ

Bu çalışmada, AB'nin genişleme politikası kapsamında kadın haklarının Türkiye'de ne kadar dönüştürücü etkiye sahip olduğu incelenmiştir. Türkiye'den beklenenler, yapılanlar ve yapılmayanlar ortaya konmuştur.

AB'de toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ayrı bir önem arz etmektedir; bu nedenle AB hem kendi özünde ve hem üye devletlerde aynı önemi görmek istemektedir. AB'nin genişleme stratejilerinde ve raporlarında bariz olarak bu gözlemlenmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda üyelik süreci halen devam eden Türkiye'den de diğer aday ülkelerden beklediği gibi belli standartların uygulanması beklenmektedir.

Her yıl Avrupa Komisyonun geliştirdiği ve eleştirdiği Türkiye ilerleme raporlarına göre, Türkiye'de AB adına önlemler alınarak, yenilikler gerçekleştirilmektedir. Açılan fasıllar önderliğinde, üyelik için kaç adım daha atılması gerektiği tespit edilmektedir. AB'nin karar alma konusunda kadınların statüsüne, kadın istihdamına ve kadın haklarına ayrı bir önem verilmektedir. Çalışmada Türkiye'de bu hususların ne ölçüde yerine getirildiği tahlil edilmiştir. Türkiye'de kadın hakları ayrı bir başlık altında ele alınarak AB öncesi ve sonrası olarak incelenmiştir. AB öncesinde kadın hakları konusunda aslında çok da geri bir ülke olunmadığı, pek çok Avrupa ülkesinden önce kadınlara ilk siyasal hakların verildiği gözlemlenmiştir. İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulüyle birlikte kanunlaşan haklarla kadınlar bir adım daha ön plana çıkarılmıştır. AB sonrası durum ise öncesine göre çok daha iyidir. Kadın haklarına yönelik anayasal düzenlemelerle birlikte, kadınlara sosyal, ekonomik haklar ve ödevler verilmiştir.

İsviçre'den alınıp ülkemize birebir uygulanmaya çalışılan Medeni Kanun, kendi ülkesine göre geliştirilip uygulandığı için bizim ülkemizde birebir uygulanması pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Fakat 1 Ocak 2002'de yürürlüğe konulan Yeni Türk Medeni Kanun'u birçok tikanıklığın önünü açarak, bilhassa aile hukuku alanında şu ana kadar devam eden tekamüller ve değişimler dikkate alınarak düzenlenmiştir. Hala eksikleri olan Medeni Kanun, ilerleyen zamanlarda takip altına alınarak, uygun düzenlemelerle güncellenmesi toplum yararına olacaktır. Türk Ceza ve İş Kanun'unda da yapılan düzenlemeler ve değişiklikler mevcuttur. İki kanunda reform niteliğinde yenilikler içererek, özellikle kadınlar yararına hükümler içermektedir. Bunlar çalışma içinde ayrıntılı olarak ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda kadın istihdamının devlette ve özelde artırılması gerektiği görülmüştür. Bürokrasinin üst basamaklarında hala kadın sayısının çok az olması

endişe uyandırmaktadır. Türkiye’de kayıt dışı istihdamın önüne hala tam olarak geçilememiştir. Bu kayıt dışılık özellikle kadınlar arasında daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye’de her yıl kadına yönelik şiddet bir azalıp bir artmaktadır. Bu durumun önlenmesi pek mümkün olmasa da mağdurların korunması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği AB genişleme politikalarında yinelenerek ifade edilmektedir. Türkiye’de her yerel yapılanmanın bu konuda üzerine düşen görevleri fazlasıyla yapması beklenmektedir. Türkiye’de kadın sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi ve arttırılması gerekmektedir. Bu durum kadınların demokratik katılımının arttırılması, özgüvenlerinin gelişmesi için oldukça gereklidir. AB fonlu sivil toplum programlarının bu konuya katkıları fazlaca olmuştur. Kadınların siyasette temsili Türkiye’de oldukça zayıftır. Kadın haklarının ve politikalarının görüşülmesinde kadın sayısının TBMM’de yetersizliğinden ötürü ciddi gelişmeler yaşanmasının önünü kapatmaktadır. AB’nin bu konudaki tavrı oldukça nettir. Türkiye’de kadınlara sunulan eğitim imkanları eskiye oranla hükümetin yaptığı kampanyalar ve AB direktifleri ışığında önemli gelişmeler kaydetmiştir; fakat hala eksikler mevcuttur.

Sonuç olarak, ortaya çıkan bu çalışma kapsamında, küresel bir güç olan AB’nin üye ülkeler üzerinde olduğu kadar aday ülkelerinin eşitlik konusundaki politik düzenlemeleri üzerinde de etki gücü olduğu Türkiye örneği üzerinden görülmüştür.

Lakin AB’nin kadın hakları ve kadına dair ayrımcılık konusunda belirlediği bazı kriterler ve bu konuda demokrasinin korunması amacıyla da takındığı tavizsiz tavır elbette ki tartışılmaz bir gerçek olmasına rağmen; kadına uygulanan ayrımcılık en köklü ve toplumca normal karşılanan ayrımcılık şeklidir ve maalesef AB’nin içinde de karşılaşılabilen bir olgudur. Ayrıca AB’nin temel amacı sadece kadın haklarının sağlanması olmadığı için, tüm politik, kültürel ve sosyal program ve kurumlarını da bu yönde şekillendirmemektedir. Zaten kadın ve erkek arasında gerçek bir eşitlikten söz edilmek istenirse, AB gibi küresel güce sahip politik birliklerin bile yeterli olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Bunun için AB gibi küresel manada politik itici güce sahip birliklerin yanında, var olan toplumsal cinsiyetçi tutumları besleyen ataerkil zihniyetin değişmesi için çalışacak bir feminist irade örgütlenmesi yadsınamaz bir gerekliliktir.

Son olarak belirtmek gerekmektedir ki Türkiye-AB ilişkilerinin son dönemde bir çıkmazda olması ve kısa dönemde bu konuda bir ivme beklenmemesi ileriye dönük öngörülerde bulunmayı zorlaştırmaktadır. Türkiye- AB ilişkilerinde gerçek bir atılım, aktif ve güvenilir bir katılım sürecinin yaşama geçirilmesi ile muhtemel olabilecektir. Bu durumun gerçek olabilmesi için de taraflar birbirlerini gerçek bir partner olarak görmeye ve öyle

hareket etmeye başlamalıdır. İlişkilerdeki gerçek deneme kalitesi taşıyacak böyle bir değişiklik için de AB Türkiye'nin üyelik koşullarının sağlanıp sağlanmadığı ile alakadar olması, Türkiye'nin de AB katılım sürecini önem vererek evrensel normları kabullenme ve içselleştirme mevzusunda içtenlik göstermesi ve AB'nin tenkitlerini iç işlerine müdahale etme biçiminde görmemesi icap etmektedir.

ACAR, F. ve ARINER, H. Onur, (2009), Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İnsan Hakları Eğitimine Destek Projesi, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını, 4-18.

ADVISORY COUNCIL ON INTERNATIONAL AFFAIRS, (1999), *A Report on Relations Between Turkey and the European Union, Towards Calmer Waters*, Lahey, 10.

AKBAŞ, Gökşen, (2010), *Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi Özel Bilgi Notu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı.

AKİPEK, Serap, (2008), *Türk Mevzuatının Onaylanan Uluslararası Antlaşmalar ile Uyumlaştırılması Sorunu*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 21-22.

AKYOR, Gül, (1992), Kadın Hakları, Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Merkezi, İstanbul: Kültür Yayınları, Ekim-Kasım.

ANASTASAKIS, Othon ve DIMITAR, Bechev, (2003), *EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process*, South East European Studies Programme, European Studies Centre.

ANAYASA MAHKEMESİ (1976), , 13 Nisan 1976 Tarih ve E.1976/3, K.1976/3 Sayılı Karar, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 14.

ANAYASA MAHKEMESİ (1989), 27 Eylül 1989 Tarih ve E.1988/27, K.1988/27 Sayılı Karar, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 24.

ANKARA BAROSU, (2012), Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Hukuk Düzenlemeleri, Ed. Av. Ayşegül Güngör, Ankara: Koza Matbaacılık, 251-254.

ARAT, Y., (1998), Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Roller, 1934-1980, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Ed. Berkay Hacımiraçoğlu, A., Bilanço 98 Yayın Dizisi, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

ARSEL, İlhan, (1994), Şeriat ve Kadın, 12.Baskı, İstanbul.

ARSLAN, Gülay, (2011), *Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)*, Journal of Istanbul University Law Faculty, 62/1-2, Temmuz, 3-43.

ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı), KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2018), *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023*, Ankara, 16-17.

ATANASOVA, Gergana, (2004), *Governance through Conditionality*, Prepared for delivery at the 2004 Annual Meeting of the American Political Science Association, September.

ATATÜRK SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, (1967), Milli Eğitim Basımevi, C.II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

AVRUPA BİRLİĞİ AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ, (2000), *2000 Yılı Genişleme Stratejisi*, Ankara, 13-23.

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE DELEGASYONU, (2012), *AB ve Türkiye Kadınlar için Birlikte*, Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi.

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE DELEGASYONU, (2018), *Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda AB Neler Yapıyor?*, Brüksel: Avrupa Komisyonu-Fact Sheet.

AVRUPA KOMİSYONU, (1998), *Equal Opportunities for Women and Men: European Community Acts*.

AYBAY, Rona, (2006), *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları:113, 1.Baskı, Aralık.

AYDIN, S. ve KEYMAN, F.E., (2004), *European Integration and the Transformation of Turkish Democracy*, Centre for European Policy Studies EU-Turkey Working Papers, 2, 15-17.

AYDIN, Süleyman, (2016), *Türkiye’de Kadının istihdamı ve Kadına Dair Sosyal Güvenlik Uygulamaları*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,7.sayı.

AYTAÇ, Fethi, (1989), *Avrupa Konseyi ve Mahalli İdareler*, Türk İdare Dergisi.

BEAUVOIR, De Simone, (2010), “İkinci Cins” Evlilik Çağı, (Çev. Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi, 8. Basım, 24-127.

BERKTAY, Fatmagül, (1995), *Türkiye Solu’nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı?*, *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın*, Yay. Haz. Tekeli, Ş., İstanbul: İletişim Yayınları.

BERKTAY, Fatmagül, (2004), *Kadının İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını, 1-30.

BEŞE, Ertan, (2002), *Avrupa Birliği’nde İnsan Hakları: Hukuki ve Siyasi Perspektifler*, *Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri*, (Ed: Mustafa Aykaç, Zeki Parlak), Elif Kitabevi Yayınları, Kasım.

BİBER, Ahmet Emre, (2010), *Avrupa Birliği Üçüncü ve Beşinci Genişleme Süreci Çerçevesinde Türkiye-AB Katılım Müzakereleri Karşılaştırmalı Analizi*, e-journal of New World Sciences Academy Social Sciences, Volume:5, Number:1, Article Number:3C0032, 25-34.

BOZKURT, Enver, ÖZCAN, Mehmet ve KÖKTAŞ, Arif, (2001), *Avrupa Birliği Hukuku*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 64-67.

BOZKURT ŞENER, Ekin, (2011), *Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Değerlendirilmesi*, Ankara: KSGM, 10-11.

CAN, Ergüller, (2004), *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyeliğinin Yapısal Fonlar Üzerindeki Etkisi*, Ankara: Asil Yayınları, 1. Baskı, 205-207.

CAN, H., (2007), *Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sorunları, Türkiye AB İlişkileri*, (Ed. Efeğil, E. Erol, M.S.), Ankara: Orion Yayını.

CANBOLAT, İbrahim, (2004), *Avrupa Birliği ve Türkiye, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (Edt: İdris Bal), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

CANSEL, Erol, (1970), *Sosyal Devlet ve Aile*, Ankara Hukuk Fakültesi, 1969-1970 yılını açış dersi, 16.

CAPORAL, Bernard, (1982), *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Çev. Ercan Eyüboğlu, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 69-239.

COWARD, Rosalind, (1993), *Kadınlık Arzuları*, Ayrıntı, İstanbul, Nükhet Sirman'ın yazdığı "Önsöz".

ÇAKIR, Serpil, (2013), *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 58.

ÇAYHAN, Esra, (1997), *Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul: Boyut Yayınları.

ÇİÇEK, Atıl Cem, AYDIN, Selçuk ve YAĞCI, Bülent, (2015), *Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme*, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:9.

DAĞI, İhsan ve POLAT, Necati, (2004), *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Ankara: Liberte Yayınları, Ekim.

DONOVAN, Josephine, (1997), *Feminist Teori*, İletişim Yayınları.

DEDEOĞLU, Saniye, (2012), *Türkiye'de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı, Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş.

DENİZ, Bahar Yeşim, (2011), *Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi ile Etkileşim*, TBB Dergisi, Sayı 97.

DENK, C., (2008), *Tarihte ve Atatürk Döneminde Kadın*, Ankara: Kamal Yayınları, 114-115.

DEVİRİM, D. ve SCHULZ, E., (2009), *Avrupa Birliği'nde Genişleme Yorgunluğu: Genişlemeden Çok Sayıda Birliklere*, Araştırma Çalışması, 13/2009.

DIEZ, T., (2005), *Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering Normative Power Europe*, Millennium Journal of International Studies, 33(3), 613-636.

DİNLER, Veysel, (2008), *Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı Açısından İdarenin Sorumluluğu*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.

DOĞAN, E., (2003), *Sendikalar ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Siyaseti*, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Antalya, Sayı:6.

DOĞAN, İlyas, (2014), *Devlet ve Toplum Kurumlarına Yeni Yaklaşımlar*, 3. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, 237-238.

DOĞAN, İlyas, (2015), *İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, 169.

DOĞAN, İzzettin, (1979), *Avrupa Toplulukları Kurumları ve Yetkileri Açısından AET Hukuku'nun Milli Hukuklara Üstünlüğü*, Birinci Avrupa Hukuku Haftası Dergisi, İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi Avrupa Hukuku Araştırma ve Eğitimi Merkezi Yayını, Sayı:1.

DOĞRAMACI, Emel, (1989), *Türkiye'de Kadının Dünyası ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 11-135.

DOĞRU, Osman, (1998), *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı*, İstanbul: Beta Yayınları, 67-78.

DURA, C. Ve ATİK, H., (2007), *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

EGEBERG, Morten, (2002), *The European Commission*, European Union Politics, Bristol, 131; PETERSON, John, (2002), *The College of Commissioners*, The Institutions of the European Union, Oxford University Press, USA.

ERALP, Nilgün Arısan, (2014), *Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceğine Bakış*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Tepav Değerlendirme Notu, Ocak.

ERDEM, Jülide Gül, (2017), *Yargı Kararlarında Kanun Önünde Eşitlik İlkesi ve Kadın Erkek Eşitliği*, The Academic Elegance, Akademik Hassasiyetler.

ERDOĞAN, M., (1997), *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

ERDOĞAN, M., (2006), İnsan Hakları, Ankara: Matus Basımevi Reklam ve Yayıncılık.

ERYILMAZ, Sevinç, (2013), Kadın ve toplumsal cinsiyet (Avrupa ve Türkiye’de Kadın), Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz, *Avrupa Birliği’ne Giriş*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 1.Baskı.

ESER, Burçin Yılmaz ve TERZİ, Harun, (2008), *Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:30, 237-241.

ESLEN ZİYA, Hande, (2012), *Türk Ceza Kanunu Değişiminde Kadın Aktivistler: Bir Lobicilik Hikayesi*, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt:15, Sayı:1.

FİDAN, Fatma Zehra, (2014), *Eğitim ve Benlik Saygısı: Kadın Kimliğinin Eğitim Yoluyla Yeniden İnşası*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Sayı:2/2.

FRA: European Union Agency For Fundamental Rights, (2014), Violence against women: an EU-wide survey.

GAZİOĞLU, E., (2010), Mobilizing for Women’s Organisations: Women Activists Perception of Activist Women’s Organization in Turkey, (Basılmamış Doktora Tezi), York: University of York.

GERŞİL, Gülşen, (2015), *Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:22, Sayı:1.

GLENN, Johson, (1998), İnsan Haklarının Evrensel Bildirgesi ve Onun Tarihçesi, (Terc. Muhammet Jafer Puyande), Tahran: Ney Yayını.

GÖÇMENER Sinem, (2008), *Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Kadın Erkek Eşitliği*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÖKSEL, Nigar, (2013), *Turkey’s Europeanization: Conspiracy or Democracy?*, The German Marshall Fund of the United States, On Turkey Series, 12 November 2013.

GÖREN, Zafer, (1999), Kota Düzenlemelerinin Anayasaya Uygunluğu, *Anayasa Yargısı*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, Cilt 16, Sayı:6.

GÖZAYDIN, İ., (2008), Turkey, The Oxford Encyclopedia of Women In World History, Vol.4, Ed. Smith, B.G., Oxford: Oxford University Press.

GÖZLER, Kemal, (2007), Hukuka Giriş, 4. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 144-313.

GÖZLÜGÖL, Said Vakkas, (1999), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.

GÜNDÜZ, Aslan, (2000), Milletlerarası Hukuk (Temel Belgeler, Örnek Kararlar), 4. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

GÜNER, Tuğba, URAL USLAN, Yurdanur ve ÇİÇEK, Özal, (2014), *Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Kadın İstihdamının Karşılaştırmalı İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt:5, Sayı:10, 56-73.

HUGUES, De Jouvenel, (1996), *Toplumdaki Yeni Eğitimler, European Commission*, Avrupa Sosyal Politikası üzerine Çalışmalar Resmi Yayını, (çeviren: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği).

HÜSEYİNLİ, Namık ve YİĞİT, Yusuf, (2017), *İş Hukuku'nda Kadın Çalışanların Korunmasına İlişkin Hukuki Düzenlemeler (Azerbaycan ve Türk İş Hukuku Karşılaştırmalı Olarak)*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2.

IRMAK, Sadi, (1981), *Atatürk Devrimleri Tarihi*, İstanbul.

İNAN, A., (1964), Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Tarih Boyunca Türk Kadınlarının Hak ve Görevleri, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 33-79.

İNAN, Afet, (1982), Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 102-195.

İNÖNÜ, İsmet, (1998), *Hatıralar Cumhuriyet'in İlk Yılları (1923-1938)*, I-II, İstanbul, 101-102.

İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ ON YILI ULUSAL KOMİTESİ, (2001), İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi 2000 Yılı Çalışmaları, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

KADININ İNSAN HAKLARI-Yeni Çözümler Derneği, (2005), *Turkish Civil and Penal Code Reforms From A Gender Perspective: The Success of Two Nation wide Campaigns*, İstanbul: WHHR Publications.

KAHRAMAN, H.B., (2013), Türkiye'de Çağdaş Sanat, İstanbul: Akbank Yayınları, 14.

KAHRAMAN, M., (2015), *Anayasada Kadın Hakları, Powerpoint sunu, Kadına Şiddet ve Haklarına Duyarlılık Paneli*, 9 Mart, Hatay Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü.

KAPLAN, Emine Tuncay, (2000), *Kadın İşçinin İş İlişkisinden Doğan Hakları ve Korunması*, T.C. Başbakanlık Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü, Hukukta Kadın Sempozyumu, Ankara.

KAPLAN, Leyla, (1998), *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1-172.

KARAL, Enver Ziya, (1980), *Atatürk ve Kadın Sorunu*, Atatürk ve Devrim Konferans ve Makaleleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARTAL, Filiz, (2016), *Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 49, Sayı: 3, 59-87.

KAYPAK, Şafak ve KAHRAMAN, Mehmet, (2016), *Türkiye’de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:13, Sayı:33, 309-313.

KESİCİ, Mehmet Rauf ve SELAMOĞLU, Ahmet, (2005), *Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm*, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, Haziran, 25-46.

KESİCİ, Mehmet Rauf, (2011), *Avrupa Emek Piyasası Dinamikleri ve Avrupa İstihdam Stratejisi Temelinde Türkiye’nin Uyum*, Çalışma ve Toplum, 2011/1.

KESKİN, Nuray, E., (2012), *Türkiye’de Kadın ve Eğitim*, On dokuz Mayıs Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi, 1-8.

KILIÇ, Selami, (1991), *Osmanlı Aydınlarının Kalemiyle Türk kadını ve Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişmesi*, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dergisi, Sayı 5.

KILIÇ, Zülal, (1998), *Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço 1998: 350-352.

KISIKLI, E., (2008), *80. Yıl Dönümü’nde Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri*, Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 2008, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

KİRMAN, M. Ali ve IŞIKLI, Ö. Faruk, (2018), *Women’s Civil Society Organizations: A sociological Study, Kadın Sivil Toplum Örgütleri: Sosyolojik Bir Araştırma, Antakya/Hatay*, Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2.

KOCACIK Faruk ve GÖKKAYA Veda, (2005), *Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları*, Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 6, Sayı:1.

KOÇ, Yıldırım, (2001), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Ankara: Türk-İş Eğitim Yayınları, No.66, 11-14.

KORKMAZ, Z., (1982), *Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması*, Ankara: DTCF.

KOLAY, H., (2015), *Kadın Hareketinin Talepleri, Süreçleri ve Kazanımları*, EMO Kadın Bülteni (3), 5-11.

KURNAZ, Şefika, (1992), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 39-51.

KURŞUNLU, Elif, (2004), *Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanması Çerçevesinde İdari Kapasite*, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ulusal Program Dairesi, Uzmanlık Tezi, Ankara.

KUYAKSİL, A., (2009), *Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Gelişimi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11, 346-349.

KUZMANOVIĆ, D., (2012), *Refractions of Civil Society in Turkey*, Hampshire: Palgra ve Macmillan.

LEWIS, Ilana Lansberg, (1998), *Bringing Equality Home Implementing CEDAW*, UNIFEM.

LLANOS, B. ve SAMPLE, K., (2008), *30 Years of Democracy: Riding the Wave? Women's Political Participation in Latin America*, Peru: Imprenta Miraflores E.I.R.L, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA).

LORENA, Rincon-Eizaga, (2008), *Human Rights in the European Union*, Conflict Between the Luxembourg and Strasbourg Courts Regarding Interpretation of Article 8 of the European Convention on Human Rights, Revista Colombiana de Derecho Internacional, Issue 11.

MANİSALI, Erol, (2002), *İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı*, İstanbul: Otopsi Yayınları.

MANNERS, I., (2002), *Normative Power Europe: A contradiction in Terms?*, JCMS: Journal of Common Market Studies, 40(2), 235-258.

MARESCEAU, M., (2003), *Pre-accession, Cremona, M.(der.)*, The Enlargement of the European Union, Oxford: Oxford University Press.

MC CORMICK, John, (2014), *Avrupa Birliği'ni Anlamak*, (Çevirenler: Yusuf Şahin, Hasan Hüseyin Şahin), Ankara: Big Bang Yayınları, 1.Baskı, 145-159.

MOROĞLU, Nazan, (2002), *Kadınların İnsan Hakları Bildirisi ve Ek İhtiyari Protokol*, Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu'na Armağan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:718.

MOROĞLU, Nazan, (2012), *Kadının kimlik sorunu "Kadının Soyadı"*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Mart-Nisan, Sayı: 99.

MUMCU, Ahmet, (1996), *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, 139-141.

OĞUZ, Gönül, (2012), *Avrupa Birliği'nin Genişleme Yorgunluğu Sürecinde AB-Türkiye İlişkileri*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar, Cilt:8, Yıl:8, Sayı:1.

ORTAÇ, Selahattin, (1985), *Halkın Eğitimine Hizmet Edenler*, Ankara: TBMM.

ORTAYLI, İlber, (1995), Türkiye'nin Batılılaşma Hareketlerine Genel Bakış, *Avrupa Birliği El Kitabı*, Ed. M. Özdemir-S. Altınışik, Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayınları.

ÖKMEN, Mustafa ve CANAN, Kadri, (2009), *Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimi*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Manisa, Cilt:16, Sayı:1.

ÖZARSLAN, Bahadır Bumin, (2005), *Avrupa Birliği Komisyonu*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies), İzmir, Cilt:5, Sayı:2.

ÖZBUDUN, Ergun, (2018), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 118.

ÖZDAMAR, Demet, (2009), *Cedaw Sözleşmesi*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

ÖZER, M. Akif, (2008), *Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye*, Sayıştay Dergisi, Cilt:19, Sayı:69.

ÖZER, M. Akif, (2009), *Avrupa Birliğine Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Manisa, Cilt:16, Sayı:1, 90-93.

ÖZKURT, Zeynep, (2013), *AB Koşulluluğu ve Türkiye'nin Reform Süreci*, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Temmuz-Ağustos, Sayı:183.

ÖZKURT, Zeynep, (2014), *Türkiye'nin Kadın Hakları konusunda AB'ye Uyum Süreci*, Euro Newsport, Mayıs, 66-69.

PIERINI, Marc, (2013), *Two Squares One Requirement*, Hürriyet Daily News, 9 Aralık 2013.

RAMAZANOĞLU, Caroline, (1998), *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, (Çev. Mefkure Bayatlı), İstanbul: Pencere Yayınları.

RITTBERGER, Berthold, (2005), *Building Europe's Parliament: Democratic Representation Beyond the Nation-State*, Oxford: Oxford University Press.

SAĞDIÇ MAY, Deniz, (2015), *1980 Sonrası Kadın İmgesinin Yazılı Medyada Kullanım Yöntemlerinin Türk Plastik Sanatına Etkileri*, Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SANBERK, Özdem, (2011), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bilgesam, Rapor No:3, 30-31.

SAPIRO, V., (1981), Research Frontier Essay: When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women, American Political Science Association, Volume:75, No:3, 703-712.

SARICA, Ahmet Oğuz, (2006), *Kayıt Dışı İstihdam ve Mücadale Yöntemleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Planlama Uzmanlığı Tezi, Ankara, 16-130.

SAVAŞAN, Zerrin, (2013), The Credibility of EU Human Rights Conditionality: Turkey's Case, Turkey's Accession to the European Union Political and Economic Challenges, Ed. Belgin Akçay and Bahri Yılmaz, United Kingdom: Lexington Books.

SCHIMMELFENNIG, F. ve SEDEMEIER, U., (2004), Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe, Journal of European Public Policy, 11(4), 661-679.

SCHIMMELFENNIG, F., (2001), Liberal Identity and Post nationalist Inclusion: The Eastern Enlargement of the European Union, L., E., Cederman (Ed.), The Expansion of Western European Regional Organization, Boulder: Lynne Rienner Publications, 165-186.

SMISMANS, Stijn, (2004), EU Employment Policy: Decentralisation or Centralisation through the Open Method of Coordination, EUI Working Paper Law, No:2004/1, 2.

SMITH, E.K., (2003), EU Membership Conditionality, Cremona, M.(der.), The Enlargement of the European Union, Oxford: Oxford University Press.

SOBACI, Mehmet Zahid, (2011), *Avrupa Birliği Koşulsallığının Etkinliği Bağlamında Türkiye'de Reform Üzerine Bir Analiz*, Avrupa Çalışmaları Dergisi, Ankara, Cilt:10, No:1.

SPENCE, David, (2006), The European Commission, (der.), 3.ed., Londra: John Harper.

SUMBAS, Ahu, (2015), *Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine bir Tartışma*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ekim Sayısı, No: 53.

SÜRAL, Nurhan, (2000), *Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Çalışan Kadınlara İlişkin Düzenlemeleri ve Türkiye*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Hukukta Kadın Sempozyumu, Ankara.

SÜRAL, Nurhan, (2002), *Avrupa Topluluğunun Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliğine Dair Düzenlemeleri ve Türkiye*, Ankara: KSSGM Yayını.

ŞENEL, Alaeddin, (2004), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 11.B., Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 15-24.

TACİR, Hamide, (2017), *Evli Kadının Kendi Soyadını Kullanması Konusunda Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Değerlendirilmesi*, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Haziran, Cilt:5, Sayı:1.

TALAY KEŞOĞLU, B., (2007), *Socialist Women's Organizations In Turkey Between The Years 1975-1980*, Phd Thesis, Boğaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul, 1-181.

TANLAK, Pınar, (2013), *Türkiye AB İlişkilerinin Gelişimi*, Avrupa Birliği Bakanlığı, Eğitim ve Kurumsal Yapılanma Başkanı, 11 Kasım 2013 tarihinde Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde düzenlenen Ankara Üniversitesi Jean Monnet Konferans Dizisi 2013-III'de sunulan tebliğ, 20-24.

TAŞ, G., (2016), *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri*, Akademik Hassasiyetler, 163-175.

TAŞKIRAN, Tezer, (1973), *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

TATLIDİL, Prof. Dr. Ercan ve XANTHACOU, Yota, (2015), *Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları*, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 2-4.

TATLIER BAŞ, Meryem Meltem, (2011), *Avrupa Birliği'nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi*, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.IV., (1 Teşrin-i Sani/Kasım 1928), 9-31.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2014), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Hakları*, Ankara.

TECER, Meral, (2007), *Avrupa Birliği ve Türkiye: Sorular- Yanıtlar*, Ankara: TODAİE Yayınları, 21-22.

TEKELİ, Şirin, (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 193-196.

TEKELİ, Şirin, (1989), *80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi*, İstanbul: Birikim Yayınları, 35-36.

TEKELİ, Şirin, (1995), *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar*, Yay. Haz. Tekeli, Ş., İstanbul: İletişim Yayınları.

TEKİNALP, Gülgören ve TEKİNALP, Ünal, (1997), Avrupa Birliği Hukuku, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 1. Baskı, 159-160.

TEKİNALP, Gülgören ve TEKİNALP, Ünal, (2000), Avrupa Birliği Hukuku, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2.Baskı.

TEZCAN,ERCÜMENT, (1997), *Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliği ve Avrupa Birliği Çerçevesindeki Uygulamalar*, 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı, 19-21 Kasım 1997, 199-200.

TEZCAN,ERCÜMENT, (2002), Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey, İstanbul: İletişim Yayınları.

TEZEL, S., (1983), Atatürk ve Kadın Hakları, Türk Ticaret Bankası'nın Cumhuriyetin 60. Yılına Armağanı, Ankara: TTK Yayını.

TOKGÖZ, Gülay, (2012), Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş..

TONGUL, Neriman, (2004), *Türk Harf İnkılabı*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 33-34.

TURAN, Şerafettin, (1995), Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938), 3.Kitap, 1.Bölüm, Ankara: Bilgi Yayınları.

TÜRK, H. Sami, (2000), *Açılış Konuşması*, Hukukta Kadın Sempozyumu 30 Eylül-1 Ekim 1999, Ankara: KSSGM Yayını.

TÜRKMEN, Füsün, (2003), Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, (Derleyen: Beril Dedeoğlu), İstanbul: Boyut Kitapları, Ekim.

ÜLGER, İrfan Kaya, (2003), Avrupa Birliği Ansiklopedisi, İstanbul: Turksab AB-Türkiye İş birliği Derneği Yayını.

YILDIRIM, R., (2003), Devlet Yapısı ve Nitelikleri (Anayasa Hukuku Ders Notları), Diyarbakır: Akader Yayınları, No:2.

YILMAZ, Gözde, (2014), *Türkiye, Avrupalılaşma ve Yerel Değişim*, Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:22, Sayı:2.

YUVALI, Ertuğrul, (2013), *4857 Sayılı İş Kanunu'nun ve İlgili Mevzuatın Kadın İşçiler İle İlgili Hükümlerine Genel Bir Bakış*, TBB Dergisi, Sayı: 106.

WOLTE, Sonja, (2003), The International Human Right of Women, An Overview of the Most Significant International Conventions and the Instruments for their Implementation,

Sector Project Strengthening Women's Rights, Ministry of Economic Cooperation and Development, Germany.

ZSUZSA, Wopera, (2009), The General Principles of Law at the Practice of European Court of Justice, Juridical Current, Volume:12, Issue:1.

İnternet Kaynakları

ACAR AZKIN, Nurhan, (2015), *Türk Medeni Kanunun Kabulü ve Değişiklikler Üzerine*, Çerkezköy Gazetesi, 19 Şubat 2015, <http://www.cerkezkoy.com.tr/turk-medeni-kanununun-kabulu-ve-degisiklikler-uzerine-makale,98.html>, Erişim Tarihi: 20.06.2019.

AB TÜRKİYE DELEGASYONU, (2016), *AB ve Türkiye Kadınlar İçin Birlikte*, https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2017-01/EU_for_women_TR_2016_v7.pdf, Erişim Tarihi: 15.06.2019.

AB TÜRKİYE DELEGASYONU, (2018), https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2018-03/EU%20factsheet%20on%20gender%20equality_BC.pdf, Erişim Tarihi: 15.06.2019.

ANADOLU AJANSI, (2019), *Okur Yazar Olmayanların yüzde 85,2'si Kadın*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/okuryazar-olmayanlarin-yuzde-85-2si-kadin/1504120>, Erişim Tarihi: 13.11.2019.

AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI, (2019), *AB'ye Genel Bakış*, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf, Erişim Tarihi: 13.07.2019.

AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI, (2017), *Avrupa Birliğinin Genişlemesi*, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html, Erişim Tarihi: 22.06.2019.

AVRUPA KOMİSYONU(1999), *Türkiye 1999 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, Erişim Tarihi: 11.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU(2000), *Türkiye 2000 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, Erişim Tarihi:12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU (2002), *Türkiye 2002 Yılı İlerleme Raporu*, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiyenin_Avrupa_Birligine_Katilim_Surecine_Iliskin_2002_Yili_Ilerleme_Raporu%E2%80%8B.pdf, Erişim Tarihi: 13.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU (2003), *Türkiye 2003 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, Erişim Tarihi: 11.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2001), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2001 Düzenli Raporu*, <http://www.tohav.org/Content/UserFiles/ListItem/Docs/katalog9330turkiyenin-katilim-yonunde-ilerlemesi-uzerine-komisyunun-duzenli-raporu-2001.pdf>, Erişim Tarihi: 11.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2004), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2004 Düzenli Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, Erişim Tarihi: 11.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2005), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2005 Düzenli Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, Erişim Tarihi: 11.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2006), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2006 Düzenli Raporu*, https://ab.gov.tr/files/Duyurular/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2007), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2007 Düzenli Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2008), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2008 Düzenli Raporu*, , https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2009), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2009 Düzenli Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2010), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2010 Düzenli Raporu*,

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2012), *Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2013), *Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2014), *Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2015), *Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2016), *Türkiye 2016 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/son_2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2018), *Türkiye 2018 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komision_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU, (2019), *Türkiye 2019 Yılı İlerleme Raporu*, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-tr.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

AVRUPA KOMİSYONU (EUROPEAN COMMISSION), (2018), *Kadınların Temsili*, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-balance-decision-making-positions_en#tacklingthedivide, Erişim Tarihi: 23.07.2019.

AVRUPA KONSEYİ (COUNCIL OF EUROPE), (2018), *Gender Equality Commission*, <https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-commission>, Erişim Tarihi: 15.07.2019.

AVRUPA KONSEYİ (COUNCIL OF EUROPE), (2018), *İstanbul Sözleşmesi, Korkudan Uzak, Şiddetten Uzak*, <https://rm.coe.int/168046fc89>, Erişim Tarihi: 21.06.2019.

AVRUPA KONSEYİ TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ STRATEJİSİ 2014-2017, <https://rm.coe.int/1680590177>, Erişim Tarihi:15.06.2019.

BOZKURT, Emine, (2007), *Women's Human Rights; Turkey's Way to Europe*, https://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_84.pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2019.

ÇEVİKÖZ, Ünal, (2017), *Avrupa Konseyi*, Nisan, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/avrupa-konseyi-40439636>, Erişim Tarihi: 14.06. 2019.

COŞKUN, Nihal, (2000), *Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliği*, <http://www.ttb.org.tr/MSG/dergi/nisan02/11.html>, Erişim Tarihi:15.07. 2019.

DOKUZ8HABER, (2018), *Verilerle Sivil Toplum ve Dernekler: Türkiye Demokratikleşmeye ne kadar gönüllü?*, <https://dokuz8haber.net/gundem/insanhaklari/verilerle-sivil-toplum-ve-dernekler-turkiye-demokratiklesmeye-ne-kadar-gonullu/>, Erişim Tarihi:12.11.2019.

DW Made For Minds, (2007), *AB için Kadın Hakları Ön koşul*, <https://www.dw.com/tr/ab-i%C3%A7in-kad%C4%B1n-haklar%C4%B1-%C3%B6n-ko%C5%9Ful/a-2519749-0>, Erişim Tarihi: 15.07.2019

DW Made For Minds, (2010), *Kadın-erkek eşitliği kâğıt üzerinde kalıyor*, <https://www.dw.com/tr/kad%C4%B1n-erkek-e%C5%9Fitli%C4%9Fi-ka%C4%9F%C4%B1t-%C3%BCzerinde-kal%C4%B1yor/a-5444728>, Erişim Tarihi: 30.09.2019.

EIGE, (2019), *Gender Statistics Database*, <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/browse/wmidm>, Erişim Tarihi: 23.07.2019.

EUR, Lex, (2012), *Menkul Kıymetler Borsası'nda Listelenen Şirketlerin İcracı Olmayan Yöneticileri Arasındaki Cinsiyet Dengesinin Arttırılması ve Avrupa Birliği'nin Yönetim Kurulu ve Konseyi Yönetimi Önerisi /*COM/ 2012/ 0614 finali-2012/0299 (COD)*, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1441109473231&uri=CELEX%3A52012PC0614>, Erişim Tarihi: 23.07.2019.

EWL, (2010), *From Beijing to Brussels: an Unfinished Journey*, European Women's Lobby, www.womenlobby.org/, Erişim Tarihi:18.09.2019.

FÜLE, Stefan, (2013), *AB-Türkiye: Kadının İnsan Haklarındaki Gelişmeler*, 7 Kasım 2013, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/ab-turkiye-kadinin-insan-haklarindaki-gelismeler-4845>, Erişim Tarihi: 22.06.2019.

GANNON, Brenda, PLASMAN, Robert, RYCX, François ve ILAN, Tojerow, (2005), *Inter-industry Wage Differentials and the Gender Gap; Evidence from European Countries*, İZA Discussion Papers, www.iza.org/, Erişim Tarihi: 19.09.2019.

GLOBAL COMPACT NETWORK TÜRKİYE, (2019), <https://www.globalcompactturkiye.org/kadinin-guclenmesi/>, Erişim Tarihi: 17.07.2019.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ, (2015), *Pekin +20'de Küresel Düzeyde Kadın Hakları*, <https://tr.boell.org/tr/2015/05/08/pekin-20de-kuresel-duzeyde-kadin-haklari>, Erişim Tarihi: 17.07.2019.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, (2018), *Avrupa Birliği Yasal Çerçeve*, https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=30, Erişim Tarihi: 14.06.2019.

İŞ KANUNU, (2016), *İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Kadın Olmak*, <http://iskanunu.com/sizin-sorduklariniz/2663-is-ve-sosyal-guvenlik-hukukunda-kadin-olmak/>, Erişim Tarihi: 10.11.2019.

KADIN VE DEMOKRASİ DERNEĞİ (KADEM), (2016), *Yıllara Göre Yasal Düzenlemeler*, <http://kadem.org.tr/kadinlara-yonelik-yasal-duzenlemeler/>, Erişim Tarihi: 11.11.2019.

KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (2008), *Türkiye'de kadının durumu*, Ankara: Başbakanlık Yayını, <https://sugender.sabanciuniv.edu/sites/genderforum.sabanciuniv.edu/files/headlines/KSGM-kadindurumu2008.pdf>, Erişim Tarihi: 11.11.2019, 1-4.

KAGİDER, (2018), *Türkiye ve AB'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Avrupa Parlamentosu'nda Tartışıldı!*, <https://kagider.org/kurumsal/basin-odasi/haberler/2008/2016/03/31/t%C3%BCrkiye-ve-ab-de-toplumsal-cinsiyet-e%C5%9Fitli%C4%9Fi-avrupa-parlamentosu-nda-tart%C4%B1%C5%9F%C4%B1d%C4%B1!>, Erişim Tarihi: 15.07.2019.

KESKİN, Şahin, (2017), *Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi*, <http://sahipkiran.org/2017/01/22/ab-bakanlar-konseyi/>, Erişim Tarihi: 14.11.2019.

KULAÇOĞLU HUKUK BÜROSU, (2019), *Kadının Soyadı Meselesi*, <https://kulacoglu.av.tr/kadinin-soyadi-meselesi/>, Erişim Tarihi: 13.11.2019.

MJOSET, L., (1997), *Historical Meanings of Europeanisation*, ARENA Working Paper, 2, <https://www.sv.uio.no/arena/english/>, Erişim Tarihi: 25.07.2019.

MORÇATI Kadın Sığınağı Vakfı, (2018), *Türkiye’de kadınların Yasal Kazanımları*, <https://www.morcati.org.tr/tr/8-mor-cati-kadin-siginagi-vakfi/462-turkiye-de-kadinlarin-yasal-kazanimplari>, Erişim Tarihi: 21.06.2019.

PATHFINDERS FOR PEACEFUL JUST AND INCLUSIVE SOCIETIES, (2018), *Justice for Women the High-level Group Report*, <https://www.justice.sdg16.plus/justiceforwomen>, Erişim Tarihi: 16.07.2019.

REÇBER, İlkin, (2019), *Evli Kadının Kendi Soyadını Kullanması*, 11 Şubat 2019, <http://www.mondaq.com/turkey/x/780294/Family+Law/Evli+Kadnn+Kendi+Soyadn+Kullanmas>, Erişim Tarihi: 13.11. 2019.

REDMAN, Berna Toksoy, (2015), *Üst Yönetimde Kadın Temsili: Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Gelişmeler*, TÜSİAD Sosyal İşler Bölümü Kıdemli Bölüm Sorumlusu, <https://www.tusiad.org.tr/fikir-ureten-fabrika/item/5533-ust-yonetimde-kadin-temsili--avrupa-birligi-ve-turkiyedeki-gelismeler>, Erişim Tarihi: 15.06.2019.

SANCAR, S., (2013), *Türkiye’de Kadın Hareketinin Polisiği: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler*, KASAUM. http://kasaum.ankara.edu.tr/?page_id=182, Erişim Tarihi: 24.07.2019.

SARI, Özge, (2014), *AB Modeli ile Türkiye’de Kadın*, https://www.academia.edu/8403890/AB_Modeli_%C4%B0le_T%C3%BCrkiyede_Kad%C4%B1n, Erişim Tarihi: 28.09.2019.

SİVİL SAYFALAR, (2019), *31 Mart Seçimlerinde Kadın Belediye Başkanı Sayısı 41*, <http://www.sivilsayfalar.org/2019/04/08/31-mart-secimlerinde-kadin-belediye-baskani-sayisi-41/>, Erişim Tarihi: 12.11.2019.

TBMM, (2016), https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2009_000_0151_0000/0039.pdf, Erişim Tarihi: 14.06.2019.

TBMM, (2018), 27. Dönem Milletvekili dağılımları, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim, Erişim Tarihi: 20.06.2019.

TOBB, (2013), *IPA II: Genişleme Ülkelerinin Reform Çabalarına 11 milyar Avro’yu Aşan Destek*, <https://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Sayfalar/Ankara-AB-Bilgi-Merkezi-arsiv.php>, Erişim Tarihi: 28.07.2019.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, (2016), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-kadin-haklari-alaninda-kaydedilen-gelismeler.tr.mfa,

Erişim Tarihi:20.06.2019.

TÜSİAD, (2018), <https://www.tusiad.org/tr/fikir-ureten-fabrika/item/5533-ust-yonetimde-kadin-temsili--avrupa-birligi-ve-turkiyedeki-gelismeler>, Erişim Tarihi: 01.10.2019.

UZUN, Cem Duran, (2017), <https://www.setav.org/5-soru-avrupa-adalet-divaninin-basortusu-karari/>, 24 Mart 2017, Erişim Tarihi: 15.07.2019.

